

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 15 верасня 1989 г. № 37 (3499) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

«ДЗЕЛЯ ЧЫІХ ІНТАРЭСАЎ?»

Палемічныя нататкі пад рубрыкай «Перабудова і міжнацыянальныя адносіны»

4

«АБНАВІЦЦА ДУХАМ»

У. КАЛЕСНІК адказвае на пытанні анкеты «ЛіМа»

5, 6

«БЕЛАРУСЫ ТАМ І ТУТ»

Дыялог у рэдакцыі

8—9

Новыя вершы

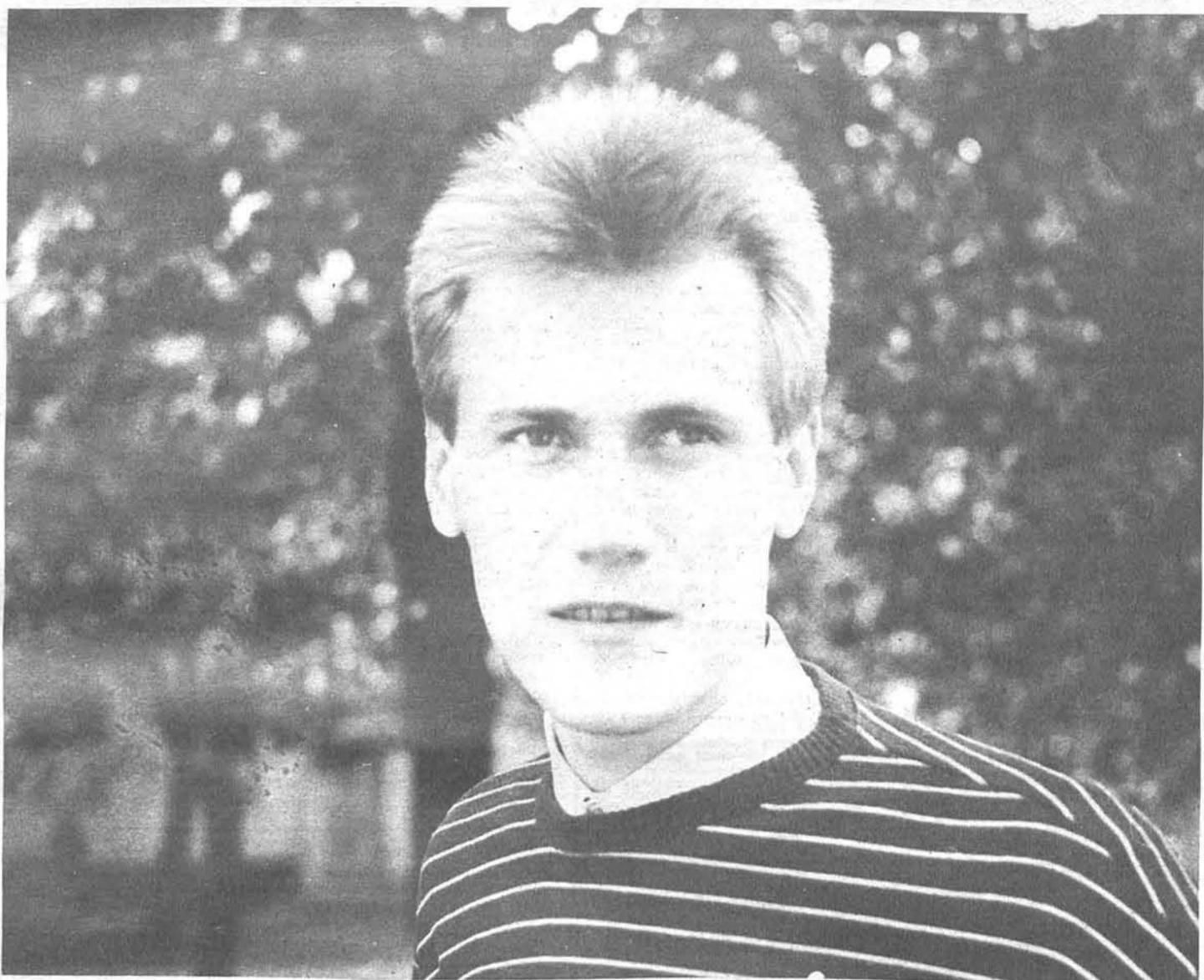
В. МАКАРЭВІЧА,
Я. ПФЛЯЎБАУМ,
М. КУСЯНКОВА

4, 8—9

«КАРАНІ І КРОНЫ»

Артыкул
А. САБАЛЕЎСКАГА

11

Глеб БРАМЕЕВ, выкладчык Мінскага радыётэхнічнага інстытута, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР. Гутарку з ім чытайце на 2-й і 3-й старонках.

НАПЯРЭДАДНІ ПАДЗЕІ

Збірае «Іслач»

Цікавыя дадзеныя прамільгнулі ў адным з апошніх нумароў штотыднёвай газеты «Книжное обозрение». Аказваецца, у нашай краіне справы з перакладамі абстаць далёка не так, як лічылася дагэтуль. Сапраўды, перакладных кніг штогод выпускаецца шмат, але гэта ў асноўным пераклады, якія робяцца, так сказаць, унутры Савецкага Саюза. За межамі ж літаратура на мовы народаў СССР пераўвасабляецца вельмі і вельмі рэдка.

Чытачы «ЛіМа», бадай, ужо заўсмехаліся. У нас нават і гэтым пахваліцца нельга. Хоць у апошні час і зроблены значныя зрухі, тым не менш... Паранейшаму нямала перакладаў робіцца з мовы-пасрэдніка, у дадзеным выпадку—рускай. І паранейшаму за межамі рэспублікі не шмат людзей, якія

ведаюць беларускую мову, каб перакладаць з арыгінала.

Тым больш важныя практычныя захады, якія робіць Саюз пісьменнікаў БССР праводзячы семінары перакладчыкаў беларускай літаратуры. Чарговы з іх адкрыецца неўзабаве ў ДOME творчасці «Іслач».

Аб праграме семінара перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР наш карэспандэнт папрасіў расказаць сакратара праўлення СП БССР Васіля ЗУЕНКА.

— Семінар будзе праходзіць з 21 верасня па 2 кастрычніка. На яго запрошаны прадстаўнікі амаль з усіх саюзных рэспублік, усяго чакаем каля трыццаці гасцей. Сярод іх, мяркуецца, будуць У. Гардзейчаў, П. Кошаль, Т. Каламіец, Р. Лубкіўскі, Т. Руліс, А. Пухаеў і іншыя, хто ўжо добра

зарэкамендаваў сябе на перакладчыцкай ніве, шмат робіць, каб беларускае мастацкае слова хораша гучала на іншых мовах. У семінары прымуць таксама ўдзел і тыя, хто толькі яшчэ пачынае займацца перакладам і вырашыў рабіць гэта менавіта з беларускай мовы.

Думаецца, што ўдзельнікам семінара дадуць карысць лекцыі, якія прагучаць вядомых беларускіх мовазнаўцаў і літаратуразнаўцаў. Плануецца правесці сустрэчу з членамі секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей на чале са старшынёй бюро секцыі В. Рагойшам. У праграме семінара—гутаркі з вядомымі нашымі пісьменнікамі, паездкі на радзіму нашых народных песняроў—Янкі Купалы і Якуба Коласа—у Вязынку і Мікалаеўшчыну, наведанне Хатыні.

Заклучным акордам семінара стане ўдзел нашых сяброў-літаратараў у рэспубліканскім свяце паэзіі, якое пройдзе на радзіме Аркадзя Куляшова і будзе прысвечана 75-годдзю з дня нараджэння паэта.

Гутарка

аб надзённым

Самы шырокі спектр пытанняў закранаўся на сустрэчы журналістаў з загадчыкамі аддзелаў Цэнтральнага Камітэта КПБ, якая адбылася 13 верасня ў ДOME палітычнай асветы Мінскага абкома партыі. Гэта і маючыя адбыцца выбары ў Вярхоўны Савет БССР і мясцовыя Саветы, пераарыенціроўка эканомікі пераважна на вырашэнне сацыяльных праблем, умацаванне правапарадку, барацьба са злоўжываннямі ў дзяржаўным і кааператыўным сектары гандлю і абслугоўвання насельніцтва. Натуральна, што кожная праблема разглядалася перш за ўсё скрозь прызму партыйнага кіраўніцтва перабудовай.

БЕЛТА.

— Шчыра кажучы, тыя, апошнія выбары ў вышэйшым орган улады рэспублікі ў памяці не засталіся. За адным, праўда, выключэннем. Не было, відаць, тады газеты, якая б не адзначыла, што ў Вярхоўны Савет БССР абраны студэнт Мінскага радыётэхнічнага інстытута Глеб Ерамеев. Студэнт-дэпутат! Колькі вам было тады гадоў?

не сакрэт, што Вярхоўны Савет фарміраваўся, зыходзячы і з пэўных квот прадстаўніцтва той ці іншай нацыянальнасці.

— Цяжка было змагацца за дэпутацкі мандат?

— Змагацца? Усё ішло па звыклым сцэнарыі. Чатыры разы сустракаўся з выбаршчыка-

усёй гэтай працэдуры. Ну сабраліся, ну паслухалі некалькі доўгіх дакладаў, аднагалосна прагаласавалі, хоць уцяміць, пра што ў іх гаварылася, было цяжка нават мне, чалавеку з незакончанай вышэйшай адукацыяй. Адзінае, што запомнілася на той сесіі Вярхоўнага Са-

маю, што нават самыя чулыя, сумленныя, самыя прагрэсіўныя з іх пры ўсім жаданні наўрад ці змоглі тут нечым дапамагчы. Потым, так і не прыняты пакуль што Закон аб статусе народнага дэпутата. Вызначаны апошняй сесіяй Вярхоўнага Савета СССР штат супрацоўнікаў народнага дэпутата ў колькасці двух чалавек — мізэрны... Ды і заклікі, скажам, таго ж старшыні Савета Нацыянальнасцей Р. Н. Нішанава эканоміць грошы на народных дэпутатах я лічу пэўнай тэндэнцыяй, накіраванай на стрымліванне дэпутацкай ініцыятывы.

Вярхоўны Савет павінен складацца з прафесійных палітыкаў — юрыстаў, эканамістаў, палітолагаў па адукацыі, якія б былі ў стане разабрацца ў любым законапраекце. А ў нас што? Мы ганарымся, што ў Вярхоўным Савете рэспублікі шмат калгаснікаў, рабочых. Пры ўсёй маёй глыбокай павазе да іх, лічу, што з многіх заканадаўцаў не атрымалася.

— Але ж на сесіях прымаюцца законы, зацвярджаюцца бюджэты. Заўсёды аднагалосна. Цінава, ці было калі-небудзь, каб нехта прагаласавалі супраць?

— Адзіным такім чалавекам быў я. На пазамінулай сесіі прымалася пастанова мандатнай камісіі аб зацвярджэнні вынікаў дадатковых выбараў дэпутатаў. Замест тых, што выбылі. Вы ж, напэўна, памятаеце — выбары новых дэпутатаў былі не альтэрнатыўнымі, за кожнага прагаласавала 99 працэнтаў выбаршчыкаў. Як у старыя застойныя часы, хоць на дварэ стаяў 1988 год і па ўсёй краіне ва ўвесь голас гаварылася аб перабудове палітычнай сістэмы, дэмакратызацыі нашага жыцця. Я прагаласваў супраць гэтай пастановы. Адзін з 485 дэпутатаў.

— Як на гэты разгавалі ва-шы налегі ў Вярхоўным Са-це?

— Па зале пасяджэнняў пра-ляцеў гул, усе павярнулі гало-вы ў мой бок, на многіх тварах было неўраўнаважанае. Ведаеце, як ні смешна ўсё гэта гучыць зараз, а тады мне трэба было пэўным чынам пераадолець сябе. Было ж гэта задоўга да прыняцця Закона аб выбарах народных дэпутатаў, нарэшце,

да З'езда народных дэпутатаў СССР, дзе ўсё-такі панаваў плуралізм думак.

Наогул, на тым пасяджэнні адбылося, мо ўпершыню, рэзкае сутыкненне думак. Слова ўзяў адзін дэпутат — прадстаўнік дзяржаўнага апарату, і па-чаў ляць Алеся Адамовіча, абвінавачваючы пісьменніка ў зня-вазе беларускага народа. Яму бурна апладзіравалі. Пасля выступіў вядомы наш скульп-тар Анатоль Анікейчык, які рэ-зка абвергнуў прамоўцу. Яму паапладзіравалі тры-чатыры ча-лавекі, у тым ліку і я. Я таксама папрасіў слова, адра-зу падкрэсліўшы, што цалкам далучаюся да ўсяго сказанага Анікейчыкам. Потым растлу-мачу, чаму галасавалі супраць пастановы мандатнай камісіі. Скажаў, што мы ў Вярхоўным Савете ідзем не ў нагу з пера-будовачнымі працэсамі, якія адбываюцца ў краіне. Яшчэ два гады назад на адной з сесій Вярхоўнага Савета, дзе аб-мяркоўвалася пытанне аб уз-мацненні ролі мясцовых Са-ветаў, я падаў у пісьмовай фор-ме запытанне Старшыні Прэ-зідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевічу, чаму на-толькі што прайшоўшых вы-барах у мясцовыя Саветы партыйныя і савецкія работні-кі балаціраваліся без альтэр-натыўных кандыдатур. Я бачу, што запіску Георгій Стаісла-вавіч прычытаў, але адказаў я-так і не дачакаўся. Скажаў я і пра тое, што нашай рэспублі-кай, якая мае неаблігае эканамі-чныя паказчыкі, сорамна цягну-ца ў хвасце палітычнага раз-віцця краіны.

Сышоў я з трыбуны сярод мёртвай цішыні, праўда, калі сядзеў у сваё крэсла, пачуў зза-ду іранічнае: «А апладзісmentaў не зарабіў». Так, не зарабіў... Хоць, ве-даеце, у перапынку некалькі чалавек падыходзіла да мяне, паціскалі руку...

Усё, што я раскажаў, сямү-таму можа падацца дробязню, але ў гэтай «дробязі», як у фокусе, сканцэнтраваліся норавы, народжаныя яшчэ сталін-скай эпохай. Дзякуй богу, што лёд пакрысе крапаецца. Толькі каб не паслабнуць цёплым вят-рам.

Усё, што я раскажаў, сямү-таму можа падацца дробязню, але ў гэтай «дробязі», як у фокусе, сканцэнтраваліся норавы, народжаныя яшчэ сталін-скай эпохай. Дзякуй богу, што лёд пакрысе крапаецца. Толькі каб не паслабнуць цёплым вят-рам.

ЧАЛАВЕК, ЯКІ ГАЛАСАВАЎ СУПРАЦЬ

Гутарка з дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР Глебам ЕРАМЕЕВЫМ

— Дзевятнаццаць.

— Усё гэта было для вас, ві-даць, нечаканым?

— Так. З лекцыі мяне выклі-калі ў партком інстытута і, ні-чога не тлумачычы, папрасілі запоўніць нейкія анкеты. Пасля пачалі распытваць пра сям'ю, бацькоў, правяралі маю палі-тычную свядомасць. Нарэшце, усё-такі растлумачылі, што, маўляў, ёсць думка прапана-ваць маю кандыдатуру для вы-бараў у Вярхоўны Савет, і па-пыталіся, як я да гэтага пастаў-люся. Я адказаў, што згодны.

— Вы не задумваліся тады, чаму выбар выпаў менавіта на вас?

— Не такім ужо быў я ця-плым, каб не думаць пра гэта. Відаць, у высокай інстанцыі пры накідзе персанальнага складу будучага Вярхоўнага Савета вырашылі на гэты раз мець сярод дэпутатаў і прад-стаўніка студэнцтва. Чаму вы-бралі менавіта радыётэхнічны інстытут? Яму акурат споўні-лася 20 гадоў, юбілей гэты шы-рока адзначаўся. Ну, а на маёй персоне спыніліся, думаю, та-му, што я падыходзіў па сваіх анкетных дадзеных. Патрэбен быў студэнт, не першакурснік і не выпускнік, а я вучыўся та-ды на трэцім курсе. Вядома ж, камсамолец. Меў грамадскія даручэнні — быў старстам групы. Адпаведна паходжан-ня — бацька мой рабочы. Па нацыянальнасці — рускі. І ў гэтым, відаць, падыходзіў —

мі, якія тут, на перадвыбарчым сходзе, упершыню ў жыцці ўба-чылі свайго кандыдата і пачулі яго прозвішча. Бачу я на іх тварах, што ўсё ім да лямпач-кі. Ды і чым я іх мог заціка-віць, прывабіць? Біяграфіяй, якую расказала мая давераная асоба? З перадвыбарчай пра-грамай, як цяпер, тады канды-даты ў дэпутаты не выступалі, пра што гаварыць з народам, не ведалі. Вы ж, напэўна, памя-таеце — кандыдаткі-даяркі абя-цалі надаць больш малака, бу-дучыя дэпутаты з рабочых расказвалі, як яны змагаюцца за выкананне і перавыкананне абавязанстваў...

Але, ведаеце, я быў бы ня-шчыры, каб сказаў зараз, што выбарчая сістэма ўразіла мяне сваёй недэмакратычнасцю, ка-жэншчынай, фармалізмам, ін-шымі заганамі, якія сёння зда-юцца мне такімі відавочнымі. Тады я пра гэта асабліва не думаў. Па-першае, жыцця як след яшчэ не ведаў, па-другое, выхаваны быў (ды хіба адзін я) у цвёрдай ўпэўненасці, што наша дэмакратыя — самая леп-шая ў свеце.

Прайшлі выбары. Прагала-савала за мяне 99 працэнтаў выбаршчыкаў... Так я стаў дэ-путатам Вярхоўнага Савета.

— Можна ўявіць, з якім хва-ляваннем вы ішлі на першую сесію...

— Шчыра кажучы, я не ад-разу зразумеў, у чым сэнс

вета, дык гэта ярка асветленая юпіцерамі тэлевізійшчыкаў сцэна Дома афіцэраў, дзе яна праходзіла (у зале пасяджэн-няў Вярхоўнага Савета ў ДOME ўрада ў той час ішоў рамонт).

— Вы, мабыць, адразу адчу-лі важнасць дэпутацкага зван-ня, адказнасць перад сваімі выбаршчыкамі...

— Ведаеце, я доўгі час не ўяўляў, як мне іграць сваю ролю. Было такое адчуванне, што цябе кінулі ў ваду — плы-ві...

— Думаю, што выбаршчыкі вас не пакінулі ў спакоі: у кожнага столькі праблем, нуды ж з імі ісці, як не да дэпутата...

— Адвіль мне пакой у адным з райвыканкомаў, прызначылі гадзіны прыёму. Пачаў пры-маць наведвальнікаў. Скаргаў было шмат. Кагосьці абышлі пры размеркаванні кватэр, хтосьці ніяк не можа ўладка-вацца на працу, іншы скардзі-ца на несправядлівае рашэнне суда... Чым рэальна я мог ім дапамагчы? Хіба што адпра-віць скаргу ў адпаведную ін-станцыю, падмацаваўшы яе сваім дэпутацкім званнем.

Зрэшты, я не ўпэўнены, што дэпутат Вярхоўнага Савета павінен выбіваць для сваіх вы-баршчыкаў кватэры, тэлефоны, дошкі, шыферы... У першую чар-гу ён — заканадаўца. Я вось цяпер чытаю, што народныя дэ-путаты СССР атрымліваюць ад сваіх выбаршчыкаў цэлыя мя-хі разнастайных скаргаў. Ду-

якіх у грамадстве пакуль што няма адзінства. Дэмакратыя і дысцыпліна, адносіны да гра-мадскіх ініцыятыў і рухаў, ста-новіцца з беларускай мовай, — вось далёка не поўны пералік тэм, вядома якіх ішла гаворка. У ёй прынялі ўдзел сакратар партбюро СП БССР Г. Пашноў і старшыня Савета працоўнага калектыву завода А. Баравік, начальнік лабараторыі М. Кры-вашэва і пэат А. Русецікі... Прынялі ўдзел у сустрэчы пер-шы сакратар Партызанскага райкома партыі А. Герасімен-ка, сакратар райкома партыі В. Хаткевіч, інструктар райко-ма Л. Пастарнакевіч.

НАШ КАР.

Барысаўскі завод аграгатаў ува-ходзіць у аб'яднанне «Мінскі маторны завод». Але ж буду-еца яшчэ Ташкенцкі матор-ны завод, які ўвойдзе ў гэтае ж аб'яднанне. Хочаш — смеяся, хочаш — плач...

Тут жа на прадпрыемстве ад-быўся своеасаблівы «круглы стол» з удзелам завадчан і лі-таратараў. Па праўдзе кажучы, гаворка атрымалася не «акруг-леная». Не абышлася і без эмо-цыяў, якія далі аб сабе знаць з абодвух бакоў. Зрэшты, гэта можа растлумачыць тым, што праблемы абмяркоўваліся надз-вычай вострыя, балючыя, па-

ным парадку вымушаны да-стаўляць на самалеце. У невя-лікай колькасці, каб хоць неяк выратаваць становішча.

Трывога Уладзіміра Ігнатаві-ча зразумела. Кадровыя рабо-чы, мае пяты разрад — можа выконваць любую аперачыю на зборцы, такіх людзей на ма-торным не шмат, а тут нерво-васць. Ды і іншыя працоўнікі незадаволены. Дзень-другі хо-дзяць без работы, а потым не-абходна навёрстваць упушча-нае.

Сапраўды, проста ўсё на па-перы пішацца, яшчэ лягчэй га-ворыцца, а праблемы былі, праблемы застаюцца. Да ста-рых дабаўляюцца новыя. Пра іх адкрыта гаварылі літарата-рам генеральны дырэктар аб-яднання «Мінскі маторны за-вод» І. Вераб'ёў і сакратар парткома маторнага завода С. Буко, якія знаёмлілі з прад-прыемствам. Паказвалі паліклі-ніку, душавыя, сауну, магазін, у якім для рабочых прадаюць тавары, набытыя за валю-ту... Клопат аб рабочым чала-веку тут у цэнтры ўвагі.

Аднак ёсць і зваротны бок так званнага медаля. Не, яго ні-хто не хавае, але ж у паўся-дзённасці будняў далёка не кожны пра гэта і здагадвае-ца. Скажам, яшчэ тады, калі камандная сістэма была адзі-най, зладжанай сілай, навязлі Мінскаму маторнаму заводу фі-ліял... Дзе б вы думалі... У Стоўбцах? Ад Мінска не так далёка. Апраўдана, што і

ПРАВА НА БУДУЧЫНЮ

13 верасня ў галоўным кор-пусе БДУ адбылася сустрэча кіраўнікоў БНФ «Адраджэнне», створанага пры ім камітэта «Дзеці Чарнобыля», народных дэпутатаў СССР і беларускіх навукоўцаў — аўтараў канцэ-пцыі адсялення з зоны так зва-нага «жорсткага кантролю» (з тых мясцін Гомельшчыны і Ма-гілёўшчыны, дзе радыеактыў-

Каму судзіць Манучарава?

...Па шырокай вуліцы паволі рухаецца бясконцы паток лю-дзей, узняўшы высока над га-ловамі партрэты пажылога са-мавітага мужчыны і лозунгі на армянскай і рускай мовах: «Свабоду Манучарава!..» Гэта кадры з відэафільма аб мані-фестацыях і мітынгхых жаха-роў Сцепанакерта, арганізава-ных у знак салідарнасці з лі-дэрам народнага фронту На-горна-Карабахскай аўтаномнай вобласці («Крунк») А. Мануча-равым, арыштаваным летась органамі МУС СССР. Паказвалі фільм у Мінску жонка і сястра Аркадзія Манвелавіча, яго ся-бры, палітвязні па «Крунку» на скліканай імі прэс-канферэн-цыі, якая адбылася ў ДOME кі-но.

Вы спытаеце, чаму раптам у

СУСТРЭЧЫ І СПРЭЧКІ НА МАТОРНЫМ

На днях па ініцыятыве Пар-тызанскага райкома КПБ гора-да Мінска, а таксама партко-маў Мінскага маторнага завода і Саюза пісьменнікаў БССР бы-ло наладжана наведванне літа-ратарамі гэтага прадпрыемст-ва. Адрас выбраны невыпадков-ва. Маторны завод, пачынаючы з 1966 года, больш за сорак разоў выходзіў пераможцам ва Усесаюзным сацыялістычным спаборніцтве сярод адпаведных прадпрыемстваў, а ў 1980 годзе развіццё вытворчасці і міжна-роднае супрацоўніцтва удасто-ены міжнароднай прэміі «Зала-ты Меркуры».

Знаёмства з прадпрыемствам пачалося без параднасці. Праў-да, не да «фанфар» было не толькі па той прычыне, што зусім іншы час наступіў. Збо-рачны цэх завода стаяў. Як высветлілася, падобная карціна становіцца ледзь не нормай. І не па віне маторнікаў. Падво-дзяць сумежнікі, на гэты раз адзасці, якія не паставілі свое-часова паршняхвых кольцаў.

Брыгадзір зборачнага цеха Уладзімір Кобызаў не хаваў абурэння: «Чорт ведама што робіцца. Дайшло, што з Адэсы заўважылі: прысылаюць сваіх рабочых на завод. Яны будуць працаваць, а мы вам кольцы пастаўляем. Свае ж рабочыя разбегліся... у кааператывы. Не ведаю, ці пабеглі рабочыя з Чаплыгінскага завода цэнтры-фуг, Ногінскага насоснага, але малюнак той самы. Не атрым-ліваем своечасова неабходныя дэталі. Асобныя з іх у экстран-

Спадыёмся, што чытачы нашага штотыднёвіка звярнулі ўвагу на анкету аддзела крытыкі, у якой прымаюць удзел прадстаўнікі розных жанраў. Першымі адказвалі на пытанні празаікі, потым паэты. Бадай, найбольш актыўны і «грунтоўны» ўдзел прынялі ў лімаўскай анкетзе крытыкі — як старэйшыя, так і маладыя. У трох нумарах запар, пачынаючы з 18 жніўня, сваімі меркаваннямі пра стан крытычнай думкі і перспектывы развіцця ўсёй беларускай літаратуры дзяліліся І. Афанасьев, Д. Бугаёў, І. Багдановіч, І. Жук, А. Сідарэвіч, С. Дубавец, А. Сямёнава, Т. Чабан.

Сёння мы друкуем артыкул У. Калесніка, у аснову якога таксама пакладзены адказы на пытанні нашай анкеты, і такім чынам абагульняем, завяршаем гаворку.

У наступных нумарах «ЛіМа» слова возьмуць публіцысты.

ЖАНРАВЫЯ міжусобіцы, пытаннем пра якія пачынаецца анкета «ЛіМа», — гэта, на маю думку, вынікі страты ў самім літаратурным асяроддзі адчування спецыфікі і складанасці творчай працы, бесклапотнасці да зніжэння статусу пісьменніка ў грамадстве, спаду прэстыжнасці і цаны літаратурнага прафесіяналізму, зразумела, коштам павышэння вартасці арганізацыйна-кіруючай работы, любой распарадчай работы. З палітычнай і гаспадарскай сферы ў літаратурна-творчую перанесліся сны пра ўладу і славы камандныя формы зносін, заідэалагізавалася разам з іншымі галінамі вытворчасці прадукцыя духоўных даброт. Рэпрэсіўнае ўздзеянне на творчую інтэлігенцыю стала звычайна, свабода творчасці — падазронаю тэмай для гаворкі.

Творчае асяроддзе за горкіх ліхалецці абабілася, звывалася з пануканнем, зацугліваннем, патузваннем лейцамі. Заохлена выбойна-каню галоўнае не брыкацца, бо пойдзе ў работу бізун. Асперагаліся, а субстанцыя крыўды накоплівалася, нарасталі патрэба разрады. Бітым карціць знайсці не ворага, а імідж, пудзіла каніфікацыя або хлопчыка для лупшэйкі. Псеўдаволаг знайшоўся ў асобе крытыкі, крытыка — страхопуд. Крытык стаў успрымацца мастакамі слова двойніком ідэалагічнага рэпрэсіўніка, самадурнага чыноўніка, які дазваляў творы жыць або па сваёй прыхамаці скарачаў яго век і псаваў жыццё аўтару. У адрозненне ад ворага сапраўднага, дужага і недаступнага для пакарання, двойнік быў пад рукою, дазваляў агрызнуцца, сагнаць на балелую крыўду і злосць. Крытык стаў для мастака рупарам выдавецкага ключніка ад раю і затоенага ў кокане бюракратычнай павуціны, непрыступнага безыменнага цэнзара, якога ніхто не бачыў у твар, акрамя хіба тых смелых выдавецкіх работнікаў, што пры дырэктарстве М. Дубянецкага набіраліся рызык, і, падбадзёраныя шэфам, хадзілі ў цэнзуру паспрацаваць за інтарэсы аўтару. Крытык не заступаўся і не хадзіў, таму быў ідэальным прывідам ворага. Акрамя сказанага, на сваю бяду, ён быў яшчэ і сваяком на пяру паэту, абавязаным ратаваць усіх родзічаў з бяды. Але ў самыя злавесныя часы крызісу «Маладняка», панашання «БелАПаўскай» клікі, разялося ў Беларусі сярод крытыкаў нямяла гішляў, рэпрэсіўнікаў, рэжыні і артыкулы якіх сталі публічнымі даносамі (вясёлы жанравы сімбіёз!). Па выглядзе і падабенству такіх «герояў» ствараўся сатырычны вобраз крытыка. Як бы для нейтралізацыі ў гады застою крытыка выставіла на авансцэну постаць алілуйшыка, непераборлівага і ўсеяднага, шалапута і канфаміста. Гэты раздражняў сваім тантэтным казділам густы пісьменніцкай эліты.

У маладыя гады я крыўдаваў на бясконае абрыджанне крытыкі, не прымаў воклічаў «адстае!», пакуль не ўцяміў, з якой бочкі ўсё гэта ўзялося і чаго яно варта. Стаў глядзець на вайну жанраў з паблагліваасцю, вачыма Фрэйда і Джойса, як на сублімацыю самацвярджэння ці на нейкае магічнае дзейства. Заклінанні пра адставанне было поўна ў прэсе, сродках масавай інфармацыі, вуснах агітатараў: вёска адстае ад горада, сялянства — ад рабочага класа, ін-

тэлігенцыя адстае ад народа, літаратура — ад жыцця, усе мы адстаём ад затрабаван-

АБНАВІЦЦА ДУХАМ

Уладзімір КАЛЕСНІК

няў часу. Усім трэба даганяць час, Саюзу — даганяць і пераганяць Амерыку.

Перагналі мы днямі Амерыку. І па чым? Па даўжыні паліцейскіх дубінак: у амерыканцаў вясіць да калена, у нашых ажно да костаў. Цікава было б даследаваць у лабараторыі вышэйшай школы міліцыі, да колькіх мікронаў спатрэбіцца скарачаць пачуццё асабістай годнасці слухача, пакуль ён па сваёй волі перастае саромецца насіць такое доўгае і матэрыялаёмкае начынне грамадскага парадку. Боязна, каб «кадры», згодныя насіць максі-дубінкі, не пусцілі іх у ход супраць вынаходцы. Падобны канфлікт робата з канструктарам прадбачыў і апісаў у вершы М. Танк гадоў дзесць таму назад.

Узроўні літаратуры і крытыкі, у маім адчуванні, ніж асабліва не судносяцца між сабой, бо крытыка тая ж літаратура, толькі прадметам пазнання з'яўляецца для яе не «голая» рэчаіснасць, а пераствораная, адбітак, вобраз эстэтычна і этычна ацэнены мастаком. Жывым аб'ектам крытычнага пазнання з'яўляецца мастак як асоба і яго творчы акт як феномен пазнання і самавыяўлення таленту. Зразумела, і «голую» рэчаіснасць, матэрыял твора крытыку пажадана ведаць па меншай меры на ўзроўні мастака, аўтара, а эстэтычны густ трэба мець нават большы.

Няхай не спяшаюцца абражацца на мяне апалонавы сыны, не вытыкаюць пальцамі, што не было ў карагодзе муз музы крытыкі. Справа ідзе не пра саперніцтва ці перавагу. Справа пра кампаненты таленту мастака і крытыка, пра субстанцыю душ. У прыродзе мастака перавага належыць інтуітыўна-эмацыянальнаму здольнасцям над рацыянальна-аналітычнымі, пачуццям, фантазіі над рассудкам ці розумам, а ў крытыка, па ідэі, раўнавага таго і другога. Канешне, справа ў тым, на якім узроўні трымаецца тая раўнавага: калі на нізкім, дык такая ж бяздарнасць, як і нізкі ўзровень уражлівасці або ўяўлення ў паэта, празаіка, драматурга. Канешне, работа крытыка мае ў сабе больш ад рамяства, чым ад чыстай творчасці. Крытыку даводзіцца шмат працаваць галавою, карпець у бібліятэках, архівах, чытаць процьму мастацкіх тэкстаў друкаваных і рукапісных. Рэдка які празаік, а не то што паэт, вытрымлівае такое. Таму ў адказ на створаны ў асяроддзі літаратурных дасціпнікаў афарызм, што крытыкі — гэта нядошылы паэты ці празаікі, можна сказаць, што большасць паэтаў і празаікаў — гэта нядошылыя крытыкі. Гаворачы сур'ёзна, пра-

сіў бы звярнуць увагу тых, хто бачыць за гэтай куламейскай рацыю каторага-небудзь боку, што Адамовіч, Брыль, Лойка, Гілевіч, якія працуюць на прафесійным узроўні адначасна ў мастацкіх жанрах і ў крытыцы ці літаратуразнаўстве, нідзе і ніколі не прыніжалі крытыкаў і не звальвалі на «адставанне» крытыкі віну за хібы і слабасці літаратуры. Яны ведаюць, па чым фунт ліха, чаго варты аўтару артыкул, што пішацца месяцамі, а набіраецца ў часопісах дробным

санальныя прыярытэты: літаратура народаў СССР (фактычна рускамоўная) — Булгакаў, Пільняк, Платонаў, Пастэрнак, Рыбакоў, Граніч; зарубежная — Брантэ, Драйзер, Санд; беларуская — Адамовіч, Быкаў, Караткевіч, Шамякін. Не ведаю, для якой мэты праводзілася сацыялагічнае абследаванне. Мажліва, для таго, каб пацвердзіць, што духоўнае паміранне беларускай мовы ці нацыі — натуральны працэс, а тых, хто трывожыцца, пратэстуе супраць такога становішча — нацыяналісты.

спробы выйсці з мёртвай пяцілі, дапускаюцца перагібы. Не дзіва, што гарачыя сэрцы хапаюцца за што заўгодна, нават за веру ў цуды, а за адрэджальную сілу слова — то навізна. Затое ўзнісена дрэмле Алімп. Бачыць алімпійцы безнацянальна маналагічныя сны, таму спрасонія прымаюць усе патрыятычныя акцыі грамадскасці за нашэце марсіян, злосна аб'яўляюць ініцыятыўнікаў неіснуючымі і частуюць грамадскасць даўно з'ялчальмі пропаведзямі. Дзействы праходзяць пад бубны ідэалагічнай містэрыі, прэсавая блазнота абрыджвае нефармалаў, хапае за калашныя пісьменнікаў як упартых ужывальнікаў беларускай «нацыяналістычнай» мовы. Беларуская нацыяналізм, як чорта, ніхто ў вочы не бачыў, але тыя зашораныя, каму трэба ўсё ведаць па службе, ведаюць, што ён ёсць і мае капыты, хвост і рогі. У парадку самаабароны сацыяльна актыўныя пісьменнікі горняцца да «Мартыралога Беларусі», ідуць у БНФ, урэцце і самі выступілі з ініцыятыўнай стварэння культурна-асветнай арганізацыі — Таварыства беларускай мовы. Дай бог, каб яна стала масавай і захавала самастойнасць. Дэмакратычны працэс мае патрэбу ў многіх і розных самадзейных арганізацыях. Новы погляд на свет абавязкова павінен быць мнагамерным і альтэрнатыўным. Толькі арганізаванае насельніцтва становіцца грамадствам, і толькі ўзаемаадносінны свабодна арганізаваны грамадскі з урадам адраджаюць дэмакратыю.

Але праўда не бывае ні нацыяналістычнай, ні касмапалітычнай, яна бывае толькі праўдай, якая закранае за жыццё ўсіх веруючых і няверуючых — у бога, чорта і лятакчых талеркі...

Рывок, а лепш бы выбух, павінен адбывацца на трасе пісьменнік — чытач, крытыка адчуе яго, як пах азону ў часе буры. Канешне, крытыка таксама не мае маральнага права сядзець, склаўшы рукі, і чакаць з мора пагоды. Мора трэба падмаць вятрамі сатыры і публіцыстыкі. Калісьці я дзяліў беларускіх крытыкаў па складу іх талентаў на публіцыстаў, эстэтаў, філосафаў і гаварыў, што ўсе яны маюць роўнае права на існаванне, а больш патрэбныя і актуальныя тыя, хто ўмее глыбей выявіць эстэтычную прыроду твора і якасць таленту мастака, знайсці яму месца ў беларускім, еўрапейскім, сусветным кантэксце. Думаю, што такая канцэпцыя выснавалася некалькі заўчасна і адцігнута. Сёння на авансцэне аказваюцца мастакі і крытыкі з вострым грамадзянскім болем у сэрцы і вострымі пёрамі ў руках. Літаратурны працэс у рэспубліцы трэба рэанімаваць, лячыць падмаючы звычайную чытацкую дапытлівасць, актыўнасць, амбіцыі, гонар — бараніць ад дэнацыяналізацыі чытача. Трэба проста заахвочваць жывых душою людзей чытаць кнігі беларускіх пісьменнікаў, вучоных, гаварыць пра іх на таварыскіх сустрэчах і ў публічным жыцці.

Лічу добрымі сродкамі самаабароны ў сучаснай беларускай літаратуры творы новай сатыры. Яна пачала ачышчальна справу з пісьменніцкага асяроддзя на біблейскім наказе: «Ізраіль, выганы зло з самога сябе!». Так нарадзіўся дастойны «Тараса на Парнасе» «Сказ пра Лысю гару». Другім актам ачышчэння стаў сённяшні сказ пра «групу хуткага адпору». Твор слабейшы і незакончаны яшчэ ні аўтарам, ні жыццём, але аўтар смела паказаў пальцам на бастыёны кансерватызму ў Беларусі.

Праўдай літаратурнага жыцця ў Беларусі з'яўляецца тое, што пісьменнікі не адчуваюць дастаткова моцнай апоры ў чытацкай масе. Перабудова маля што змяніла з-за бязглуздай ідэалагічнай блакады. На поўнае асярожнасці акумуляюцца нерахунчасць, збынтэжасць, нават сарамлівы ці базязлівы ізаляцыянізм; на экватары нейтральнасці — уздыжаны і гаданы: «Брацця, ці зможам грамадскае гора, брацця, ці хопіць нам сілы?». Аднавядным чынам па законах дыялектыкі на поўнае радыкалізму робяцца адчайныя

Такая нялёгка, балесная праўда літаратурнага (няхай будзе так!) працэсу.

ЛІТАРАТУРНЫ працэс у шырокім разуменні — гэта складаная сістэма ўзаемаадносін паміж таленавітымі індывідуальнасцямі, паміж творчымі сябрамі і грамадскасцю: выдаўцамі, органамі друку, чытачамі, распаўсюджвальнікамі кніг, арганізаванымі ў самадзейныя калектывы (гурткі і клубы), нарэшце ўзаемаадносінны пісьменнікаў з роднаснымі творчымі асяродкамі — навукоўцамі-гуманітарамі, творчымі аб'яднанні кампазітараў, мастакоў, кінематаграфістаў, тэатральна таварыстваў, майстры эстрады, забаўляльных відовішчых мастацтваў і інш. Ядром літаратурнага працэсу з'яўляецца сувязь пісьменніка з грамадствам як вышэйшым суддзёй, мецэнатам, пакупніком, спажыўцом і заказчыкам мастацкіх каштоўнасцей, а ў нашым сацыялістычным грамадстве — з партыяй і дзяржавай, якія ажыццяўляюць палітычнае і дзяржаўнае кіраўніцтва жыццём краіны, арыентуюць творчую інтэлігенцыю на ўдзел у асэнсаванні нацыянальных і глабальных праблем сучаснасці, фарміраванні грамадскай думкі і нацыянальнай свядомасці, урэшце — гуманітарны грамадства. У сферы творчага працэсу знаходзіцца выпрацоўка самім творчым асяроддзем, у цесным узаемадзеянні з грамадскасцю, метадалагічных і ідэалагічных пастулатаў, на аснове якіх фарміруюцца і ажыццяўляюцца канкрэтныя творчыя задачы. Арэнай, на якой разыгрываюцца вузлавыя моманты літаратурнага жыцця, з'яўляецца прэса, сродкі масавай інфармацыі, сходы і з'езды літаратурных аб'яднанняў, літаратурныя святы і жывыя кантакты з пісьменнікамі суседніх і далёкіх краін.

Што ж галоўнае для літаратурнага працэсу? Свобода творчага самавыяўлення, поўная самарэалізацыя талентаў, панажэнне нацыянальнай і агульналюдскай скарбніцы духоўных каштоўнасцей на карысць чалавека і чалавецтва, духоўнага і гуманістычнага росквіту. Ці можам мы лічыць, што такая складаная сістэма функцыянуе ў нас свабодна, спраўна і плённа? На жаль, трэба сказаць, што не можам.

(Працяг на стар. 6).

АБНАВІЦА ДУХАМ

(Пачатак на стар. 5).

Сістэма доўгі час была блакіравана і дэфармавана, вульгарна сацыялагізавана і ідэалагізавана, у ёй яшчэ застаецца шмат жыльякоў, тромбаў і вузлоў тармажэння. Ці можа «прадзыхаць» і ачысціць гэту сістэму сама крытыка? Наўна думаць, што так. Дай бог, хоць бы прыкметна палепшыць пратоку жывога паветра паміж аўтарамі і чытачамі, падняць культуру зносін унутры самой пісьменніцкай сяброўцы, ачысціць клімат ад падазронасці, недаверу, зайздрасці, амбіцыйнасці, кар'ерызму і іншых маральных заган. Прытым варта памятаць, што асноўнай сілай, якая дэфармавала літаратурны працэс у краіне, пераходзячы творчыя адносіны па самой сваёй прыродзе ініцыятыўныя, індывідуальныя, партнёрскія на камандна-субардынацыйныя, — з'яўляецца бюракратычна-камандная сістэма, якую мы сёння рэфармуем, яе артадаксальна-дагматычная ідэалогія, якая выказвае жывучасць, роўную самаму стойкаму пустазеллю.

Ці можна ўскласці віну за дэфармацыю творчых адносін на адну крытыку? Можна, калі нехта хоча адмахнуцца ад праблемы ці знайсці казла адпущэння. Я думаю, па-справядлівасці, крытыка абавязана сёння адказваць перад усім за ўсёдакладнае маштабаў хваробы і складанасці «лячэння». Трэба развінчаць міф пра ўпраўляемасць літаратурнай творчасцю, дапамагчы грамадскасці і дзяржаўна-палітычнаму кіраўніцтву не толькі зразумець, але і прызнаць унікальнасць творчай работы, згубнасць для творчага працэсу абмежаванія свабоды талентаў. Перажытыя ліхалеці, апусцалыя катаклізмы даюць да жаху пераканальныя аргументы, якіх нельга забыць ні для якой прывабнай мэты. Сёння ў рэспубліцы, як слухна адзначыў сакратар ЦК КПБ М. Ігранаў у артыкуле «Цяжар палітычнага лідэрства», нядаўна змешчаным у «Правду», парушылася сувязь паміж партыйным камітэтам і значна часткаю творчай інтэлігенцыі, асабліва пісьменнікаў. Я думаю, стан гэты натуральны: каб выйсці на новы ўзровень узсамаадносінаў, патрэбна спыніцца, падумаць, абнавіцца духам, а што датычыць калектываў, дык і фізічна абнавіцца, вылучыць новых лідэраў і ўстанавіць зоны свабоды ініцыятыў, творчай недатыкальнасці, а ўрэшце перайсці на свядомае партнёрскае супрацоўніцтва. Гэта мажліва, бо мэта ў мастакоў і ў партыі адна: шчасце народа, годнае чалавека жыццё.

Літаратура марудна, але ўсё ж змяняе свае функцыі, вызваляецца ад ілюстрацыйнасці, ідэалагічнага прыслужніцтва і балбатні пра адказнасць за ўсё ва ўсім свеце. Сціпласць — добры знак.

З палёгкаю думаю, што мне, як вузаўскаму работніку, не давядзецца мудрагеліць са студэнтамі над тэмай «Станоўчы герой перабудовы» або «Герайныя вобразы афганца ў беларускай паэзіі, прозе, драматургіі». Вобразы і творы будзем, як даўно таго хапелі, пазнаваць толькі эпітэтамі праўдзівы або фальшывы, глыбокі ці павярхоўны, таленавіты ці бяздарны, афганцаў жа, так як і партызан, і франтавікоў Айчынай вайны, наогул удзельнікаў усёй вайны, якія памятае гісторыя, мастакі будучы паказваць чалавечымі і нялюдскімі,

высокімі і драбязлівымі, трагічнымі і камічнымі арламі і тхарамі. Так рабілі, прабіваючыся цераз ідэалагічныя калочыя дроты, І. Мележ, В. Быкаў, У. Караткевіч, Я. Брыль, П. Панчанка, А. Адамовіч, В. Казько, В. Адамчык і ўсе сумленныя пісьменнікі, што адчувалі ў сабе прызвание несці місію праўдзівага бясстрашнага слова дзеля таго, каб мана не заглушыла праўды, каб душа народа не знячужвалася, каб не мяляла рэчка жыцця. Каб усе мы не слеплі духам, не называлі сваёй праўдай крыўду іншых.

Не рывок, а прыручы павінна зрабіць беларускае акадэмічнае літаратуразнаўства, каб расчысціць вытокі літаратурнага працэсу ад затораў. Працуючы ва ўмовах ідэалагічнай блакады, літаратуразнаўцы вымушаны былі рыхтаваць і выдаваць акадэмічныя «Гісторыі беларускай літаратуры» пасля вайны без Максіма Гарэцкага і Цішка Гартнага, Уладзіслава Галубка, Міхася Чарота, Міхася Зарэцкага, Уладзіміра Дубоўкі, Платона Галавача, нават пасля XX з'езда ўсё яшчэ без Алеся Гаруна, Вацлава Ластоўскага, братоў Луцкевічаў, Паўліны Мядзёлкі, Казіміра Свайка, Францішка Аляхновіча, Наталлі Арсеневы і дзесяткаў іншых пэтраў, празаікаў, занесеных у спіс ідэалагічна неіснуючых. Пакуль гэты спіс не будзе цалкам выкінуты на сметнік перабудовы, да таго часу гісторыя Беларусі і гісторыя роднай літаратуры не стануць навуковымі дысцыплінамі.

Але хіба застойнікам ад ідэалогіі патрэбна поўная, не ампутаваная і не прыстасаваная для кланавых інтарэсаў грамадская навука пра Беларусь? З'яўленне такой навукі азначала б канец прывілеям на інфармацыю, канец манополі на канцэптуальны погляд, канец камандна-размеркавальным прыёмам кіравання ў напрамку зліцця нацыі, моў і культуры ў адну лагерную културу. Свабоды творчасці, духу і слова — вольна чаго не хапае для нармалізаванай перабудовы ў БССР. Што датычыць літаратурна-мастацкай крытыкі, то ёй, у першую чаргу і тэрмінова, трэба папоўніць абсягі сучаснай беларускай літаратуры і мастацтва творчасцю мастакоў-суайчыннікаў, якія жывуць за межамі рэспублікі і СССР. Уласна пачаць гэтую справу павінны работнікі рэспубліканскіх бібліятэк, архіваў, музеяў, якія нарэшце абавязаны атрымліваць цераз каналы рэспубліканскіх праўдзіўнасці за мяжой усю беларускамоўную прэсу, усе кнігі пра беларускія праблемы, свабодна набываць гістарычныя дакументы, творы мастацтва, прадметы даўніны, звязаныя з Беларуссю, і даць доступ да гэтых крыніц народу. А крытыка, думаю, не запозніцца пачаць асэнсаванне і ацэнку гэтых набыткаў у кантэксце айчынай літаратуры і культуры. Ненармальна, што да гэтага часу толькі адна-дзве давераныя асобы атрымліваюць з засакрэчаных крыніц асобныя экзэмпляры зарубежных беларускіх выданняў і карыстаюцца імі, як модніцы ім-партнымі дэфіцытамі. Мананалізм і дэфіцыт — згубная рэч для духоўнага жыцця.

ДА ЧАГО ПРыводзіць ідэалагічная блакада? Пра гэта гаварыць на нядаўняй рэспубліканскай навуковай канферэнцыі народны мастак Мі-

хась Савіцкі і даследчыца кінамастацтва прафесар Е. Бондарава.

Прэтэнзіі да жанравых прывілеяў у літаратуры — гэта эгаістычныя прэтэнзіі аўтарытэтных выхаваных людзей. Прыгадайце, што рабілася нават на сесіі новага, нарэшце свабоднага Савецкага парламента. Дэпутаты паўночных рэгіёнаў дамагаліся надбавак за халодныя зімы, паўднёвых — за гарачыя леты, прытым не на час маразоў ці спекі, а на ўвесь год і на ўсё жыццё. Дэпутаты ад рабочых дамагаліся кампенсацыі за цяжар фізічнай працы, а да іх далучыліся абаронцы прадаўцоў паўпустых магазінаў (цяжка ўручную націсьці пустату), да ўхваленых ільгот састарэлым ветэранам Айчынай вайны падключыліся маладыя «афганцы», ды так груба, што сорамна слухаць. Педагогаў, урачоў, работнікаў культуры незарок «прызабылі». На фоне гэтага шабашавання партыкулярных інтарэсаў высёлкавай стужкай, сімвалам рыцарства зіхатнулі таварыствы сляпых і глухавяных, што ў парадку ўдзячнасці за звальненне іх прадрывстваў ад падаходнага падатку добраахвотна перадалі дзяржаве мільёны заробленых грошай у фонд павелічэння пенсій самым бедным састарэлым, нямоглым людзям. Вось гэта перабудовачны акт! Да слёз расчуліла мяне выступленне камсамольца, нашчадка рэпрэсіраванай сям'і, які дамагаўся для жывых яшчэ рэпрэсіўнікаў, забойцаў нявінных людзей, не смерці, а цывільзаванай кары — публічнай пагарды і пазбаўлення сацыяльных прывілеяў.

Я думаю, ніколі б сталінскія рэпрэсіі не зайшлі ў нашай краіне так далёка, калі б яны каварна і цынчна не заахвочваліся і не прыкываліся прывілеяваннем пэўных груп насельніцтва, прытым не толькі з апарату ўлады, а з сацыяльных задворкаў. За рэпрэсіраванне кулакоў вясковая беднота (у асноўным аблудная, бо хто ж мог заставацца, а тым больш стаць сумленным бедняком на дванаццатым-пятнаццатым і нават на дваццатым годзе Савецкай улады?) атрымала прывілею заграбіць асабістую маёмасць рэпрэсіраваных аднаўскоўцаў, а калгас — калектывна прывоіць жывёлу, будынкі і зямлю. За рэпрэсіраванне вайскова-камандных кадраў прывілеі атрымлівалі тыя няздарыцы, абібоккі, тупіцы, што засяджаліся, не раслі ў званнях і пасадах. Масавое рэпрэсіраванне інтэлігенцыі адкрывала дарогу гарлахавацкім і зёлкіным, а на месца высланых у Сібір пісьменнікаў прыходзілі «вылучэнцы», «назначэнцы» і само сабою зразумела, даносчыкі і аферысты, што дапамагалі рэпрэсіўным органам складаць дзікія версіі пра нацыяналістычныя змовы, дыверсіі і ідэалагічнае шкодніцтва. У цэлым жа навуковая і творчая інтэлігенцыя была дзесяцік абліжана да палітычнай і ідэалагічнай эліты па заробках і па допуску да дзяржаўных цырымоній і свят. Адным словам, каварны, злачыны прагматызм Сталіна сацыялізаваў рэпрэсіўнасць, зрабіў злачынасць масаваю. Правадыр сам упраўляў гэтай вакханаліяй, сунімаў, калі яна выходзіла з берагоў, і жыццём ды смерцю супляменнікаў пачыналі забавляць нават не раёнчыкі, а «дзесяцідворнікі» (была і такая задворкавая эліта).

Варта памятаць пра ўсё гэта, каб зразумець прычыновую шкоднасць неабгрунтаваных прывілеяў для ўсіх эліт, асабліва ў галіне творчасці. Мастак, стаўшы прывілеяваным, гэтак жа, як сыты кот, не ловіць мышэй. Падтрымліваю выступленні моладзі супраць закрытага прывілеявання. Трэба настойваць на шырокім кантролі за прывілеямі, дамагацца толькі адкрытага публічнага прызнавання сацыяльна і маральна апраўданых ільгот, хоць і гэты спосаб не створыць нейкай райскай гар-

моніі ў людзях, але, прынамсі, адмые абразліваю для законага носьбіта ільгот пагарду суайчыннікаў, палепшыць грамадскі клімат у краіне.

Не пратэстуюць чамусьці масцітыя пісьменнікі супраць наменклатурнага закрытага спосабу вылучэння кіруючых эліт. Такая нерашучасць тлумачыцца звычайка да табуізацыі наменклатуры як механізма вылучэння «кадраў». У свой час яна пранікала і ў творчае асяроддзе. Яшчэ і сёння дзяржаўныя і іншыя літаратурныя прэміі даюцца творам, пра якія нават для праформы не сказаў публічна добрага слова ніводзін чытач. Хапае думкі аднаго-двух крытыкаў ды секцыі жанру ў СП. І пасля такой практыкі мы хочам, каб крытыкаў паважалі не толькі паэты, празаікі, драматургі, але і тыя дасціпнікі, што прыдумалі выслоўі тыпу: крытык — нядошлы паэт, крытык — вучыцель, які пісаць вершы сам не ўмее...

АФАРЫЗМ Бялінскага не маўчаў і ў перыяд застою. Яго перафразіравалі паэты, празаікі і нават крытыкі. Каму не хочацца называць рэчы сваімі іменамі, асабліва калі гэта забаронена? Усе тыя, хто меў дар творчага пазнання праўды, з горыччу ўсведамлялі, што ім часта даводзіцца траціць больш сіл, фантазіі, знаходлівасці на прыдумванне эўфемізмаў, метафар, намёкаў, паўнамёкаў, чым на само спасціжэнне праўды. Без вопраткі блазна праўды пра трагічныя калізіі, пра ідыятызм штодзённых жыцця, страту перспектывы, безнадзейнасць не магла з'явіцца ў друку. Пісаць жа ў стол, пісаць для будучых пакаленняў можна было таму, хто не сумняваўся, па крайняй меры, у будучыні мовы, на якой пісаў. Беларускія пісьменнікі пачыналі сумнявацца. Памятаю бяздумны выбрык аднаго з ужо нежывых літаратараў, што на пісьменніцкім сходзе публічна адгукнуўся на голас ідэалагічнага Алімпу і заклікаў прысутных усім гуртам перайсці на рускую мову, як мову братняга народа і мову будучага камуністычнага грамадства. Бурнага пратэсту ніхто не выказаў, не запляскаў, праўда, і ў далоньці. Абышлося збянтэжанасцю і ўгаворваннем. Не думаю, што па гэтай толькі прычыне ў беларускай літаратуры аказалася менш уваскросаных перабудовай крамольных рукапісаў, чым у іншых. Прычын шмат, але большасць з іх — гэта сацыяльна-палітычныя, ідэалагічныя, а не літаратурна-творчыя прычыны. Пошасць ілюстрацыйнасці, бесканфліктнасці, рамесніцтва — гэта атручаныя плады грамадскай несвабоды, сацыяльных дэфармацый, урэшце згубнага маналізму некампетэнтных людзей і інстанцый. Хваробы, як вядома, больш чапляюцца за кволы арганізм. Кволыя беларуская літаратура стала па віне гістарычных і сацыяльных абставін.

Чаго толькі ні навучыліся мы ўзводзіць у культ, у ліхалеце культу, чаго ні прывіклі містыфікаваць і фетышызаваць! Нават абстрактныя паняцці, такія, як, напрыклад, час. Час — фарміруе, Час — патрабуе, Час трэба спасцігаць і адлюстроўваць праўдзіва, мастак — выраэнік свайго Часу!.. І нярэдка мастак, затлумлены банальнымі стэрэатыпамі, дазваляў пераносіць яго самога і яго справу ў свет фетышаў, не пратэставаў супраць табуізацыі твораў і асобы, крытыку крытыкі амбіцыйна ўсчынаў толькі ў адказ на цвярозныя дзелавыя ацэнкі. Такая крытыка супраць крытыкі аказвалася звычайна ніжэй за самую крытыку твораў.

Вітаю сумленную, кваліфікаваную, прычыповую крытыку, вітаю такую ж крытыку крытыкі. Стымулам крытыкі павінны быць клопат і адказнасць, атмасферай літаратурных зносін — павага да апанента, мэтай — прафесіяналізм, культура творчасці.

г. Врэт.

ДЛЯ Мікалая Матукоўскага перабудова пачалася яшчэ досвіткам 50-х гадоў — менавіта з таго самага часу, калі ён упершыню ўзяўся за пяро. Не, празарліўцам, аракулам ён не быў; удалась разам з усімі насёрбаўшыся заблуджэнняў і забабонаў сваёй эпохі, выплаціў разам жа з усімі горкую цану па рахунках, якія яна выстаўляла перад кожным. Але быў ён заўсёды чалавекам актыўнага грамадзянскага тэмпераменту, які, мусіць, і прывёў яго ў шэрагі газетных публіцыстаў. Бадай кожным сваім радком, надрукаваным у расонскай раёніцы, рэспубліканскай «Звяздзе», сталічных «Известиях», у штатах якіх прапрацаваў амаль усё жыццё, ён змагаўся за перабудовачныя адносіны да рэчаіснасці. Ці ж не таму кожная публікацыя М. Матукоўскага незаўважанай не засталася? Заўсёды і ўсюды выступленні яго вызначаліся надзвычайна, прычыповасцю, вастрыней. Так мог пісаць толькі журналіст па прызынанню.

Але ёсць у Матукоўскага і другое прызвание. Драматургія. Зрэшты, ці можна наогул ставіць драматургію ў яго творчасці на другое месца? Хіба ж яна забірае менш душэўных сіл? Ды калі ўлічыць, што і захапіўся ёю М. Матукоўскі значна раней?

А здарылася гэта так. У Матукоўскай школе на Расоншчыне драматычны гурток ставіў «Партызанаў» К. Крапівы. Старэйшы брат будучага драматурга выконваў ролю дзеда Бадыля. Спектакль уразіў на сцэне адбыўся чужа пераўвасоблення. Вось ужо і брат, такі да болу свойскі, прывычны, здаваўся не братам, а валунічым дзедам, з іншымі знаёмымі хлопцамі і дзвучатамі таксама тварылася нешта нейкае. І чужа сыходзіў не з нябёсаў. Яго стваралі суседскія дзеці-школьнікі па гатовым, праўда, тэксце. А што калі?.. Так, так, праз два тыдні была напісаная ўласная п'еса. Пра шпіёнаў, вядома, бо ў 40-я гады гэта гучала актуальна. Спектакль ставілі самадзейна ў найпаўнейшым значэнні гэтага слова. Ігралі ў натуральных умовах — за вёскай, на выгане. Скончыўся спектакль кур'эзна. З прытоенай гордасцю прызнаўся юны аўтар, што п'есу напісаў сам. Але воплескаў, крыкаў захаплення не было. А вольна таўхалёў хапіла. Хлопцы хорашанька прамяслі надрабрыне непамыснага драматычнага дэбютанта, не паверышы, што таняла малеча можа самастойна перастараць у сцэнічна-сюжэтных павязях жыццё. Не мані!

Што ж, таўхалі давалася трыццаць і пазней. Ад рэжысё-

Шаноўнай пані Зоф'і Налкоўскай...

Удзельнікам мерапрыемства па ўшанаванні памяці Зоф'і Налкоўскай у Гродне пашчасціла ўбачыць гэты старажытны горад у кіпені квітнеючых каштанаў. Замак, Барысаглебская царква, кляштары і ўтульныя старыя дамы, пастаўленыя ў часы, калі цанілі адметнасць рукі майстра, будавалі трывала, дбаючы аб прыгажосці і непаўторнасці... Усё гэта пасвойму адбілася ў кнігах Налкоўскай, якая жыла ў Гродне з 1922 па 1927 год, а восенню дваццаці дзевятага прыязджала на адкрыццё помніка Элізе Ажэшка. Урачыстасці, прысвечаныя гэтай падзеі, былі арганізаваны Гродзенскім універсітэтам імя Янкі Купалы і абласным аддзяленнем Беларускага фонду культуры. І складаліся з міжнароднай навуковай канферэнцыі, адкрыцця мемарыяльнай дошкі і музея.

Вуліца Акадэмічная... Двухпавярховы дом з мінулага стагоддзя... Спадае белае пакрывала, і вачам удзельнікаў мітынгу адкрываецца барэльф,

раў, крытыкаў, тэатразнаўцаў. Асабліва ж шчодро — ад каля тэатральных чыноўнікаў, якія ўмелі проста па-майстэрску ладаваць рознага роду перашкоды. Літаральна прадзіраўся скрозь іх малады драматург, калі вырашыў паставіць п'есу «Мужчына, будзь мужчынам!» (1966) не на выгане, а ў больш людным і людскім месцы. У

з Масквы ананімна. Я — не я, і хата не мая. Вось што значыць зняверыць чалавека! А тым часам члену журы народнаму артысту БССР С. С. Бірылу п'еса спадабалася, і ён прапанаваў яе мастацкаму савету роднага купалаўскага тэатра. Прынялі. Пачалі рэпетыцыі. І зноў-такі ананімна: была б п'еса, а аўтар знойдзецца.

сін. Сёння з важным здзіўленнем заўважаем, што драматург вельмі дакладна зафіксаваў многія адметнасці таго працэсу, які прывёў у рэшце рэшт да застою. Сапраўды, за што змагаюцца Бажашуткава і Добрых? За высокі працэнт выканання плана, за спакойнае ўласнае існаванне. Любоў цаной. Вытворчасць дзеля вытворчасці

такля па драме «Наследны прынец». Праўда, аж да 1984 года, калі ў Віцебску свет рампы ўбачыла драма «Паядынак», прэм'ер не было. Аднак не было і творчага прастою. Проста ў гэты час М. Матукоўскі працаваў на кінематограф. Спачатку выйшлі дакументальныя стужкі «Мінск — горад герояў» (1974), «Імгненне перамогі» (1975), а потым і мастацкія фільмы «Сын старшыні» (1976) і «Траянскі конь» (1980). Так, пісьменнік не зачыхліў пяро, але для кожнага, хто хоць колькі-небудзь сачыў за яго творчасцю, было ясна, што ён рыхтуецца да новага рыўка. І спадзяванні спраўдзіліся: у 1988 годзе драматург прыёс у тэатр імя Янкі Купалы сатырычную камедыю «Мудрамер», якая неўзабаве была адзначана Дзяржаўнай прэміяй БССР.

«Мудрамер» — прыклад творчага выкарыстання і развіцця нацыянальных жанравых традыцый. Ну вядома ж, сэнсавая пераклічка з «Брамай неўміручасці» К. Крапівы не выклікае ніякага сумнення: у абедзвюх камедыях штуршок для развіцця сюжэта паслужылі фантастычныя адкрыцці сакрэтаў неўміручасці ў Крапівы і прыбора для вымярэння мудрасці — у Матукоўскага; у кожнай з іх канфліктныя сутыкненні абумоўлены не столькі розніцай паміж адмоўнымі і станоўчымі патэнцыяламі ў душах дзейных асоб, колькі рэакцыямі непрыняцця гэтых адкрыццяў. «Уплыў аднаго пісьменніка на другога, — прызнаўся аднойчы М. Матукоўскі, — іншы раз трактуюць вельмі спрошчана, прымітыўна. Калі «малодшы» будзе сюжэт альбо лепш характар так, як «старэйшы», то гэта ўжо ўплыў. Мне ж здаецца, што гэта звычайнае эпігонства, якое не мае нічога агульнага з сапраўдным мастацтвам. Трэба зірнуць на справу трохі шырэй і глыбей. Плённы ўплыў не сумяшчальны з нятворчым пераймальніцтвам». Вось чаму драматург так старанна «інкруставаў» новую сваю камедыю — не проста адшукаў свежы, нязбыты жыццёвы матэрыял, а пастараўся эстэтычна рэалізаваць яго, асэнсаваць пры дапамозе арыгінальных выяўленчых прыёмаў і сродкаў. Камедыя вельмі сцэнічная. Празрыстая па сваіх ідэалагічных і маральных вывадах, яна добра ўспрымаецца гледачом. На кожным спектак-

лі смех амаль не сціхае ў зале, але ні ў кога не павернецца язык сцвярджаць, што драматург імкнецца пасмяшыць любой цаной. Смех для яго не мэта, а сродак для паражэння сацыяльных недахопаў. Выяўленчая палітра камедыі «Мудрамер» яркая, шматколерная. Скупа, але зусім пэўна ахарактарызаваны персанажы. Адным словам, адчуваецца, што п'есу напісаў майстар, якому пад сілу асэнсаванне любога жыццёвага матэрыялу.

Напярэдадні юбілею я задаў М. Матукоўскаму пытанне: «Што лічыце вы галоўным у сваёй дзейнасці драматурга?» І ў адказ пачуў:

«Асабіста я стаўлю для сябе задачу ачалавечыць чалавечы, янога наша XX стагоддзе усё больш і больш абесчалавечвае. Адбылося столькі катанлізмаў — войны, землятрусны, рэпрэсіі, тэрор... Недзе з пачатку першай сусветнай вайны самаахаштоўнасць чалавечы стала трагічна з натастрафічным дынамізмам. Са свайго боку і чалавек многае разгубляў у складаных умовах існавання і выжывання. Думаецца, сённяшні зямлянін горшы за таго, што быў сучаснікам Л. Талстога і А. Чэхава. Перакананы, што тагачасны зямлянін не нічоў бы атаману бомбу на шматтысячны горад — існавалі яшчэ пэўны маральны бар'еры, пераступаць якія лічылася грахам. Навукова-тэхнічная рэвалюцыя ўзброіла чалавечы тэхнічна, але разаброла маральна. Сёння для многіх аўтамабіль, відэамагнітафон дарэчэй за ўсё на свеце, таму мы паломку нейкага вузла ў бытавых машынах успрымаем больш трагічна, чым душэўны крах суседа. Чалавек — цар, венец прыроды? Ды мы гэтаму цару мыла не даём, змыць хоць нешчэні бруд, павагі не даём, за нішто лічым... І гэта мяне вельмі турбуе, прыносіць душэўныя пакуты. Дарэчы, пра гэта новая мая п'еса, якую я толькі што завяршыў. Нічога пакулы што пра яе гаварыць не буду, але скажу, што ў ёй вельмі цяжка, змрочная падзейная атмасфера. Але па-іншаму напісаць не ўдалося».

Да галоўнага героя драмы «Апошняя інстанцыя» Ягора Максімавіча Малахава ў найцяжэйшыя хвіліны яго жыцця нязменна прыходзіла прывідная жанчына ў белым — вястушня яго сумлення. І няма куды схавацца, няма як схітрыць перад судом сумлення — гэта суд найапошній інстанцыі. Пасля такога суда непазбежна павінен адбывацца працэс, які драматург называе ачалавечваннем. Дзеля гэтага і працуе ў літаратуры пісьменнік Мікалай Матукоўскі.

Сцяпан ЛАЎШУК.

Віншуем!

АПОШНЯЯ ІНСТАНЦЫЯ— СУМЛЕННЕ

Мікалаю МАТУКОЎСКАМУ — 60

дзяцінстве спачатку п'есу паставілі, толькі потым «накастылялі», а вось у дарослым жыцці ўсё атрымалася наадварот. Зрэшты, у гэтых адносінах творчы лёс М. Матукоўскага можа лічыцца ўзорна тыповым для беларускай драматургіі пасляваеннага часу. Што ўжо там пачаткоўцы, калі нават мэтры ў нашых тэатрах прымаюцца, як бедныя родзічы. Адным словам, нацярпеўся з пастаноўкай камедыі «Мужчына, будзь мужчынам!» у Беларускай рэспубліканскім тэатры юнага гледача, драмы «Тры дні і тры ночы» (1967) у Магілёўскім абласным драматычным тэатры.

А потым была «Амністыя» (1970). Есць у кожнага драматурга п'еса — і неабавязкова самая моцная, — па якой яго «пазнаюць» у тэатральным свеце. Дзякуючы «Амністыі» М. Матукоўскі стаў знакамітым не толькі на Беларусі: п'еса шырока выйшла на ўсесаюзную сцэну. Так што не дарэмна аўтар баяўся сурочыць: калі Міністэрствам культуры быў аб'яўлены конкурс на лепшы драматургічны твор, прысвечаны актуальным праблемам сучаснасці, ён пасылаў «Амністыю»

што ж, ён і сапраўды знайшоўся, бо як тут не адкрыешся: камедыя атрымала на конкурсе другую прэмію, без ніякіх ускладненняў прайшла на сцэну галоўнага тэатра рэспублікі! А тут яшчэ такі жадана-нечаканы поспех у гледача... Гэта была перамога. Усё — у чалавечых драматургічных ідэях хадзіць досыць, цяпер можна працаваць вальней.

«Смех — справа сур'езная», — так называў М. Матукоўскі інтэрв'ю, якое ён узяў у А. Макаёнка для газеты «Известия» ў маі 1973 года. Менавіта сур'езны падыход да смеху і дзволіў беларускай камедыі заваяваць шырокі і трывалы аўтарытэт на ўсесаюзнай сцэне і за мяжой. Пік папулярнасці яе ізраз і прыйшоўся на пачатак 70-х гадоў. «Трыбунал», «Заюканы апостал» А. Макаёнка. «Брама неўміручасці» К. Крапівы, «Злыдзень» і «Украі кодэкс» А. Петрашкевіча... У гэтым пачэсным шэрагу «Амністыя» не гублялася, не траціла ўласнага каларыту, бо насычана была мноствам арыгінальных аўтарскіх назіранняў над жыццём, над няпростымі перыпетыямі чалавечых узаемаадно-

і парадзіла такую з'яву ў рабочых калектывах, як хціваць, цыннізм, гарлаватніцтва. Рыгор Салавейчык, так званы «слесар-самародак», «гегемон» — аўтарскае адкрыццё. Да М. Матукоўскага прадстаўнікі рабочага класа паказваліся пераважна ідэалізавана, як правіла, у станоўчым плане. Большасць пісьменнікаў сарамліва адводзіла позірк ад відавочнай ісціны, што побач з рассяляньваннем вяскоўцаў поўным ходам ішло разрабочванне завадчан. Гублялася, дакладней, гублялася пачуццё гаспадары, гонар за сваю прафесію, адчуванне адказнасці за супольныя інтарэсы. Вось што наносіла непараўны ўрон ідэі сацыялізму, якая для драматурга заўсёды заставалася святой. Нягледзячы на ўсе дэфармацыі.

Пасля «Амністыі» М. Матукоўскі стаў жаданым аўтарам у тэатрах краіны. Непараўменні з чыноўнікамі і рэжысёрамі здараліся па-ранейшаму, але п'есы яго пачалі ставіцца рэгулярна. У 1974 годзе Руска драматычны тэатр БССР пазнаўся ў гледачоў з «Апошняй інстанцыяй», а праз два гады ў Брэсце адбылася прэм'ера спектак-

выкананы скульптарам У. Церабуном. На ім затрымае позірк вучань па дарозе ў школу, студэнт, спяшаючыся ва ўніверсітэт, старажыл і гошч...

Гады, якія Зоф'я Налкоўская пражыла ў пакоях на другім паверсе дома на Акадэмічнай, не былі шчаслівымі ў яе асабістым жыцці. На «крэсы ўсходнія» Налкоўская прыехала пасля шлюбу з падпалкоўнікам Янам Гажахоўскім, узначаліўшым жандармерыю. Налкоўская на тыя часы была ўжо вядомай аўтаркай вершаў, раманаў, публіцыстычных артыкулаў, членам праўлення Саюза польскіх пісьменнікаў — спробы мужа адарваць яе ад інтэлектуальнай дзейнасці паспехаў не мелі. Да таго ж дачка вядомага вучонага і асветніка, блізкага да рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гадоў, грамадская дзяячка, выступаўшая супраць вайны, не магла прымірыцца з жандарам, кумірам для якога быў Пілсудскі (менавіта яго мела на ўвазе Налкоўская, калі пісала сатырычны вобраз дыктатара па кліцы «Камендант»).

Тэма «нядобрага каханья» (назва аднаго з раманаў) прайшла праз многія творы, напісаныя Налкоўскай у тыя гады, праз апавяданні, эцюды «Гродна». У гэтым гаротным краі пісьменніца Зоф'я Налкоўская адкрыла новыя тэмы і новага героя, якім стаў маленькі чалавек амаль што з смага дна жыцця, своеасабліва

ахаяра палітычных інтрыг уладароў. Яна піша аб сацыяльнай несправядлівасці, аб прыгнёце, які церпяць украінцы і беларусы. Яна прымае ўдзел у «Таварыстве апекі над вязнямі» гродзенскай турмы, дзе былі за кратамі польскія, беларускія, літоўскія камуністы. «Турма 1924—1926»: пад гэтай назвай у «Дзёніку» (Налкоўская пачала яго ў п'ятнаціцігадовым узросце і пісала на працягу пяцідзесяці пяці год) з'яўляюцца запісы аб жудасных умовах, у якіх знаходзіліся асуджаныя, нататкі турэмнага быту, замалеўкі партрэтаў і лёсаў асобных з вязняў. Гродзеншчына знойдзе адлюстраванне ў публіцыстыцы Налкоўскай, у раманах «Граніца», «Вузлы жыцця» і іншых творах.

Навуковая канферэнцыя «Творчасць Зоф'і Налкоўскай і славянскія літаратуры» прыцягнула ўвагу вядомых польскіх і савецкіх славістаў. Галоўны яе напрамак быў вызначаны ў дакладзе В.А. Хоравы, намесніка дырэктара Інстытута славяназнаўства і балканістыкі АН СССР. Вядомы паланіст разглядае прозу Налкоўскай у кантэксце польскага рамана XX стагоддзя, акцэнтуючы пры гэтым пошук пісьменніцай новых форм гуманізму. Прыгадаю бліскучы даклад В. Наўроцкага, галоўнага рэдактара штотыднёвіка «Культура», члена Нацыянальнага савета ПНР. На прыкладзе падрабяз-

нага аналізу кнігі — «Раман Тэрэзы Геннерт» — былі пазначаны асаблівасці мастацкага стылю і тып пазыцыйнага мыслення пісьменніцы. Б. Бялака-зовіч узяў актуальныя праблемы польска-ўсходнеславянскага пагранічнага культур, уплыў «крэсвай» тэматыкі на беларускую, украінскую і польскую літаратуры. Грунтоўныя і цікавыя вывады ў сваіх дакладах зрабілі польскія вучоныя Д. Кулакоўская, Я. Камянка-Штрах, гісторык і празаік Б. Кшываблоцкая, З. Антэшэўскі, а таксама супрацоўнікі Інстытута славяназнаўства і балканістыкі АН СССР С. Шарлеймава і Т. Агапіна. Многія выступваючы звярталіся да «Медальёнаў», танюсенькай кніжачкі, уабраўшай жудасную трагедыю вайны, бездань амаралізму, з чым Налкоўская сутыкнулася, працуючы пасля вайны, ў камісіі па расследаванні фашысцкіх злачынстваў.

Дарэчы, гэтая кніга была выдана ў перакладзе на рускую мову толькі ў шасцідзесятыя гады, на жаль, няма яе на беларускай. Аб «Медальёнах» і польскай дакументальнай літаратуры пра вайну гаварыла выкладчыца МДУ В. Ціхамірава. «Дзёнік вайны часоў» Налкоўскай у судзіосінах з сучаснай вайнавай прозай разгледжаны ў выступленні аўтара гэтага допісу.

Сярод удзельнікаў канферэнцыі былі дырэктар музея Адама Міцкевіча ў Варшаве Я.

Адрованз-Пененжак, які патрапе музей у Навагрудку, а таксама навуковы супрацоўнік музея Налкоўскіх у Гурках І. Поль.

Асабліваю зацікаўленасць выклікалі даклад «гаспадыні» канферэнцыі, дацэнта кафедры літаратуры Гродзенскага ўніверсітэта С. Мусіенкі «Гродзенскія матывы ў творчасці Зоф'і Налкоўскай» і выступленні маладых паланістаў Д. Стацкевіч і Д. Вянсковіч, якія прачыталі свае пераклады нарысаў і апавяданняў Налкоўскай на беларускую і рускую мовы.

У адной з аўдыторый Гродзенскага ўніверсітэта быў адчынены музей Зоф'і Налкоўскай. Наведвальнікаў сустракае партрэт пісьменніцы работы яе слаўтага земляка, драматурга і мастака С. Віткевіча. Усё ў музеі перадае эпоху і дух пісьменніцы: розныя выданні яе кніг, ксеракопіі дакументаў, пісьмаў, фотаздымкі, нават мзля па сасе часу (яе збіралі энтузіясты). Падараваны музею і некаторыя каштоўныя рэчы.

Ушанаванне памяці Зоф'і Налкоўскай у Гродне ажыццяўлялі ўніверсітэт, аддзяленне БФК і польскае Культурнае таварыства імя Адама Міцкевіча.

І. ШАБЛОЎСКАЯ,
дацэнт, загадчык кафедры
замежнай літаратуры
Белдзяржуніверсітэта імя
У. І. Леніна.

НЕ ХВАЛЮЙЦЕСЯ, ПАДПІСЧЫКІ!

Звяртаюся да вас з просьбай, а дакладней — з пытаннем. Справа ў тым, што выдавецтва «Мастацкая літаратура» павінна выпусціць у свет Збор твораў У. Караткевіча ў васьмі тамах. І гэта за 1987—1990-ы гады, калі не памыляюся. На сёння выйшла толькі чатыры тама. Хацеўся б ведаць, як выдавецтва мяркуе выдаць астатнія кнігі, бо часу засталася вельмі мала. Думаю, што гэта хвалюе не толькі мяне.

С. ШАУЧЭНКА.

г. Добруш.

У 1987 годзе ўбачылі свет першыя два тама Збору твораў У. Караткевіча. У 1988 выйшаў трэці. Затрыма атрымалася толькі з 4-ым томам, выпуск якога перанесены з мінулага года на вясну гэтага. Нядаўна мы атрымалі з паліграфкампіната 5-ы том. Своечасова здзелены ў друку 6-ы і 7-ы тама. Такім чынам, у наступным годзе, як і меркавалася, мы завершым выпуск Збору твораў Уладзіміра Караткевіча.

В. ШЫХАНЦОУ,
намеснік галоўнага
рэдактара па рэкламе
выдавцтва
«Мастацкая літаратура».

Паэзія

Мікола КУСЯНКОЎ

Чаша

«На ўсіх пасадах...» Сумны некралог.
Апошнія жалобныя хвіліны.
Ён у труну сваю пачэсна лёг,
А мы над ёй слязу праліць павінны.

Жалобны марш — як многа ў ім тугі
Па страце, па растраце незваротнай:
Куды ні глянь — адны яго даўгі,
Хто верне іх цяпер зямельцы роднай?

Грэх за спачын душы не прыгубіць.
А рытуал, што зойме болей часу:
Яшчэ нам з горкай чашы піць і піць,
Бо ён пакінуў нам такую чашу.

Плач па дзяўчыне

Ён не дажджом,
А маімі слязамі паліты,
Гэты асфальт, па якім ты бяжыш,
А куды?..

Трэба ж было табе кінуцца так
У палітыку,
Быццам няма дзе падзець
Маладыя гады.

Вочы —
Блакiту нябеснага бездань —
Багіня!
Станам жа стройная —
Нібы з часопіса мод.
Але шкада:
Прыгажосць твая марна загіне,
Бо на крамольны ты, мабыць, спяшаешся
Сход.

Што табе трэба?..
Каб наская выжыла мова?
Каб і гісторыя
З ёй ажыла заадно?..
Вершык складзеш,
Ды кане ў ім роднае слова:
Нехта дзьмухне —
І, як свечка, пагасне яно.

Кажуць пра культ: ён памёр,
Ды калі б з катафалка
Не падхапіўся ён,
Покуль вязём наклады.
Ох і прыпомніць табе ён твой сход,
Нефармалка, —
Пабераглася б,
Бо ўжо ж не маленькая ты.

Кажаш, парфумы
Яшчэ не ўжывала ні разу?
Дык кавалер,
Пад руку цябе ўзяўшы ямчэй,
Сілай прымусіць
Панюхаць з балончыка
Газу —
Ён ужо слёзы
У цябе выціскае з вачэй.

Паразумевай жа —
І плюнь на свайго нефармала:
Шчасця не дасць ён табе
За тваю прыгажосць.
Глянь:
Хіба хлопцаў талковых
Вакол цябе мала? —

Пойдуць угору,
На тое рука ў іх там ёсць.

Век за такім
Пражыла б ты з ягонай кар'еры,
Як за каменнай,
Ды не за панельнай,
Сцяной.
Але капрызіш —
Не хочаш прэстыжнай кватэры:
І ў будане, бач,
Духоўнасці хопіць адной.

Горды насок
Ад чыноўнага вернеш мундзіра:
Хочаш культуры!..
Як пыху тваю мне стрываць?
Ён жа культурны,
Бо ён жа чытаў «Мыйдадзіра»,
Нават культурай
Прызначаць яго кіраваць.

Мела б дачку,
А пасля ёй прыдбала б і браціка.
І, мацярынскі сцвярджаючы свой
Ідэал,
Узгадавала б
Яшчэ аднаго бюракраціка..
Але, на жаль,
Затлуміў галаву
Нефармал.

Трэба ж было табе
Кінуцца з ім у палітыку! —
Быццам няма дзе падзець
Маладыя гады.
І не дажджом,
А маімі слязамі паліты
Гэты асфальт, па якім ты бяжыш,
А куды?..

Выціскаю з сябе раба

Быў нямым і пакорным, ды баста!
Не бравата і не пахвальба:
Я з слабе, нібы з цюбіка пасту,
Выціскаць пачынаю раба.

Ён маёй не зазнае ўжо ласкі,
Бо не тая пара на дварэ.
Ну і рабі!.. І густы ён і вязкі,
Ды з мяне ён, зірніце, як прэ!

Выціскаю раба векавога —
Так ён падае сёння ў цане.
Але вельмі ж ва мне яго многа! —
Божа, скончыцца раб мой ці не?

Кафка

Як моцна калісьці паверыла Кафкам!
Аж мусіў ягоным паверыць я кігам,
Бо нехта параіў: «Сядзі і не каўкай!» —
І стаў я катком, паслухмяным і ціхім.

Затым я і жабкай адчуў сябе звычайна.
А ператварэння такога разгадка —
Той самы таварыш зірнуў іранічна:
«Куды ты караскаешся, жабянятка?»

Лядок у вачах, ажно стала мне зябка.
І ў стане халоднага анабіёзу
Гібеў да вясны я, адтаў жа не жабкай,
Бо зведаў чарговую метамарфозу.

Але я не дэмана злога малюю,
Бо ён жа лагодны і добры надзіва.
Адно што кузурку заўважыў малюю
І пстрычкай мяне ён зганяе з мундзіра.

Позірк

Нас на распыл
Не везлі ў Куропаты,
І мы не знаем,
Што такое крэты.

Бо іх з акон
Пачаў збіваць закон.
І больш ніхто не судзіць,
Як з іконы.
А гэты косы позірк
Ці законны?..

Як незваротных дзеён
Прысуд кароткі,
Ён незаконны ўжо...

А косы ўсё-ткі!

Яўгенія ПФЛЯЎБАЎМ

Змора

Стамляецца мора у бітвах з навалай,
Таймючы хвалі з-пад чорнае хмары,
І томіцца сэрца, што з бодем кахала,
Не лічачы крыўды, не стаўшы ахвярай.

Прагнуўшыся рана, ці ночкай бяссоння,
Пачуеш нібыта яно завінела
Малым ланцужком, што прыкута ў

палоне,
Абручкай, якая вякі не ржавела.

Апошнім часам гасцямі рэдакцыі «ЛіМа» былі многія замежныя літаратары і журналісты, якія займаюцца вывучэннем і прапагандай у сваіх краінах беларускай літаратуры, перакладаюць яе. Справаздачы аб такіх сустрэчах публікаваліся пад рубрыкай «Госці «ЛіМа»». Пэўна, пад такой рубрыкай мы паведамілі б і пра наведанне рэдакцыі беларускім гісторыкам, празаікам Міколам Гайдук, які жыў і працуе ў Беластоцкім ваяводстве Польскай Народнай Рэспублікі. Але ён прыйшоў у «ЛіМ» не адзін, а з членам рэдакцыі і штодзённіка, нашым пастаянным аўтарам Барысам Сачанкам. Нечакана тут, за рэдакцыйным сталом, з умоў традыцыйным лімаўскім чаем, усцалася зацікаўленая, шчырая размова. Нам засталося адно занатаваць іх дыялог і прапанаваць яго чытачу.

Дыялог у рэдакцыі

БЕЛАРУСЫ

ТАМ І ТУТ

Б. Сачанка. — Мікола, ты нарадзіўся на Беларускай, але ўсё ж не адразу выбраў, калі можна так сказаць, сваёй прафесіяй, сваім лёсам беларускую гісторыю, беларускую літаратуру...

М. Гайдук. — Радзіма мая — хутар Кабылянка, што ў Міхалюўскай гміне. Нарадзіўся ў 1933 годзе. Вучыцца па-беларуску спачатку сапраўды не змог. Пайшоў у польскую школу, скончыў адзін клас, а тут вайна пачалася... Не, не Вялікая Айчынная, а як пісалі тады ў савецкім друку, вызваленчы паход Чырвонай Арміі. Беларуска ў выніку далучэння да Беларусі стала савецкай. Таму правучыўся два гады яшчэ ў савецкай школе, нават акцыятаркам стаў. У гады фашысцкай акупацыі наведваў нелегальную школу. Вучыў у ёй права-слаўны святар, сённяшні мітрапаліт Варшаўскі і ўсёй Польшчы Васіль — Уладзімір Дарашкевіч.

Зноў жа, правучыўся толькі два гады. У чацвёрты клас казалі не прыходзіць: небяспечна, немцы лютуюць. Давучыўся пасля вызвалення ад гітлераўцаў. Два гады хадзіў у беларускую школу, якая працавала ў Міхалове. Сам разумеш, які час быў. Лютавала банда і ў тутэйшых мясцінах. Пастраляла партыйны актыў, настаўнікаў напалохала. Сёмы клас заканчваў у польскім ліцэі.

Б. С. — І пасля гэтага паехаў на курсы ў СССР?

М. Г. — Не, не адразу. Пасля заканчэння два гады...

Б. С. — Зноў два...

М. Г. — Сапраўды, лічба «два» мне пастаянна спадарожнічала. Шчаслівая і нешчаслівая разам... Дык вось, два гады працаваў у гміне — сельса-вецце. Усяго чатыры чалавекі было нас, а работы вельмі шмат. Гаспадароў на тэрыторыі гміны ажно 3380, а тут дзяржаў-стаўкі па збожжы, буль-

бе, мясе. Працы хапала. Да ўсяго, не трэба забы-ваць, які тады час быў...

Б. С. — Пасля гэтага і вырашыў вучыцца далей?

М. Г. — Даведаўся, што прымаюцца заявы жадаючых ехаць вучыцца ў Савецкі Саюз. Падаў заяву і я. Нас, прэзідэнтаў, шмат набралася, ці не 15—20 чалавек на адно месца. Конкурс праводзіўся ў Варшаве. Я аказаўся ў ліку тых, хто яго прайшоў. І пасля гэтага паехаў на вучобу. Апынуўся ў Растоўскім універсітэце, вучаў рускую філалогію. Пашанцавала, што царкоўна-славянскую мову выкладаў у нас былы асістэнт Карскага, чалавек высокаадукаваны і культурны. У 1955 годзе навуцанне замежных студэнтаў сканцэнтравалі ў буйных цэнтрах — Маскве, Ленінградзе, Кіеве, Адэсе, Мінску...

Б. С. — З Растова-на-Доне ты і паехаў у Мінск?

«...ДРУГ! ДЛЯ ЧАГО ты прыйшоў?.. А калі не перастане грукать, нічога вам не даючы, выкіньце яго ў цемру знешняю!»

Я знайшоў гэтыя радкі ў Евангеллі ад Марка Серабра, ананімай прозе XII стагоддзя. Гэты старажытны матыў — як напамінак нам пра месца мастака ў грамадстве, пра значнасць шчодрасці або скупасці ягонага таленту. Так, друг: калі ты прыйшоў госцем на гэтую зямлю, нічога не даючы людзям, дык накіравана табе доля выкінутага.

Калі аналізуеш творчасць Яўгена Глебава, дык разумеш, што прыйшоў ён да людзей не парожнім, і прынёс і раздае штосьці ўзвышанае, патрэбнае, без чаго душа чалавека не можа існаваць. Успомнім хоць бы ягоную шчодрасць у самых папулярных, самых дэмакратычных жанрах: «Залатая восень», «Дом мой — сталіца», «Белы ветразь», «Начны дылжанс», музыка да кінафільмаў «Апошняе лета дзяцінства» і «Вянок санетаў»... Колькі сапраўднага пацучыя закладзена тут!

Можна звярнуцца і да буйных форм музычнай творчасці, напрыклад, да балета «Ціль Уленшпігель», бяспрэчнай вяршыні Я. Глебава. Вобразная сфера музыкі балета зрокава-кінематаграфічная, знойдзеныя кампазітарам характарыстыкі — транспныя, адзіна магчымых варыянты для раскрыцця патрэбнага вобраза. Музыкальная мова досыць экспрэсіўная, выразная. Я магу сёе-тое і не прымаць у музыцы балета «Ціль Уленшпігель», напрыклад, празмерную расфарбоўку партытуры, недастатковую, на мой густ, пранікнёнасць лірычных тэм, пэўную аднапланавасць інтанацыйнага ладу ўсяго балета. Але я не магу не адзначыць найвысокае мастацтва збудавання Я. Глебавым музычнага «двухгадзіннага гмаху», дасканаласць ягоных контураў, логіку кантрастаў.

Аднак я пачаў свой распавяд з лёгкай музыкі Я. Глебава. І невпадкова. Успомнім, што пісаў К. Бацшоўкаў пра ўплыў «лёгкай» пазіі на сучасную яму мову: «Неапрацаваная мова, якая мяняецца са змяненнем грамадства, вымагае «Анакрэонавай музы», прывабнай слоўнаю раскошай...» Правядзём аналогію з балетамі Я. Глебава. Так, тут яго лірычным тэмам, на мой погляд, бракуе пранікнёнасці музыкі той жа «Залатой восені», той прыгожай шырынні, прасторы, без якіх жыццё не жыццё і Глебаў не Глебаў. Але ж і з тым матэрыялам, што сканцэнтраваны ён у сваіх балетах, слухачы не су-

муюць — дзякуючы велізарнай працы, майстэрству кампазітара, мастака.

Так, поспех музыкі Я. Глебава неаддзельны ад прафесійнага ўзроўню ягонага майстэрства. Калі, скажам, песнінік піша свае восем тактаў, затым іх аранжыруе хтосьці іншы, а потым нехта яшчэ выконвае гэтыя такты, дык той жа Глебаў укладае неверагодную працу ў стварэнне партытуры (ці то ба-

тонам асабістасцю непрыязнасць да таго ці іншага суб'екта; уживаць нахабна ўмоўнае вызначэнне — «не пераконвае», што цалкам адмаўляе зробленае творцай; замацоўваць за сабою славу «майстра біць па зубах».

Неаднойчы быў я сведкам эмацыянальнага ўздзеяння музыкі Я. Глебава на слухачоў. Неаднойчы чытаў рэцэнзіі на ягоныя творы Але «палітыкі»

ўпэўнены, што там, дзе працуюць Г. Канчэлі ці Э. Торміс, гэтаксама чуваць галасы: не хапае, маўляў, Штакавіча, ці Пракоф'ева, ці Свірыдава... Вядома, на відавочнае, на, так бы мовіць, агоненае ўсе вочы глядзяць адкрыта. Але ж ёсць рэчы, прыхаваныя ад простага позірку. І для таго, каб у іх разабрацца, патрэбны талент «унутранага бачання», высокая інтуіцыя і эрудыцыя, талент ра-

падстаўна называе колішняга адказнага сакратара СК БССР сімфаністам — на старонках цэнтральнага часопіса. Калі паслядоўна, у розных выданнях, зніштажае новы буйны твор аўтара, якога «можна біць»... Згадаю між іншым, што чалавечтва даравала Ж.-Ж. Русо ягоныя памылкі за ягоную любоў да чалавека!

ДЛЯ СТРОГА прафесійнай размовы пра музычную творчасць недастаткова, увогуле, гаворкі пра форму, змест, уражальны вынік. Для кампазітара гэта другасныя паняцці. Першае ж — тэхналагічная структура, умоўна кажучы, вышэйшая матэматыка кампазіцыі. Безумоўна, для слухача галоўнае — форма і змест. Для аўтара ж няма формы і зместу без умення выткаць твор. І, на жаль, не ўсе музыказнаўцы разумеюць гэта. Ці не таму не могуць разабрацца ў творах з пункту гледжання творчасці, што гэтая галіна для іх недаступная?

Вось, у рэшце рэшт, і бярэ слова калега...

Тэхналагічныя працэсы, якія фарміравалі глебаўскага «Ціль Уленшпігеля», маюць доўгія карані. У балете «Мара» адточвалася майстэрства інструментару і працы з матэрыялам, асновай якога быў частков фальклор, часткова добры эс. радны стыль. Сімфаджазавыя кампазіцыі Я. Глебава тых гадоў жылі балетны жанр. Уражанні тады, у 60-я гады, былі цудоўныя. У «Альпійскай баладзе» інструментальны стыль быў у нечым другасны, музычны матэрыял, за выключэннем некалькіх нумароў («Гарантэлы», «Калыханкі»), — меней заваблівы. Як ні дзіўна, у балете «Альпійская балада» драматургія была самым цэльным кампанентам. Мусіць, статычныя інтанацыі, партытура якіх не была гэтак расфарбавана, як, скажам, у «Мары» ці ў хараграфічнай навісе «Мушкетёры», стваралі належны вобраз і станоўча ўплывалі на ўспрыманне твора ў цэлым.

Нястомны Глебаў працягваў пошукі моўных сродкаў і стварыў «Выбранніцу». Так, у ёй, як дасюль падкрэсліваюць крытыкі, было багата Стравінскага. Але быў і Глебаў, ды яшчэ які! Так, былі і перайманні аркестра «Вясны свяшчэннай». Але ўсё было па-свойму! Канечне, мне не пераканаць нікога з тых крытыкаў, што «Выбранніца» не падобная да «Вясны свяшчэннай» І. Стравінскага. Але для мяне зусім відавочна тое, як Глебаў спрабаваў сінтэзаваць сваё і не сваё. Бліскача «размаўляючы» аркестрам, ён уносіў беларускую музычную

Музыка

ДЛЯ ЧАГО ТЫ ПРЫЙШОЎ...

Народнаму артысту СССР
Яўгену ГЛЕБАВУ — 60

лета, ці то музыкі для кінаэкрана, ці то песні), даводзіць яе да гранічнай дакладнасці (праз транспныя ўмоўныя пазначэнні), затым сочыць, каб пры выкананні тое, што гучыць, адпавядала задуманаму і напісанаму. Вось у чым розніца паміж працай кампазітара-песнініка і кампазітара-сімфаніста.

НЕ ВЕДАЮ, як атрымалася: мабыць, музыказнаўства, а мабыць, і нешта іншае спарадзіла меркаванне пра неярпымасць кампазітараў да крытыкі. Вядома, цяжка знайсці наогул чалавека, якому падабалася б, калі з яго публічна смяюцца, вешаюць біркi, проста называюць непатрэбнымі словамі. Гэта таксама ўспрымаецца і адваротнае — захвальванне, неаб'ектыўнае ўхваленне. Вось такое «адмаўленне адмаўлення»: з аднаго боку — барані божа ганіць, трэба хваліць, з другога — барані божа хваліць, трэба ганіць! Такая філасофія сведчыць пра няпленнасць канонаў крытыкі. Я вельмі думаю: ніводнаму сапраўднаму падарожніку не ўспадзе на думку ганіць або хваліць прыроду, калі напатак ён мора ці горы! Ён будзе спацігаць ці пераадоўваць іх, але ў той жа час — і захапляцца! Крытыкі ж у нас забыталіся ў фальшывай палітыцы: быць у фаворы ў начальства; адчуваць сваю беспакаранасць за наклеиванне цэтлікаў; лічыць добрым

чамусьці сярдзіта адмоўваліся або, калі браліся за пяро, ўсчыналі непамерную пахвальбу, сярод якой не знаходзілася хоць слова цвярозай ацэнкі творчасці кампазітара. У Крамлёўскім палацы з'ездаў, дзе ішоў балет Я. Глебава «Маленькі прынц», я бачыў замежнага тэатра, які апладзіраваў спектаклю і ўзрушана гукі: «Глебо-о-ов!!!» Крытыка ж наша не дала праўдзівай ацэнкі музыцы «Маленькага прынца». Як не дала ацэнкі творчасці Я. Глебава за многія гады яго жыцця ў мастацтве.

Зрэшты, і кампазітарская арганізацыя Беларусі яшчэ не вырашыла для сябе — хто ёсць Яўген Глебаў, якая яго роля ў станаўленні кожнага кампазітара паасобку. Бо не сакрэт жа, што ў прафесійным майстэрстве, якое мае высокую каштоўнасць для творчасці, Глебаў узяўся на адну з вышэйшых, даступную далёка не кожнаму. І хоць кампазітар адзначаны высокімі тытуламі, ацэнка ягонай творчасці далёка не акрэсленая, не відавочная, і якую пазіцыю займаюць у гэтым людзі, паяднанія ў Саюз кампазітараў — загадка! Думаю, што з-за гэтай загадкі ўнікаюць і пэўныя, часам скандальныя непаразумеласці ў нашым саюзе...

Часам у нас чуваць такія галасы: маўляў, нам бракуе сваіх Канчэлі, Торміса і г. д. Ды я

зумеў. Вось праляжаў жа 150 гадоў «на паліцы» нікім не заўважаны І.-С. Бах! І амаль 70 гадоў была адлучана ад мастацтва праваслаўная харавае класіка. Хіба толькі зараз мы пра яе даведзіліся? І хіба цяпер усё, дзе ёсць словы «Госпадзі, памілуй!», зрабілася спрэс выдатным?

Адсутнасць сістэматычнай культуры пазнання штурхае нас з крайнасці ў крайнасць. У такіх умовах квітнее сапраўдная анархія поглядаў на мастацтва. У такіх умовах пачатковец, прыняты ў Саюз кампазітараў, «тыцае» свае правы майстру, стваральніку часцінкі нашай музычнай культуры, не зважаючы на ўзроставае і этычныя паняцці, патрабуе: «А мне?!.. А я?!..» Некалі П. Вяземскі налятаў на байкара І. Крылова, і А. Пушкін дакорліва казаў: «Грэх табе зніштажаць нашага Крылова». А як паводзім сябе мы ў аналагічнай сітуацыі?.. Ох, гэтыя загадкі нашай кампазітарскай арганізацыі!

Для таго, каб крытыкаваць, трэба самому мець нешта за душою і не забывацца на чалавечнасць. А пра якую чалавечнасць можна гаварыць, калі, выконваючы «заданне зверху», крытык даводзіць у друку на конт вядомага кампазітара-песнініка: за што б, маўляў, той ні браўся, ва ўсім ён пакідае адметны след. Калі зусім бес-

творчыя знаходкі аніматараў (мультиплікатараў) могуць спрацаваць з лепшымі ігравымі фільмамі. Але гэта ўсё, як мовяць, знешнія фактары. Што тычыцца «унутраных», дык працаваць стала значна спакойней. Кожны з пяцідзесяці чатырох чалавек, нарэшце, адчуў сябе асобай, адказнай за агульны поспех калектыву. Мы імкнемся, каб беларуская анімацыя мела сваё непаўторнае аблічча. Сёння ўваскрэсае тое спрадвечнае, што заўсёды было ўласціва беларусам — іх высокі інтэлектуальны патэнцыял і культурны ўзровень. І хоць беларускую анімацыю крытыкуюць за элітарнасць, складанасць (маюцца на ўвазе менавіта нашы лепшыя стужкі), я лічу, што яна павінна такой і застацца, бо здольнасць народа мысліць высокімі катэгорыямі павінна і выяўляцца адпаведнай мастацкай мовай. Папрокі ў тым, што ў беларускім кіно няма адзінай мастацкай школы, не могуць быць прызнаны вартымі ўвагі. Творчая самабытнасць каштоўная за наўмыснае прычэсванне адзіным грабянцом.

— Што ў планах студыі?

— Віктар Доўнар і Наталля Лось працуюць над карцінай

Калі год назад ад «Беларусьфільма» аддзяліўся гурт мультиплікатараў, шмат хто ўспрыняў гэта як здарэнне незвычайнае і нават надзвычайнае. Праўда, прайшло гэтае адмежаванне спакойна: толькі для тых, хто цікавіцца беларускім кінематографам, засталася загадкай — што ж адбылося на «Беларусьфільме»? Гэта пытанне — да Алега БЕЛАВУСАВА, мастацкага кіраўніка беларускіх мультиплікатараў, ці як называюць іх ва ўсім свеце, аніматараў.

БЫЦЬ БЕЛАРУСКАЙ АНІМАЦЫІ

— Асновай для аддзялення перш за ўсё сталіся рашэнні V з'езда кінематографістаў краіны, які абвясціў права творчых калектываў на самастойнасць. Што да прычын або падстаў, дык першая і асноўная — эканамічная. Стварэння намі, напрыклад, у 1988 годзе стужкі — усё — адпавядалі першай катэгорыі якасці (гэта значыць, што дзесяць працэнтаў ад заробленых стваральнікам карцін грошай павінны былі заставацца ў кішэні калектыву; у натуральным выяўлен-

ні гэта каля 4,5 тысячы рублёў за кожную стужку). Такой сумы наш калектыў не пабачыў. Калі мяне абралі мастацкім кіраўніком студыі мультифільмаў, я запэўніў калегаў, што дабіюся для калектыву самастойнасці, даб'юся, каб заробленыя ім грошы не ішлі ў «агульны кацёл» «Беларусьфільма», чытайце — на ўтрыманне яго кіруючага апарату. Ёсць і другая прычына — маральна-этычная. З самага пачатку існавання гурта мультиплікацыі стаўленне да

яго было, як да няроднага дзіцяці. Піянеры жанру ў рэспубліцы, мы не былі спешчанымі ўвагай. Не ставала кампетэнтнай парады, падбадзёрваючага слова. Для вырашэння самых простых пытанняў па здымцы фільма нярэдка даводзілася ездзіць у Маскву...

За гады існавання нам удалося згуртавацца ў цэласны творчы калектыў. Нашы стужкі пачалі трапляць на фестывалі. «Лафертаўская макуніца» Алены Марчанкі, «Не шамацець!» Таццяны Жыткоўскай, «Капрыча» Ігара Волчака і іншыя мультифільмы атрымалі шырокае прызнанне глядачоў і крытыкаў. Але, нягледзячы на гэты ўдачы, наша матэрыяльная база заставалася кволай. Здымалі старымі недасканалымі камерамі, месца якім, самае лепшае, у музеі. Вялікую колькасць нашага абсталявання складалі самаробкі. Да таго ж умовы нашай працы не адпавядалі ніякім санітарным нормам. Нашы цяжкасці ўбачылі і зрашумелі людзі, далёкія ад кінематографіі, але ўлюбёныя ў мастацтва. Генеральны дырэктар мінскага навукова-вытворчага аб'яднання «Цэнтр» В. І. Шаптыка прапанаваў нашай

студыі перабрацца пад дах яго ўстановаў...

— І як склаўся адносіны з калектывам НВА? Ці знайшлі вы там тое, што шукалі?

— Да пераходу ў памяшканне НВА студыя мультифільмаў свайго рахунку ў банку не мела. Акрамя памяшкання, нам прадаставілі сёе-тое з абсталявання, нарэшце мы адкрываем свой рахунак. Але галоўнае — набылі магчымасць спакойна працаваць. Работнікі прадпрыемства ў асноўным са спагадаю і разуменнем паставіліся да нашага прыходу, хоць не абышлося і без таго, што хто-ніто палічыў: зваліліся на галаву нахлебнікі...

— Ці гарантуе сённяшняя матэрыяльная трываласць студыі заўтрашняе поспехі?

— Тут далёка не ўсё залежыць толькі ад матэрыяльнага становішча, хоць і гэта не апошняе пытанне ў творчай справе. Больш залежыць менавіта ад стану душы, ад творчага патэнцыялу. Некаторыя лічаць, што ў анімацыі сабраліся няўдачнікі, не здольныя працаваць у ігравым кіно. Вядома, гэта абраз. Не кожны глядач здольны прыгадаць імёны стваральнікаў «мультикаў», але ж

лексіку ў тканіну твору, надаючы ёй этнаграфічную адметнасць (згадайма тэмы «Юрачкі» і паганскага танца). Тым не менш, балет цэласным я не назваў бы з-за стэрэатыпаў напластаванняў, з-за неарганічнай квяцістай інструментуўкі.

У сваіх сімфоніях Я. Глебаў больш заняты стварэннем матэрыялу, чым у музыцы балетаў. Відаль, спецыфічнае «тэатэра» «нае мысленне» кампазітара не распаўсюдзілася на сімфанічны жанр. Магу зазначыць і пэўную павярхоўнасць музычных характарыстык усіх яшчэ ягонных сімфоній, чаго не скажаш пра «Харэаграфічныя навелы»: напісаны яны так, што адразу зрабіліся канцэртнымі і папулярнымі творами!

Зноў і зноў узнаўляю ў памяці старонкі глебаўскай творчасці. Гарманічны сугуччы ў яго лёгкай музыцы нашмат больш нясуць адценняў, чым у сімфанічнай, у лёгкай усё — ад мелоды да гармоніі — мае абсалютную пазнаку глебаўскай душы. У сімфанічнай музыцы ён больш традыцыйны, чым у балетнай, але нельга выказаць кампазітару прэтэнзіі, бо створаны ім сімфоніі не выклікаюць сумненняў у высокім прафесіяналізме аўтара.

Яртынае зноў і да «Цілае» «нішпільска». Балет гэты адметны арганічным спалучэннем тэхналагічнай і мастацкай дасканаласці. Тут усё — ад прыёмаў да тэрыяў, ад духу Глебава. Цэласны, іменна глебаўскі твор, напісаны майстрам. Зартытура «Цілае» зрабілася, ад першых яе гукаў, жывым падручнікам па інструментуўцы, набыткам музычнай культуры для ўсёй краіны. Думаю, кожны кампазітар хацеў бы быць аўтарам такога твору...

КАБ АЦЭНЬВАЦЬ мастака, патрэбен час. Ды за гэты час галоўнае — не нарабіць памылковых ацэнак, тым больш, што сучаснікі па-жыццёваму залежны ад аднаго. Маё эсэ — досыць узважаны погляд на творчасць чалавека, якога я паважваю, чыю працу шаную і ведаю настолькі, каб паспрабаваць паразважаць пра яе.

У мяне няма сёння сумненняў у тым, што Яўген Глебаў, відны кампазітар, майстар аркестра, працавіты музыкант, які нястомна робіць у мастацтве, узбагаціў нашу культуру значнымі творами. Цяпер ён на новым творчым вітку — піша оперу. Хай хопіць у яго таленту, майстэрства, натхнення, творчай маладосці яшчэ на многія новыя працы!

Андрэй МДЗІВАНІ.

«Меч», Таццяна Жыткоўская здымае фільм пад назвай «Трус». Сам я заняты стужкай «Вельмі стары чалавек з вельмі крыламі» паводле твора Гарсія Маркеса. Актыўна ўключыліся ў творчы працэс выпускнікі Вышэйшых сцэнарных курсаў пры Дзяржкіно СССР Міхась Тумеля, Валерыя Аляковіч, Віталь Бакуновіч. Сапраўдным адкрыццём стала для нашай студыі знаёмства з творчасцю віцебскага журналіста Пятра Сіняўскага. Гэта самабытны таленавіты творца, якую якая належыць цікавыя сацыяльныя казкі. Паводле аднаго з яго твораў ужо зняты і падрыхтаваны да пракуты фільм пад назвай «Вядзьмацкае кола» (рэжысёр А. Бычкоўскі). Вядзьмацкі перагаворы з адной заходняй фірмаю аб стварэнні поўнаметражнага анімацыйнага фільма. Трэба сказаць, што планы нашы распаўсюджваюцца не толькі на анімацыю: мяркуючы здымаць і дакументальныя стужкі, у перспектыве не выключана і стварэнне ігравых фільмаў. Спадзяёмся, што кожны член нашага калектыву так ці інакш зможа рэалізаваць сябе ў творчасці.

Гутарку вёў В. ХУРСІК.

БЕЛАРУСКАЕ мастацтва, як і ўвогуле наш народ, умее вучыцца ў іншых, убіраць у сябе добрае, станоўчае, што маюць нашы братнія культуры. Як і шчодрасця з іншымі сваімі ўласнымі набыткамі. Так было спакон веку, правяраючы стагоддзямі і наўрад ці ёсць патрэба цяпер спецыяльна даказваць тое, што, можна сказаць, увайшло ў нашу кроў і плоть.

Тым не менш прывяду некалькі гістарычных прыкладаў з найбольш блізкага мне сучаснага мастацтва.

нялі мастацкае кіраўніцтва, калектыву паслалі на перападрыхтоўку ў Маскву. Заняткі з ім праводзілі славутыя майстры. Аднак яны нічога не ведалі пра асаблівасці, глыбокую самабытнасць мастацтва галубоўскага тэатра. І не ўлічвалі гэтага ў педагагічнай рабоце.

Калектыву, так бы мовіць, агульнымі намаганнямі пераарыентавалі, навазлі і зусім іншую сістэму, яму не характэрную і неарганічную. Агульны ўзровень пэўным чынам узнялі, але растапталі непаўторнасць, нацыянальную адмет-

рылі, што хто-небудзь з жывых ці нават памершых з'яўляецца, гаворачы словамі п'есы Кандрата Крапівы, «дзянікінскім палкоўнікам».

Свежы, ачышчальны вецер XX з'езда партыі, які ўскалыхнуў абудзіў нацыянальную самавыдомасць, дзьмуў у наш бок, на жаль, вельмі нядоўга. Ад валютарызму ў галіне развіцця нацыянальнай культуры Беларусі нацярпелася, мабыць, больш, чым якая-небудзь іншая рэспубліка.

На мяшчасце, мы былі аб'яўлены ўзорнымі людзьмі, якімі

Анатоль САБАЛЕЎСкі,
доктар мастацтвазнаўства, прафесар

КАРАНІ І КРОНЫ

Калі ў саракавыя — пачатку п'яцідзесятых гадоў XIX стагоддзя фарміраваўся беларускі прафесійны тэатр сучаснага тыпу на чале і пад кіраўніцтвам В. Дуніна-Марцінкевіча, ён, гэты тэатр, грунтуецца на ўласных набытках народнага мастацтва, скарыстоўваў дасягненні польскай і рускай драматургіі, сцэны. Напачатку, мабыць, больш польскай, а крыву паэзіі — рускай. Наш нацыянальны тэатр успыхнуў яркім сонцам. Ён мог бы доўга асвятляць людзям дарогу, жыццё, але гістарычна сталася так, што амаль адразу ж і пагас — быў задушаны царызмам.

У пачатку дваццатага стагоддзя, у перыяд новага беларускага Адраджэння, — дарэчы, як доўга мы баяліся, ды і прынтычна не маглі вымаўляць гэта гістарычна дакладнае азначэнне, — акцёр і рэжысёр Ждановіч заклаў асновы нашай нацыянальнай тэатральнай школы, скарыстоўваючы і вопыт польскай, якую ён у свой час засвойваў у Варшаве.

Е. Міровіч, які ў 1921 годзе па запрашэнні Ждановіча ўзначаліў нядаўна арганізаваны Беларускі дзяржаўны, цяпер Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы, меў рускую сцэнічную школу. А больш дакладна — вопыт майстроў слаўтага Александрынскага тэатра. Ён жа уважліва, старанна вывучаў творчыя прынцыпы мхатаўцаў. І усё гэта перадаваў беларускім акцёрам. Але найперш глыбока спасцігаў, засвойваў духоўную культуру беларусаў, яе набыткі і традыцыі. І ствараў менавіта беларускае нацыянальнае мастацтва, узнікаючы да высокага прафесійнага майстэрства, узбагачаючы здабыткамі і вопытам вялікага братняга народа.

На творчасць У. Галубка, стваральніка свайго ўласнага тэатра, што асабліва шчодрасця ўбіраў традыцыі і дасягненні нашага фальклорнага мастацтва, вельмі паўплывала Украінская сцэна, асабліва вопыт яе нарыфелю. І зноў жа гэта ўзбагаціла беларускае нацыянальнае мастацтва.

Гаворачы пра дабротворнае ўздзеянне культурнага мастацтва нашых братніх народаў, пра працэс ўзаемаабмену і ўзаемаўзбагачэння, трэба, аднак, мець на ўвазе і наступнае. Гэты працэс сам па сабе вельмі тонкі і далікатны, ён мусіць быць абсалютна натуральным і нязмушаным, калі адна культура ці від мастацтва арганічна ўспрымаюць ад іншай тая рысы і якасці, якія ім блізкія, родныя. Скажам, колькі б мы ні прышчаплялі какасовую пальму да якога-небудзь нашага дрэва, ці колькі б мы яе ні саджалі ў нашу зямлю, яна не толькі не будзе пладаносіць, а і ўвогуле не зможа расці.

Гвалтоўныя працэсы ўздзеяння, спароджаныя, як правіла, неразумнымі камандамі «зверху», не вядуць да ўзбагачэння, наадварот — да асіміляцыі, часам ўвогуле да разбурэння ўласнай нацыянальнай культуры.

Абмяжуючыся двума прыкладамі, зноў жа з тэатральнай практыкі.

Калі ў пачатку трыццатых гадоў было вырашана падняць мастацкі ўзровень, прафесіяналізм Трэцяга беларускага тэатра, які ўзначальваў Галубок, дзейнічалі па шаблону: умацавалі, а прасцей кажучы, памя-

насць і самабытнасць тэатра. А ў 1937 годзе, у перыяд сталінскіх рэпрэсій, яго зусім ліквідавалі, а буйнейшых майстроў фізічна знішчылі.

Прыклад другі. Агульнапрызнана значэнне «сістэмы» К. Станіслаўскага, яна дабротворна ўздзейнічае, бадай, на ўсе віды і плыні сцэнічнага мастацтва. Але калі яе, пачынаючы з канца трыццатых і асабліва ў пасляваенныя гады, пачалі метадамі каманд і загадаў насаджаць ва ўсе калектывы (да таго ж сама «сістэма» разумелася надзіва вузкая — як стыль і манера мхатаўскіх спентакліў, а ў пасляваеннае дзесяцігоддзе яны, да ўсяго іншага, у пераважнай большасці былі слабыя), то нарысці выйшла нямнога. Адміністрацыйнае не садзейнічала ні папулярнасці самой «сістэмы» (хутчэй нават яе прынікала, дэвальвіравала), ні творчаму развіццю сцэнічнага мастацтва. Больш таго, прыводзіла многія тэатры да уніфікацыі, пазбаўляла іх своеасаблівасці, непаўторнасці, самабытнасці.

Азіраючыся на пройдзены шлях, нельга не заўважыць, што асабліва плённымі для развіцця нашага мастацтва былі дваццатая гады. Яны пазначаны менавіта гарманічнасцю і натуральнасцю творчага працэсу. Наследаваліся, развіваліся і ўзбагачаліся народныя традыцыі і шчодрасця працэсу ўзаемаабмену нацыянальнымі духоўнымі каштоўнасцямі, працэс іх ўзаемаўзбагачэння. І вынікі былі вельмі відачныя. Мастацтва развівалася надзвычай паскоранымі тэмпамі і літаральна за некалькі гадоў сягнула ў такія вышы і да такіх вяршынь, што ў іншых умовах, можа, спатрэбіліся б дзесяцігоддзі. Да таго ж развіццё ішло і ўшыркі, культурны працэс ахопліваў вялікія народныя масы.

Упэўнены наступ пачынае перапыняцца ўжо на рубжы дваццатых — трыццатых гадоў. І з часам усё больш і больш. На многіх твораў падулі моцныя, халодныя сідзірскія вятры, якія не толькі ледзянілі, а нярэдка і зусім замарожвалі, знішчалі чалавечыя душы. А неўзабаве раздаліся і стрэлы ў Курапатах ды і ў шмат якіх іншых месцах, пакуль яшчэ, на жаль, невядомых, безыменных.

Жыццё ішло і ў гэты страшны, трагічны час, ішло сваім кірункам. Ствараліся мастацкія рэчы ў розных галінах творчасці, прытым часам і вельмі высокай. І я не за тое, каб іх не заўважыць ці не ацэньваць належным чынам. Наадварот.

Аднак сёння нельга не гаварыць і пра тое, што якраз тады стваралася, адціліфоўвалася дзяржаўна-бюракратычная машына, якая затым зладжана працавала многія гады, дзесяцігоддзі. Не-не, ды дзейнічае яна яшчэ і цяпер. Адна з яе мэт і прызначэнняў — каб людзі пазбыліся сваёй гістарычнай памяці, а, можа, і ўвогуле роду-племні. Дзе ўжо было думаць і гаварыць пра свае ўласныя і глыбокія карані. Баяліся, каб, крокі божа, не западоз-

першымі прыйдуць у камунізм, бо адмовіліся і ад ўласнай мовы, і ўвогуле ад таго, што ўласна нацыя. Сталі, так бы мовіць, з усіх бакоў інтэрнацыяналістамі. А нашы ўлады так стараліся як найхутчэй прывесці народныя масы ў светлую будучыню, у камунізм (да яго ж руной падаць!), што даволі хутка прывялі ў нікуды, дзе мы цяпер усё апынуліся.

Так званыя інтэрнацыяналістаў у нашых шарэнгах аказалася надзвычай многа, як і вельмі ўстойліва сам працэс «інтэрнацыяналізацыі». Інтэрнацыяналістам — у тым не толькі не навуковым, а і гранічна вульгарным разуменні энсу гэтага паняцця, як тады, ды часам ішчэ і цяпер яно вытлумачаецца. — вельмі ж лёгка стаецца. Поўнасцю адмаўляюцца ад свайго — ўласнага, роднага, а ўсё іншае з'явіцца само сабой, з неба, толькі па-сплявай раззўляючы рот.

І кожны ішчэ гуляе такіх, з дазволу сказаць, інтэрнацыяналістаў, ды не ў чыстым полі, а найбольш менавіта на ніве нашай шматпакутнай культуры. І не ў ролі аратых, а ў ролі намандзіраў, начальнікаў, хто паранешаму, ўпэўнена накіроўвае масы ў светлую будучыню. (Між іншым, самі яны нікуды не імкнуцца. Іх поўнасцю задавальняе ўчарашняе і нават пазаўчарашняе становішча.)

І ці не таму ў нас цяпер так вялікая прорва безлічкованасці? Бо на пустую глебу кожны ні ідае, гаворачы фігуральна, інтэрнацыяналісцкім званнем, яны не дадуць добрых усходаў. Глеба ўсё ж застаецца пустой, хіба што асабліва прыдатнай для маскультуры. Вось яна ў нас і раснашчуецца, пышна квітнее.

Сёння найпершая, думаецца мне, задача — вярнуць людзям шмат-шмат у чым страчаную гістарычную памяць, абудзіць у народа нацыянальную самавыдомасць, пачуццё ўласнай годнасці і гонару. А калі гаварыць у больш шырокім, абагульненым плане — выходзіць любоў і павага да нашага народа, да Айчыны.

Час, нарэшце, цвёрда засвойце прастыя, здавалася б, зусім элементарныя ісціны: няма інтэрнацыянальнага без нацыянальнага, інтэрнацыянальнае вырастае з нацыянальнага, без яго — пустая абстракцыя. Як і нельга абстрактна любіць увесь народ, не любячы свайго ўласнага, увесь Савецкі Саюз, не любячы «малую радзіму», родны кут.

Нам сёння асабліва важна ўспоміць пра ўласныя карані, выявіць іх, добра, як след асэнсаваць. І больш шырока — усю радаводную. Не, не дзеся таго, каб вяртацца назад, а каб ісці наперад. Толькі наперад, развіваючы і памянаючы набыткі нашых папярэднікаў, продкаў.

Тэзіс пра тое, што традыцыі ў мастацтве, калі іх не абнаўляць, не абагачаць, стрымліваюць развіццё, мы можам успрымаць толькі ў тэарэтычным аспекце. У рэальнасці ж гэтыя традыцыі цяпер настолькі вытапталы, што не заўсёды можна выявіць хоць якія звязкі. Ніткі абрываюцца і абрываюцца...

Дагматыкі ад тэорыі доўгі час прапагандавалі, ды не саромяюцца гэта рабіць і цяпер.

што ўсё пачыналася з Кастрычніцкай рэвалюцыі. Да яе спрэс ланавала цемнае, а пасля яе, усё адно як бог з машыны, надыйшло ледзьве не імгненнае прасвятленне. Як быццам у дагматыкаў і добрыя намеры — улавіць рэвалюцыю. Але ці так гэта на самай справе? Узнікаюць пытанні: што, рэвалюцыю тварылі ў цемнаце ці цёмнымі сіламі? А калі ўсё ж светлымі, то адкуль яны браліся, няйначай як недзе збоку?

Ну, а амбіцёзна настроеныя творцы — іх таксама ў нас няма — ўвогуле ўсё легалізіравалі пачынаючы з таго, калі яны самі, ўласнай персонай прыйшлі ў мастацтва.

Я, палемічна завастраючы праблему, свядома некалькі згучаю фарбы. Але, пагадзіцеся, такія праблемы ёсць і для нас яны асабліва надзённыя і балючыя.

Можна, зразумела, было б называць і станоўчыя з'явы і працэсы, якія здзяйсняюцца ў сучасным беларускім мастацтве. Нават поўнасцю прысвяціць ім артыкул. Асабіста я рабіў гэта раней, буду рабіць і пазней. Але іншым разам.

А сёння? Усё ж, усё ж...

Калі, зноў звяртаючыся да практыкі сцэны, думаеш, скажам, пра тое, хто з цяперашніх нашых рэжысёраў здольны на сучасным этапе прадоўжыць і ўзбагаціць плённыя традыцыі і набыткі творчасці У. Галубка, Е. Міровіча, К. Саннікава, Л. Мазалеўскай, то не толькі хопіць пальцаў адной рукі, а і ўвогуле можа не спатрэбіцца ніводзін палец.

І яшчэ. У нашым мастацтвазнаўстве і шырэй — у грамадзянстве лепшымі сіламі навукоўцаў створаны шэраг фундаментальных прац, у якіх праўдзіва асвятляецца пройдзены шлях, даследуючы нашы вытокі і карані. Але яны ў абсалютнай большасці маюць распаўсюджанне толькі ў вярхах інтэлігенцыі, а значыць і ўздзейнічаюць пакуль на доволі вузкае кола чытачоў.

Патлумачу гэта на прыкладзе нашай энцыклапедычнай справы. У Беларусі сёння, як ні ў адной іншай рэспубліцы, шырока разгорнута падрыхтоўка і выпуск у свет энцыклапедычных выданняў. Дастаткова сказаць, што з чатырох энцыклапедычных персаналяў, якія за ўсё гады выдалены ў СССР, дзве выпушчаны ў нас — пра Купалу і Скарыну.

Але... Удумаемся ў лічбы. У рэспубліцы некалькі дзесяткаў тысяч бібліятэк, і ў кожнай з іх павінна быць, скажам, тая ж энцыклапедыя «Янка Купала». Яна павінна ісці і за межы рэспублікі, краіны (я сам з дзесятак вывезці пераслаў). Нарэшце, у самой Беларусі пражывае дзесяць мільянаў чалавек. А ў цывілізаванай, культурнай нацыі мець такую інжыну толькі ў хатнім ужитку, дапусцім, кожнай трэцяй сям'і — рэч абсалютна натуральная. Г. зн., энцыклапедыя павінна быць б выйсці і раззісціся больш чым мільённым тыражом. А яе выдалі толькі 9 тысяч, ды яшчэ і цяпер кнігі ляжаць у магазінах.

На падставе вышэйсказанага хацелася б зрабіць канкрэтную прапанову. Нам сёння, як і ў даўня-даўнія часы, — так ужо скарэе сітуацыя — асабліва патрэбны асветнікі, асветніцкая работа спрод самых шырокіх слаёў насельніцтва. І на гэтую святую справу трэба мабілізаваць увесь інтэлектуальны патэнцыял. Неабходна нам ісці да людзей — не ўвогуле да народа, а персанальна да кожнага чалавека, каб вучыць, тлумачыць, прапагандаваць. Менавіта гэты асветніцкі працэс.

У гэтым плане сёння нам добры прыклад падае маладая творчая змена, асабліва з асяроддзя пісьменнікаў і мастакоў. Творцы ідуць у дзіцячыя сады, школы, працуюць з дзецьмі, бацькамі, настаўнікамі, па справадлівасці лічачы гэта сваім доўгам, грамадзянскім абавязкам.

Мы прызвычаліся вучыць маладых. Сёння трэба ўмець вучыцца і ў іх.

Час жа вельмі прыспешвае, а многае ўпушчана, катастрофічна ўпушчана. І калі мы разумна, плённа не скарыстаем час, працэс агульнай перабудовы, — новыя пакаленні нам не даруюць.

Праўда, замест філасофскага абгрунтавання аўтар у большасці выпадкаў заняўся экскурсамі ў гісторыю, робячы пры гэтым невядомыя раней «адкрыцці» ў навуцы. Разгледзім іх у такім парадку, як падаюць у самі тэзісы.

1. Адно з ленинскіх вызначэнняў дзяржавы, як машыны «для падтрымання панавання аднаго класа над другім», аўтар стасуе да ўсіх тыпаў дзяржаў, нічога не гаворачы пра нашу сучасную сацыялістычную агульнанародную дзяржаву. Ён, такім чынам, замоўчвае тое палажэнне, што ў Савецкім Саюзе цяпер няма «панавання аднаго класа над другім». Усё гэта спатрэбілася аўтару для «гістарычнага абгрунтавання» (у наступных тэзісах) таго, што ў некаторых рэспубліках узніклі так званыя «народныя франты». Дык супраць «панавання» якіх класаў над якімі будуць змагацца гэтыя франты, калі ў нас няма ні пануючых, ні прыгнечаных класаў?

2. У гэтым тэзісе прыводзіцца найбольш гістарычных фактаў і робіцца найбольшая колькасць памылак. Па-першае, аўтар у даным кантэксце няправільна ўжывае слова «народ» (гэта амоніі, які мае некалькі значэнняў). Калі гаворка ідзе пра абмежаванне ўлады феадалаў, то за гэта змагаецца не ўвесь народ, супраць феадалаў выступаюць прыгнечаныя (або

абмежаваныя ў правах) са-слоўі і класы. Па-другое, у гэ-тым тэзісе аўтар зноў разгля-дае дзяржаву, якая заўсёды імкнецца заняць становішча «над грамадствам», якая ўста-пае ў супярэчнасць з народам. Але ж эксплуатацыйскія

ванія шляхтай адзінаасабовай улады караля) і нават земскія саборы даянтроўскай Русі (у тэксце чамусь: Расіі), якія з'яў-ляліся прадстаўнічымі органамі пануючых саслоўяў і класаў для абмежавання адзінаасабо-вай улады цара, для аб'яднан-

татарамі (баярамі ды багатымі купцамі) для «дэмакратычна-га» прыкрыцця выбараў з іх асяроддзя прадстаўнікоў вы-шэйшых органаў (і асоб) дзяр-жаўнай улады (пасадыкаў, ты-сячкіх і іншых). Такім чынам, і гэты агульнагарадскі сход

Аб «дзевяці тэзісах» Уладзіміра Конана

дзяржавы ўступаюць у су-пярэчнасць не з усім народам, а толькі з прыгнечанымі, падпарадкаванымі экс-плуататарам класамі, і зноў аў-тар не выключае з гэтых сваіх абагульненняў сацыялістычную агульнанародную дзяржаву. Па-трэцяе, дзяржавы (да са-цыялістычнай усенароднай) ствараліся не ўсім народам, а тымі класамі, якія змагаліся за ўстанаўленне сваёй улады.

Па-чацвёртае, аўтар да дзяр-жаўнай улады пры феадалізме залічвае толькі адзінаасабовую ўладу князёў і цароў. Вось ча-му ён любое абмежаванне та-кой улады кваліфікуе як імк-ненне да народнага самакіра-вання нават і тады, калі такая ініцыятыва зыходзіць ад саміх феадалаў. Аўтар да такіх «на-родных самакіраванняў» залі-чыў сеймы Рэчы Паспалітай (якія былі органамі абмежа-

ня ўсіх феадальных сіл з мэтай больш паспяховай барацьбы супраць нарастаючага народна-га руху, з мэтай поўнага і кан-чатковага прыгнечвання ся-лянства. І вось у такіх земскіх саборах У. Конан спрабуе знайсці аднаго з папярэднікаў «Беларускага народнага фрон-ту».

Па-пятае, у адзін рад з сей-мамі і земскімі саборамі аўтар паставіў веча ў Полацку і Ноў-гарадзе, чамусьці назваўшы абодва гэтыя гарады княствамі. Між тым, Ноўгарад і іншыя цэнтры з падобным дзяржаў-ным ладам у гістарычнай наву-цы атрымалі назву феадальных рэспублік. Там уся ўлада ў ас-ноўным належала баярам ды буйным купцам. Князёў туды часова запрашалі (заклікалі) з суседніх княстваў для кіраван-ня ўзброенымі сіламі. Веча (як агульнагарадскі сход) у Ноўга-радзе і падобных да яго цэнт-рах выкарыстоўвалася эксплуата-

(веча) насуперак сцвярджен-ням У. Конана не быў «народ-ным самакіраваннем» і не меў магчымасці мірным шляхам «абмежаваць дзяржаўную ўла-ду» феадалаў. А гэта таксама сведчыць аб тым, што і веча сярэдніх вякоў не падыходзіць у якасці папярэдніка «Белару-скага народнага фронту».

Па-шостае, яшчэ больш заб-лытаўся аўтар у «лабірынтах» старажытнай гісторыі, калі прывёў у якасці прыкладу «на-родныя сходы ў антычнай Грэ-цыі» ўсё дзеля таго ж «абгрунтавання» свайго «БНФ». Калі размова ідзе пра народныя сходы, паказаныя ў гамераўскай Іліядзе, то тады яны дзейнічалі яшчэ ў працэсе пераходу ад першабытнага да класавага грамадства. Пазней, у перыяд развіцця рабаўладальніцкага ладу, з'явіўся (народ) уваходзіў у сістэму эксплуатацыйскіх сла-бых, што існавалі, карыстаючы-ся працай прыгнечанага класа

рабоў. Такім чынам, і там «на-родныя сходы», што абмяжоў-валі ўладу асобных дзяржаў-ных дзеячаў, былі таксама ат-рыбутам рабаўладальніцкай дэ-макратыі.

Нарэшце, нельга не адзна-чыць вольнае карыстанне У. Конана летапіснымі тэкстамі. Вядомае летапіснае выслоўе: «Земля наша велика и обильна, а наряда (порядка) в ней нет...» ён перадаў наступным чынам: «Зямля наша бага і шчодрая, але няма ў ёй па-ску (народу)»... Так, замест «ве-лика» з'явілася ў беларускім перакладзе... «багатая» (?), за-мест «наряд» (па-беларуску «нарад») з'явілася слова «на-род».

Дык дзе ж тут з такімі ад-носінмамі да гістарычных фак-таў спрабаваць яшчэ выкары-стоўваць іх для «абгрунтаван-ня» «руху» «Адраджэньне»?

3. У. Конан лічыць, быццам татара-мангольскае іга нават пасля яго зваржэння працягва-ла з'яўляцца адной з прычын «шматвяковага трагічнага раз-рыву паміж уладай і народам» (царскае самаўладдзе і апыр-чыны Івана Грознага, бюракра-тычны апарат пасляпятроўскай Расіі). Але як можа аўтар да-пускаць нават думку аб тым, нібыта да татара-мангольска-га іга, ва ўмовах ранняга феада-лізму, на рускіх землях не «разрыву» паміж правячымі са-слоўямі князёў, баяр, духавен-ства і працоўнымі слаямі на-сельніцтва. Гэтыя антыгіста-рычныя «канцэпцыі» цяпер, на-жаль, запазываюцца некато-рымі прадстаўнікамі нашай ін-тэлігенцыі з нацыяналістычна-га, антырускага твораў У. М. Ігна-тоўскага, які сцвярджаў, што ўзвышэнне Маскоўскай Русі прывяло там да ліквідацыі «вечавага народапраўства», але яно працягвала быццам бы за-хоўвацца ў Вялікім княстве Лі-тоўскім.

ШЧЫРА прызнаюся: не ха-цеў я спрачацца з прафе-сарам А. Залескім і на-далей буду пазбягаць «навуко-вага дыялога» на такім узроўні. У час цікавы, дынамічны, калі не паспяваеш знаёміцца з новы-мі ідэямі, смелымі канцэпцыя-мі і глабальнымі прагнозамі, доктар навук прапануе дыску-сію вакол нейкіх фрагментаў з «Кароткага курса гісторыі ВКП(б)».

Анахранізм такой дыскусіі як быццам бы прадуваў і А. Залескі, палеміст вопытны ў сваім родзе (а ў якім — чы-тач даведаецца пазней). Вось ён, як кажуць, «закінуў вудачку»: маўляў, актывісты БНФ (маецца на ўвазе Беларускі на-родны фронт за перабудову «Адраджэньне») пазбягаюць ды-ялога са «сваімі ідэйнымі пра-ціўнікамі». Хоць я, на жаль, не такі ўжо і актывіст, аднак мой маральны густ прымушае быць не з тымі, хто цкуе і гоніць, а з тымі, хто высакародна пера-носіць ганенні, нават не адказ-вае на інсінуацыі, замаскіраван-ныя пад «ідэйную барацьбу».

Вось і цяпер прыходзіцца мець справу не з навуковымі аргументамі, а з тэндэнцыйнымі абвінавачваннямі з боку А. Залескага. Аднак жа і такога роду «контртэзісы» майго апан-ента даюць мне шанц дапоў-ніць сваё ранейшае выступленне.

Агульны тон такой «крытыкі» разлічаны на чытачоў наіўных, якія сур'ёзна паверылі б, што толькі А. Залескі валодае гі-старычнай (філасофскай, палі-тычнай і яшчэ нейкай) ісцінай, а вось аўтар, якога ён крыты-куе, «робіць найбольшую коль-касць памылак», няправільна карыстаецца паняццям «народ», ігнаруе «сацыялістычную агуль-нанародную дзяржаву», «заб-лытаўся ў лабірынтах» стара-жытнай гісторыі, выяўляе «ан-тыгістарычную канцэпцыю», не бачыць розніцы «паміж буржу-

зна-дэмакратычнай і сацыялі-стычнай рэвалюцыямі, абвіна-вачвае «сучасных рускіх патры-ётаў», напauняе свой артыкул «перламі», адмаўляецца «ад класавага падыходу», урэшце, не адпавядае «свайму службо-ваму становішчу».

Есць у рыторыцы стылістыч-ная фігура: клімакс. Сутнасць

шага, запазычанага з гатовых сцэнарыяў 30-х і пазнейшых гадоў.

Спадзяюся, што я тут не па-крыўдзіў майго апанента, бо ён перакананы: у тыя сталінскія часы «Савецкі Саюз заставаўся сацыялістычнай дзяржавай», «народныя масы будавалі Дне-прагэс, Урала-Кузнецкі камбі-

прафесар, што Сталін вынішчыў не толькі нацыянальную інтэ-лігенцыю, якая здзяйсняла па-чатае ў Кастрычніцкай рэвалю-цыі духоўнае адраджэнне наро-даў, але і большасць пачыналь-нікаў рэвалюцыі і сацыялістыч-нага будаўніцтва.

Калі Вы, Адам Іосіфавіч, сцвярджаеце, што сталінскі рэ-

Прызнаюся, толькі ў адным месцы А. Залескі падлавіў мя-не... на памылцы друкарскага набору, па майму недагледду (не чытаў карэктуры, ды і га-зета не заўсёды мае магчымасць даваць яе аўтарам, асабліва пры публікацыі аператыўных выступленняў). У фразе «...а наряда (порядка) в ней нет» слова «наряд» сапраўды па-беларуску — не «народ», а так-сама «нарад». Так яно і ёсць у маім рукапісным арыгінале, у гэтым можа пераканацца мой крытык. Аднак жа за публіка-цыю адказвае аўтар, і я ў да-дзеным выпадку дзкую апан-енту, а ў чытача прашу праба-чэння. Але якую выснову робіць мой крытык з гэтай відавочнай для чытача, а тым больш для такога вопытнага, як пра-фесар Залескі, апіскі? Вось яна: «Дык дзе ж тут з такімі адносінмамі да гістарычных фак-таў спрабаваць яшчэ выкары-стоўваць іх для «абгрунтаван-ня» «руху» «Адраджэньне»?

Не перажывайце, паважаны прафесар, за лёс «Адраджэньня», сама гісторыя абрунтуе яго без нашага з Вамі «інтэлігентнага па форме» дыялога. Асабліва калі і надалей яго праціўнікі будуць карыстацца абывацель-скімі выдумкамі, а для «дасціп-насці» браць у двукоссе «рух», дабаўляючы да яго бездапамо-жнае «так званы».

У заключэнне адкажу на асобныя «канкрэтныя» заўвагі майго крытыка — не так для яго, як для чытача. Ленінскае вызначэнне дзяржавы як «ма-шыны для падтрымання панавання аднаго класа над другім» — не адно з іншых, як дум-ае А. Залескі, а галоўнае і сутнасца. Я не «стасую» яго да нашай агульнанароднай дзяр-жавы, перад якой сёння яшчэ толькі ставіцца высакародная задача — стаць прававой дзяр-жавай. Аднак жа Ленін не аб-

яе — у расстаноўцы слоў у фразе або фраз у прамое адпаве-дна ўзмацненню іх значэння. Дык вось, клімакс сталінстаў абавязкова завяршаўся палі-тычнымі абвінавачваннямі і службовым даносам. Быў час, была «эпоха», калі тыя, хто па-падаў у поле гэткай «крытыкі», канчалі Курапатамі, гулагамі, «псіхічкі»...

У канцы свайго артыкула А. Залескі «хацеў бы, каб наш дыялог атрымаўся навуковым па зместу і як мага больш інтэ-лігентным па форме». Мабыць, гэта жарт, так сказаць, палемі-чная іронія? Тады я магу Вас, паважаны прафесар, зразумець, хоць пагадзіцеся, у такім жарце ёсць пэўная доза цыннізму. Калі ж Вы «сур'ёзна і надоўга» збіраецеся на такім узроўні на-ладжваць «дыялог», то, як ка-жуць, пайбейцеся Бога — у тым значэнні, у якім часам прымя-няў гэтыя словы «разумны ідэ-аліст» Кант: у сэнсе «маральна-га закона ўва мне». Бо, як Вы пішаце, «няхай чытачы памяр-куюць», чаго тут больш — «на-вуковага зместу» ці нечага ін-

нат, Турксіб, Камсамольск-на-Амуры, Хабараўскі трактарны і Горкаўскі аўтамабільны за-воды». А што гэткаму казар-меннаму сацыялізму былі пры-несены ахвяры, большыя за ўсе нашы чалавечыя страты ў дзвюх сусветных войнах, што сталін-ская мафія ліквідавала сялян-ства як клас, аднавіла рабства ў бясконцых канцлагерах і пры-гонніцкія адносіны ў вёсцы, — усё гэта для паважанага пра-фесара толькі «правапарушэн-ні», у горшым выпадку «дэфар-мацыі».

Я не згодзен з такімі стара-моднымі тлумачэннямі нашай гістарычнай драмы. Бо ўпэў-нены: крытэрыем рэальнага са-цыялізму можа быць толькі са-цыяльнае і прававое ста-новішча рэальнага чалаве-ка, яго духоўная каштоў-насць; а яна была тады якраз абсячэнена. Што ж датычыцца індустрыяльных гігантаў і нават эканамічнага дабрабыту «на-родных мас», то нямецкія нацыя-нал-сацыялісты мелі ўжо нешта большае, чым наша краіна перыяду «сталінскай канстыту-цыі». Напомню Вам, паважаны

жым быў «сацыялістычнай дзяр-жавай», то адкажыце на пы-танне: чаму сёння для нас спа-трэбілася яшчэ адна, цяпер ужо бяскроўная сацыялістычная рэ-валюцыя ў форме перабудовы, вяртанне да эканамічных, са-цыяльна-палітычных і мараль-ных прыწყпаў, якія складалі-ся да «эпохі Сталіна», рэабілі-тацыя мільёнаў сталінскіх ах-вяр, дэмантаж сталінскай ка-мандна-бюракратычнай сістэмы гаспадарання і дзяржаўнага кіравання, аднаўленне сялян-ства як класа і разбуранай пры Сталіне сельскай гаспадаркі, замена тыраніі і рабскага маў-чання прававой дзяржавай і галоснасцю?

Мабыць, Вы супраць усяго гэтага? Тады скажыце нам ад-крыта, каб наш дыялог сап-раўды атрымаўся, калі ўжо не «навуковым па зместу», то хоць «інтэлігентным па форме». На-колькі мне вядома, Вы чалавек дастаткова смелы, каб ісці суп-раць гістарычнай плыні. Бо справа ж не ў маіх сціпых «дзевяці тэзісах» і нават не ў беларускім руху за перабудову, а ў самой гэтай перабудове.

4. У. Конан паведамляе чытачам гістарычныя прыклады аб падаўленні «культурна-нацыянальных рухаў» і заканчвае гэты тэзіс сцвярдзеннем, што да кульмінацыйных момантаў «гістарычнай драмы» належыць і... Кастрычніцкая рэвалюцыя (!).

5. Аўтар не бачыць і не падкрэслівае адрознення паміж «аўтаўтарскай буржуазна-дэмакратычнай і Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыямі».

6. У. Конан безнадзейна заблытвае адносіны паміж Саветамі і Камуністычнай партыяй у 20-х гадах, сцвярджаючы, напрыклад, што партыя была тады «органам народнага кантролю за ўладай»...

7. Асноўным у гэтым тэзісе з'яўляецца сцвярдзенне, што «сталінская дыктатура пры ўсёй яе неадзначнасці была контррэвалюцыйным пераваротам...» Вядома, што рэвалюцыя — гэта звяржэнне аднаго грамадскага ладу і ўстанавленне другога, больш прагрэсіўнага. Пры данамоце контррэвалюцыйнага перавароту ліквідуюцца рэвалюцыйныя пераўтварэнні і адбываецца рэстаўрацыя старога дарэвалюцыйнага ладу. Дык да чаго ж прывёў, на думку У. Конана, «сталінскі контррэвалюцыйны пераварот» — да рэстаўрацыі капіталізму, які быў звергнуты Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыяй? А якую ж ролю адыгрывалі ў час гэтага «контррэвалюцыйнага перавароту» Камуністычная партыя і народныя масы, якія пад яе кіраўніцтвам будавалі Днепрагэс і Урала-Кузнецкі камбінат, Турксіб і Камсамольск-на-Амуры, Харкаўскі трактарны і Горкаўскі аўтамабільны заводы, калі яны будавалі сацыялізм і абаранялі яго ў Вялікай Айчыннай вайне? Вядома, што пры ўсіх сталінскіх правапару-

шэннях і дэфармацыях сацыялізму Савенкі Саюз заставаўся сацыялістычнай дзяржавай.

Проста дзіва дзіўнае, як можа рабіць такія «адкрыцці» ў навуцы У. Конан, які па сістэме сваёй кваліфікаванай падрыхтоўкі і па службоваму становішчу належыць да савецкіх філосафаў-марксістаў?

8. Апошні свой «доказ» адносна неабходнасці так званых «народных рухаў за адраджэнне» У. Конан бачыць у тым, што без гэтых рухаў поспех перабудовы быццам бы наогул немагчымы. Ён заяўляе, што па дадзеным пытанні не згодзен з існуючай «афіцыйнай думкай».

9. За экскурсамі ў філасофію гісторыі і сцвярдзеннем аб адсутнасці быццам бы цяпер гарантыі суверэнітэту народаў У. Конан выказвае папрок «сучасным рускім патрыётам», якія не прыслухоўваюцца да пытання аб самім існаванні «многіх народаў».

Такімі «перламі» напоўнены «Дзевяць тэзісаў» доктара філасофскіх навук У. Конана. Для «абгрунтавання» руху «Адраджэнне» ён сацыялістычную агульнанародную дзяржаву ставіць у адзін рад з дзяржавамі, у якіх адбываецца класавая барацьба, у якасці «народнага самакіравання» выстаўляе нават польскія шляхецкія сеймы і органы феадальнай улады — земскія саборы XVII ст. у Рускай дзяржаве, сцвярджае, быццам на Русі да татара-мангольскага іга не было «разрыву паміж уладай і народам», быццам «гістарычнай драмай» стала нават Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя, не паказвае адрознення паміж рэвалюцыйнай сацыялістычнай і буржуазнай, скажае адносіны паміж партыяй і Саветамі ў 20-х гадах, сталінскае злоўжыванне ўладай і парушэнні сацыялістычнай законнасці аб'яў-

ляе «контррэвалюцыйным пераваротам», лічыць, быццам наша сучасная партыйная і дзяржаўная сістэма не зможа правесці перабудову без «народных фронтаў» і, нарэшце, у недахопах па нацыянальнаму пытанню абвінавачвае «сучасных рускіх патрыётаў».

Вось дык «абгрунтаванне!» На каго разлічаны ўсе гэтыя імпрывізацыі і экскурсы ў непрадзаныя гушчары перакручаных самім жа У. Конанам фактаў? Чытачы, якія ведаюць гісторыю, у гэтых імпрывізацыях разбярэцца. Ну, а як быць з шырокімі коламі чытачоў? Яны ж разам з «абгрунтаваннем» руху «Адраджэнне» «праглынуць» і «народнае самакіраванне» ў выглядзе баярска-дваранска-купецкіх земскіх сабораў і «гістарычную драму» Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі і г. д. і да т. п.

Гаворачы пра здзіўляючыя «адкрыцці» У. Конана, відаць, нельга не ўлічваць яго прыналежнасць да актывістаў так звананага «Беларускага народнага фронту». Гэта ж у праграме «БНФ» ёсць патрабаванні адмовіцца ад класовага падыходу, ад такіх філасофска-гістарычных катэгорый, як прагрэсіўнае і рэакцыйнае пры разглядзе ідэалагічных пытанняў.

Актывісты «БНФ» часам заклікаюць сваіх ідэйных праціўнікаў да дыялога, але парушаюць гэта на сваіх сходах і мітынгх. Аўтар даных радкоў вельмі хацеў бы, каб наш дыялог атрымаўся навуковым па змесце і як мага больш інтэлігентным па форме. Няхай чытачы памяркуюць, ці ўдалося стаць на такі шлях дыялогу ў даным артыкуле.

А. ЗАЛЕСКІ,
доктар гістарычных навук,
прафесар.

грунтоўваў канцэпцыі такой дзяржавы, ён браў, так сказаць, далёкую перспектыву, калі дзяржава адмірае, саступаючы месца народнаму самакіраванню. Пра гэта ў мяне і гутарка ў пачатку артыкула, а мой апанент навіязвае зусім новую тэму.

Агульнавядома, што Полацк, Ноўгарад, Пскоў спачатку былі ўдзельнымі княствамі, і толькі пазней, у XII—XV стст., асабліва ва ўмовах феадальнай раздробленасці Кіеўскай Русі, сталі феадальнымі гарадамі-рэспублікамі, не перастаючы быць адначасова цэнтрамі адпаведных «земель», або па традыцыйнай назве — княствамі. А. Залескі меў магчымасць прачытаць хоць бы ў той жа «Советской исторической энциклопедии», што там «вышэйшым органам улады было веча, на якое магло збірацца як гарадское, так і свабоднае сельскае насельніцтва» (т. 10, с. 267); што земскія саборы гэта «цэнтральныя саслоўна-прадстаўнічыя ўстановы Расіі сярэдзіны XVI—XVII стст.» (т. 5, с. 674), а не Русі, як думае А. Залескі. Але ці варта спрачацца пра назвы, калі яны (гэта даказаў яшчэ Арыстоцель) далёка не заўсёды адпавядаюць сутнасці дзяржаўнага ладу? Па назве Рэч Паспалітая была манархіяй, а па сутнасці — шляхецкай рэспублікай, дзе караля выбіралі на сеймах. А яшчэ на нашай з Вамі памяці, Адам Іосіфавіч, Сталін падмяніў сацыялістычную дэмакратыю тыраніяй і алігархічным адміністрацыйна-бюракратычным кіраваннем.

Дарэмна А. Залескі прыпісвае мне наўны погляд, што народныя слоды ў антычных дзяржавах, веча на Русі, земскія саборы ў Расіі ды сеймы ў Рэчы Паспалітай былі «народным самакіраваннем». Справа, як бачыць чытач, у зусім іншым — у адказе ад спрошча-

нага тлумачэння класовай барацьбы, якая, на думку паслядоўнікаў «Кароткага курса...», была амаль што адзінай рэальнасцю і найвялікшым сэнсам жывой гісторыі. Давайце пагодзімся з А. Залескім, што ўсе гэтыя ўстановы былі інстытутамі рабаўладальніцкай ды феадальнай дэмакратыі. Тым больш патрэбна абмежаваць уладу нашай бюракратыі ў нашай агульнанароднай дзяржаве. А то ў Залескага атрымліваецца сур'ёзна тое, пра што іранічна гаворыцца ў беларускай прыказцы: «Што можна пану, то нельга Івану» (беларускі адпаведнік лацінскай: «Што дазволена Юпітеру, то не дазволена быку»). Як гаварыў М. С. Гарбачоў: «Ключ к успеху перестройки — в преодолении отчуждения человека от власти. В этом суть политической реформы» («Правда», 6 ліпеня 1989 г.). Бо ранейшыя палітычныя і грамадскія структуры не прадухілілі ні сталінскага тэрору, ні брэжнеўскага застою. І сёння масавы народны рух за перабудову патрэбны між іншым, і для адраджэння Саветаў у якасці сапраўднага народаўладдзя.

Чыяк няёмка сёння спрачацца адносна таго, ці была Кастрычніцкая рэвалюцыя нашай гістарычнай драмай. Хіба ж, на думку А. Залескага, гэта быў вясёлы карнавал? Асноўны заўвагі яго датычацца гістарычных тэм, якіх я не хацеў і не мог закрануць у кароткіх «тэзісах» на чатырох старонках. І змагаецца тут мой апанент з выдуманым, а не рэальным праціўнікам. І дарэмна імкнецца пасварыць мяне з «рускімі патрыётамі», прыпісваючы выдуманым «нацыяналістычным, антырускім» ідэі Усевалада Ігнатюскага. З рускімі патрыётамі ў мяне добрыя адносіны і супрацоўніцтва. І працы Уладзіміра Салаўёва, на якія я спасылаюся, у Расіі збі-

раюцца перавыдаваць. Адмаўляючы ж уплыў татара-мангольскага іга на трагічны разрыв паміж уладай і народам («адчужанасць улады ад народа»), А. Залескі публічна прызнаецца, што ён не знаём з класічнымі працамі рускіх гісторыкаў і філосафаў.

Наогул жа, Адам Іосіфавіч, спрачацца з Вамі нудна і нецікава. І не толькі таму, што Вашы абвінавачванні тэндэнцыйныя і анахронічныя, але яшчэ і таму, што ўся гісторыя (за выключэннем хіба што «вялікіх» сталінскіх будоўляў) уяўляецца Вам нейкім суцэльным «архіпелагам Гулагам», дзе толькі тое і адбываецца, што пануючыя падаўляюць прыгнечаных. Прызнацца, я спадзяваўся на большае. Асабліва пасля таго, як у тым жа нумары газеты, дзе змешчаны мае кароткія нататкі, апублікаваны пераказ Вашчага выступлення на ўстаноўчым з'ездзе Таварыства беларускай мовы. Вы там справядліва абураліся бюракратамі і «гора — інтэрнацыяналістамі», якія нясуць адказнасць за адчужэнне школы і грамадства ад роднай мовы. Вось было і падумаў: перабудоваецца мой былы калег па Акадэміі навук БССР.

Пакулі што я памыліўся, аднак не губляю надзеі і канчаю свой адказ апаненту на аптымістычнай ноте. А. Залескі апошнім часам дэманстраваў сваю актывнасць толькі ў сэнсе «крытычнага апэратыўнага адпору» тым, хто шукае выйсця з крызісу эканамічнага, сацыяльнага, маральнага ды з мяржаў «навуковага» дагматызму. А грамадства чакае ад яго пазітыўнага ўкладу ў перабудову навукі. Да гэтага абавязвае яго і доктарская ступень, і прафесарскае званне. У рэшце рэшт сапраўдная навука, як і мастацтва, не мае ўзросту.

Уладзімір КОНАН,
доктар філасофскіх навук.

Мартыралог Беларусі: імяны і факты

У «ЛІМЕ» (24 сакавіка, № 12) была змешчана нататка, у якой гаварылася пра вёску Белікі Капыльскага раёна, што знішчана сталіністамі ў 1936 годзе.

Усіх хат у вёсцы было больш за трыццаць. Цяпер сталі вядомы некаторыя звесткі аб некалькіх жыхарах і іх лёсе. Людская памяць зберагла пра іх добрыя ўспаміны. Гэта былі сляня-працаўнікі, сціплы, сумленныя людзі. Яны жылі ў згодзе паміж сабой. У працы і праўдзе выхоўвалі сваіх дзяцей. Белікаўцы былі ветлівымі і далікатнымі ў адносінах да людзей. Маладзейшыя павякалі старэйшых, зварталіся да сваіх родных і чужых толькі на вы. Старэйшыя клапаціліся аб маладых. Белікі славіліся ў наваколлі сваім духавым арнестрам. Музыканты ігралі на вяселлях, на вечарынках. А летам — у святочныя і выхадныя дні — про-

НАГЕЛЯ Канстанціна Аляксандравіча. У гэты час ён ужо скончыў вучобу і працаваў настаўнікам у Жыткавіцкім раёне. Канстанцін прапанаваў Марыі стаць яго жонкай. Марыя падабаўся Канстанціну, але яна не хацела сваёй рэпутацыяй «дачкі ворага народа» пашкодзіць яму. Хоць разам з тым спадзявалася, што калі выйдзе замуж за камсамольца, савецкага настаўніка, то сама пазбавіцца ад ганебнага кліма.

Косця прыехаў у Тоцьму і забраў Марыю з сабой. Яны сталі жыць разам. Але праз некаторы час Марыі загадалі аддаліцца ад граніцы на 100 кіламетраў. Цяжарная, яна пакінула мужа і ад'ехала за 100 кіламетраў ад граніцы. На новы навукальны год яны перабраліся ў Парыжскі раён. Жылі, радаваліся, марылі... А 23 жніўня 1937 года прышлі адпаведныя таварышы, зрабілі

ЖЫЛІ Ў ПРАЦЫ І ГОДНАСЦІ

ста так, для сябе і для іншых. Сярод іх быў адзін заўзятый аматар, які не разлучаўся са сваёй трубай. Калі ехаў куды на падвозе — іграў. Каровы пасвіў — іграў. Наваат грыбы збіраў з трубою.

Першы налёт на вёску быў зроблены вясной 1933 года. Тады было арыштавана некалькі мужчын, а іх сем'і высланы.

А ў самым пачатку сакавіка 1936 года было аб'яўлена, што дзён праз дзесяць усіх будучы перасяляць, каб рыхтаваліся.

За тры дні да высылкі дзеволі прыехаць людзям з другіх месц, каб тым змаглі што купіць у белікаўцаў. Але пакупнікоў было мала. Яны, можа, і знайшлі б, ды часу (тры дні) для апавяшчэння аб гэтым было недастаткова. Раней жа сюды прыехаць ніхто не мог, бо пагранічная зона.

Абмежаваная для высланых у перавозе маёмасці не было: ояры, што хочаш. Падвод наганялі з усіх ваколіц многа. Але ж грузлі пераважна толькі неабходнае. Свінні, парасаты, гусі, куры і іншую дробную жывёнасць у далёкую дарогу з сабою не проста ўзяць. Сёй-той узяў карову. Іншым пашчасціла працаць, і яны спадзяваліся куліць на новым месцы. Наогул жа разор для слянянскай гаспадаркі быў вялікі. Выслалі сем'ямі. Некалькі з іх было пакінута ў Капыльскім раёне, а большасць адправілі ў ірапоўскі (цяпер Слаўгарадскі) раён Магілёўскай вобласці.

На падводах арганізавана даставілі ўсіх на чыгуначную станцыю. Адных — у Цімавічы, другіх — у Слуцк. Па чыгунцы давезлі да Чаусаў. Там іх ужо чакалі мясцовыя ўлады з коньмі, запрэжанымі ў сані (вясна пачыналася, вады было многа, але снег яшчэ ляжаў), і развезлі ў прызначаныя вёскі — Жалезенку, Ганчароўку, Гайшыні і іншыя. У той час белікаўцы былі не адны: разам з імі везлі налі дзевяці сем'яў з вёскі Кудзінавічы, тансама Капыльскага раёна.

Жыллі ўсім перасяленцам далі. Гэта былі хаты мясцовых людзей, якіх перад гэтым таксама кудысьці выслалі. Відаць, па плану рабілася.

У 1937 годзе амаль усіх мужчын, якія былі пераселены з Белікаў, арыштавалі. Далей расказу пра тых, хто загінуў, чые імяны і лёс іх сем'яў удалося ўстанавіць.

БАРЫСЕВІЧ Аляксандр Анто́ніч працаваў у калгасе коніомам. Неаднаразова яго адзначалі як добрасуменнага работніка. Забраў «хапун» вясной 1933 года. Яго жонку Марыю Іванаву, дачку Марыю (1914 года нараджэння), Стасю і сына Вацю (Вячаслава) выслалі ў г. Тоцьму Валодзьскай вобласці. Жыць спачатку ім даялося на беразе ракі пад перакуленай лодкай. Пасля знайшлі прытулак у хаце, але было і холадна, і голадна. Трэба было ратаваць малых. Марыя, як старэйшая, адвезла па рацэ Сухоне на параходзе Стасю і Вацю ў Волагду і пасадзіла іх на поезд да Масквы. Установа была такял: далей дабіраецца да родных мясцін самі. Яны дабраліся. А Марыя вярнулася назад у Тоцьму.

Яна стала атрымліваць пісьмы ад свайго аднавіскоўца ВА-

вобасы, нічога не знайшлі, але Канстанціна забралі. І ён прапаў. Асталася Марыя Аляксандраўна з дачкой, якой не было і двух гадоў.

ВАНАГЕЛЬ Іосіф Сцяпанавіч. Удзельнік грамадзянскай вайны. Быў байцом Чапаеўскай дывізіі. Працаваў, руплівы чалавек. Вырас сіратой, можа, таму вельмі клапаціўся аб сваіх дзецях: трох дочках і сыне. У ссыльцы памерла дачка Лёня.

Пасля арышту Іосіфа Сцяпанавіча жонцы загадалі выбірацца з хаты альбо выплаціць яе кошт. Дзяўца не было куды — жанчына пачала аддаваць грошы. Дзе ж яна іх брала? Яна была добрай швачкай. Днём працавала ў калгасе, а вечарамі, ноччу, у выхадныя дні шыла, шыла...

У 1944 годзе рэшткі сям'і вярнуліся ў родныя мясціны.

ВАНАГЕЛЬ Юльян (Юлісь). Арыштаваны ў 1937 годзе, загінуў без вестак.

ДАШКО Сарафін (імя па бацьку невядома). Сям'я: жонка і дзве дачкі. Быў адукаваны, разважлівы, разумны чалавек. На Магілёўшчыне працаваў у сельсавеце. Арыштаваны ў 1937 годзе. Сляды дачок вядуць у Мінск.

КРУЧОК Антон Васільевіч. Высланы з жонкай Марыяй і двухгадовым сынам Віцеям. У высылцы ў іх нарадзілася дзюльчынка, якая потым памерла. Пасля арышту мужа жанчыну, як жонку «ворага народа», вымуслі выселіцца з хаты. Яна пераехала з дзецьмі ў Гомельскую вобласць, а затым вярнулася ў родную вёску Рымашы (у Беліках яна была замужам) да сваёй маці. Але тут знаходзіцца ёй не дазвалялася: пагранічная зона. Учасцівыя міліцыянер патрабаваў, каб яна выехала. Але Марыя з двума дзецьмі не магла на гэта рашыцца. Яе судзілі. Капыльскі народны суд прысудзіў ёй паўтара года турмы, а дзвюцца адцаў у дзвюцца дом. Але яна падала апеляцыю. Справа зацятнулася. А тут надыйшоў вясень 1939 г. Граніца знікла, і жанчыну пакінулі ў спакоі. У вайну яна перабралася ў вёску Язвіны, агорала сабе хатку. Пасля ўно сын збудоваў новую хату — большую, святлейшую. Сын жанаты, Дружнай сям'ёй яны жывуць і сёння там.

ЛУКША Антон Васільевіч. Сціплы чалавек, працаўнік, быў добрым шаўцом і сталаром. Высланы з жонкай, сынам і дачкой. Арыштаваны ў 1937 г.

СУХАВЕРХ Адам Мацвеевіч арыштаваны ў 1933 годзе. Загінуў недазе ў Казахстане. Яго жонку Вольгу Ігнатэўну, цяжарную, тады ж адправілі ў горад Тоцьму. Але яна з высылкі ўцякла, бо не магло вытрымаць яе мацірынскае сэрца: у суседняй вёсцы ў родічаў пакінула трохгадовага сына Адася і двухгадовую дачку Веру. Вярнуўшыся, жыла ў Беліках у сваёй хаце. Тут у яе нарадзілася дачка Маня. Зберагла дзвюцца, выхавала, выгадавала. Дачкалася ўнукаў і праўнукаў. Цяпер ёй 88 гадоў.

ТАРАТУТА Вінцэсць (Вікенцій). Арыштаваны ў 1937 годзе.

ФЕДКЕВІЧ Канстанцін Адамавіч высланы з жонкай і дзецьмі. Арыштаваны ў 1937 годзе. Апошнія звесткі аб ім былі з Магілёва.

А. ПІЧУХА,
г. п. Смільвічы.

Другі раз у паслякастрычніцкай гісторыі беларускага народа перад ім стаюць задачы нацыянальнага адраджэння. Сёння мы можам прааналізаваць урокі першай беларусізацыі. «ЛіМ», як вядома, ужо звяртаўся да гэтай тэмы ў артыкулах А. Цітова «Так пачыналася адраджэнне...» і Л. Лыча «Беларускай мове — статус дзяржаўнай». У артыкуле А. Цітова ўпершыню для шырокага чытача прыводзіліся цікавыя прыклады таго, як праходзіла беларусізацыя, але аўтар не ставіў сваёй мэтай глыбока прааналізаваць яе сутнасць.

ПЕРШАЙ і самай галоўнай адметнай рысай беларусізацыі 20-х гадоў з'яўляўся актыўны ўдзел у ёй непасрэдна рэспубліканскай партыйнай арганізацыі. У спецыяльнай пастанове Бюро ЦК КП (б) Б, прынятай у студзені 1925 года, падкрэслівалася, што партыя павінна ісці ў авангардзе беларусізацыі, а «ўсе члены партыі, якія валодаюць беларускай мовай, павінны ў сваіх выступленнях карыстацца пераважна беларускай мовай». Улічваючы авангардную ролю партыі ў савецкім грамадстве, толькі такая канкрэтная тактыка магла прынесці поспех беларусізацыі. вопыт правядзення тагачаснай палітыкі партыі вельмі актуальны сёння. Ён выразна сведчыць пра тое, што ў нашых умовах намаганні паасобных прадстаўнікоў інтэлігенцыі і моладзі, а таксама пастановы міністэрстваў народнай адукацыі і культуры не прывядуць да канкрэтных поспехаў, пакуль усе захады шчыра і адкрыта не будуць падтрыманы партыяй.

Пад кіраўніцтвам партыі беларусізацыя ажыццяўлялася ў рэспубліцы як велізарная грамадска-палітычная кампанія. У ёй удзельнічалі дзесяткі тысяч актывістаў: партыйных прапагандыстаў, настаўнікаў, так званых «збачоў» (калька з рускай мовы, якая азначала кіраўнікоў хат-чытальняў), камсамольцаў і... дзесяці беларускіх незалежных партый і палітычных групавак. Апошнія, зрэшты, успрынялі беларусізацыю як сваю «кроўную» справу і канчаткова адмовіліся ад канфрантацыі з Савецкай уладай. Самая шматлікая і ўплывовая з гэтых груп — партыя беларускіх сацыялістаў-рэвалюцыянераў (эсэраў) — у чэрвені 1924 г. правяла ў Мінску свой надзвычайны з'езд, на якім заявіла аб самароспуску і заклікала ўсіх сваіх членаў да актыўнага ўдзелу ў беларусізацыі, да спынення ўсякай варожай дзейнасці супраць Савец-

кую мову. Галоўная дзяржаўная выканаўчая арганізацыя рэспублікі — Савет Народных Камісараў атрымаў год на пераход на беларускую мову. Такі самы тэрмін быў вызначаны Цэнтральнаму Выканаўчаму Камітэту, народным камісарыятам асветы і земляробства.

люцыйнай эвалюцыі ленинскіх поглядаў на нацыянальнае пытанне, эвалюцыі ад абстрактнага і ў значнай ступені прапагандысцкага лозунга аб праве народаў на самавызначэнне да прызнання прыярытэту інтарэсаў нацыянальных меншасцей над інтарэсамі рускага народа

цы і нацыяналізацыі. Першая азначала вызначэнне на кіраўнічыя пасады ў нацыянальных раёнах прадстаўнікоў мясцовых нацыянальнасцей, а другая — шырокае развіццё нацыянальнай культуры, уладзенне нацыянальнай мовы практычна ва ўсе галіны грамадска-палітычнага і эканамічнага жыцця. На Беларусі гэта палітыка атрымала, як мы ведаем, назву беларусізацыі, на Украіне — українізацыі, у раёнах Сярэдняй Азіі — цюркізацыі, у Тарскай Аўтаномнай Рэспубліцы на Волзе і Аўтаномнай Рэспубліцы крымскіх татар — татарызацыі, у Аўтаномнай Рэспубліцы немцаў Паволжа — германізацыі і т. п. Палітыка гэта ахапіла не толькі народы, якія мелі свае дзяржаўна-адміністрацыйныя тэрытарыяльны адзінкі, але і меншасці. Тычыцца гэта перш за ўсё яўрэяў, палякаў, грэкаў, латышоў, літоўцаў і інш. Для гэтых народаў пачала стварацца сістэма так званай эктэрытарыяльнай аўтаноміі, якая прадугледжвала арганізацыю нацыянальных высковых і гарадскіх Саветаў усюды, дзе жыло больш як 500 прадстаўнікоў данай нацыянальнасці. Для больш як 10.000 прадстаўнікоў гэтых народаў закладалася нацыянальныя раёны, на тэрыторыі якіх у рамках ленинскай нацыянальнай палітыкі ажыццяўлялася свая мінікарэнізацыя і мінінацыяналізацыя. На Беларусі, напрыклад, у канцы 20-х гадоў існавалі шматлікія яўрэйскія, польскія, латышскія, літоўскія, нямецкія і іншы нацыянальны высковыя Саветы. Неўзабаве быў створаны недалёка ад Мінска Польскі нацыянальны раён імя Ф. Дзяржынскага з цэнтрам у мястэчку Койданава. Былі планы арганізацыі польскага нацыянальнага раёна і на Лепельшчыне.

Аб тым, як далёка зайшло ажыццяўленне ленинскай нацыянальнай палітыкі 20-х гадоў, можна меркаваць на падставе некалькіх не звязаных паміж сабой фактаў. На Беларусі нават пасля прыняцця беларусізацыі практычна не засталася рускамоўных школ. У 1940 годзе ў рэспубліцы было ўсяго 7 працэнтаў школ з небеларускай мовай выкладання. У перыяд беларусізацыі ў рэспубліцы пачалася кампанія перасялення ў Крым татарскага на-

Гісторыя вучыць...

Мікола ІВАНОУ,
доктар гістарычных навук

НА ДЗЯРЖАЎНАЙ АСНОВЕ

Аналізуючы працэс беларусізацыі 20-х гадоў

кай улады на Беларусі. Падобны працэс адбыўся і ў асяроддзі беларускай палітычнай эміграцыі, кіраўнікі якой у кастрычніку 1925 г. склікалі ў Берліне II Беларускаю нацыянальную нараду, прысвечаную галоўным чынам адносінам эміграцыі да працэсу беларусізацыі. Народа гэтая, непасрэдным актывістам у якой прымаў сам З. Жылуновіч у якасці спецыяльнага прадстаўніка беларускага савецкага ўрада, знаменавала сабой канец актывістскай барацьбы яе ўдзельнікаў супраць Савецкай улады і пачатак шчырага супрацоўніцтва паміж імі і беларускім савецкім урадам на ніве нацыянальнага адраджэння беларускага народа. Пасля яе заканчэння амаль увесь эміграцыйны ўрад БНР (Беларускай Народнай Рэспублікі) на чале са сваім старшынёй А. Цвікевічам вярнуўся ў БССР, каб прыняць непасрэдны ўдзел у беларусізацыі.

У 20-ыя гады беларусізацыя ўяўляла сабой галоўны змест грамадска-палітычнага развіцця Беларускай ССР, якое цалкам адпавядала лініі партыі ў гэтым пытанні. Менавіта партыя распрацавала канкрэтыя формы правядзення беларусізацыі. Усім важнейшым дзяржаўным і грамадскім установам, а таксама прадпрыемствам і кааператывам аб'яднанням былі ўстаноўлены канкрэтыя дакладныя тэрміны пераводу іх працы на беларус-

Народныя камісарыяты ўнутраных спраў, юстыцыі, сацыяльнага забеспячэння атрымалі двухгадовы тэрмін, камісарыяты аховы здароўя, фінансаў і вайсковых спраў — трохгадовы.

Беларусь пакрылася сеткай дзённых і вячэрніх курсаў па вывучэнні беларускай мовы, на яе пераводзіліся сродкі масавай інфармацыі, рэспубліканская сістэма асветы, тэатры і нават кінематограф, які толькі яшчэ нараджаўся. Важным было тое, што на беларускую мову была цалкам пераведзена сістэма ліквідацыі непісьменнасці. Непісьменны селянін атрымаў магчымасць мець доступ да ведаў на сваёй роднай мове.

Другі вельмі важны і актуальны сёння аспект беларусізацыі, які не знайшоў свайго адлюстравання ў папярэдніх публікацыях «ЛіМа», заключаецца ў наступным. Беларусізацыя, зразумела, адпавядала нацыянальным імкненням беларускага народа, але яе ажыццяўленне не з'яўлялася вынікам беларускай мясцовай ініцыятывы, як сцвярджае ў сваім артыкуле А. Цітоў, а было часткай агульнасаюзнай дзяржаўнай палітыкі, ініцыятарам якой быў сам У. І. Ленін. Палітыка гэта ў гістарычнай літаратуры атрымала акрэсленне «нацыянал-нэп» і заключалася ў пашырэнні правоў усіх без выключэння народаў і народнасцей Савецкага Саюза. Яна з'яўлялася вынікам паслярэва-

і ажыццяўлення гэтых прыярытэтаў на практыцы.

На жаль, у далейшым тэрмін ленинская нацыянальная палітыка страціла сваё першапачатковае значэнне. Яго пачалі ўжываць для акрэслення сталінскіх злачынных эксперыментаў у галіне міжнацыянальных адносін, для маскіроўкі «сутнасці русіфікатарскіх і іншых адмоўных працэсаў у «застойны» перыяд. Таму лічу, што вярнуць гэтай тэрміну яго першааснае значэнне сёння ў перыяд перабудовы і галоснасці наш свая абавязак. Трэба з усёй пэўнасцю падкрэсліць: ленинская нацыянальная палітыка скончылася ў 1929—1930 гадах. Пазнейшая дзяржаўная нацыянальная палітыка, якая ажыццяўлялася ў Савецкім Саюзе, нічога агульнага з ёй не мае.

Гаспадарчая разруха, шматлікія антысавецкія ўзброеныя паўстанні ў нацыянальных раёнах, а таксама супраціўленне мясцовых партыйных работнікаў, якія заставаліся вернымі дагматычным прынцыпам падыходу да нацыянальнага пытання, не дазволілі адразу прыступіць да правядзення ленинскай нацыянальнай палітыкі ў жыццё, хоць спрыяльны ўмовы наспелі ў 1924—1925 гадах. Менавіта на гэты час і прыпадае распрацоўка ў нацыянальных раёнах асноўных заканадаўчых актаў па пашырэнні правоў меншасцей. Палітыка гэтая складалася з дзвюх узаемазалежных частак: карэніза-

ПАСЛЯ прыезду з Кохтла-Ярвы мы купілі хату на радзіме маці, у Задорах. Гэта, калі ехаць чыгунай, кіламетраў за дзвеце ад Зарэчча, нашага сямейнага котлішча. Але хутка высветлілася, што бацька, які даволі наездзіўся па свеце, нудзіцца на новым месцы, ніяк не можа прывыкнуць да тутэйшых людзей. Іншая справа, калі б дзе далёка, а тут, ля жончыных сваякоў, ды яшчэ патрапляць каму... і гэта дужа бянтэжыла маці. Неяк непрыкметна для сябе яна ўсё часцей і часцей пачала скардзіцца мне. Так і ўсплыла тая горкая гісторыя пра кок-сагіз. І я ўжо не мог дачакацца канікулаў, каб паехаць у Зарэчча.

...Станцыя была маленькай і звычайнай. Невысокая круглая вежа з чырвонай цэглы, старая замшэлая альтанка ў скверыку ля перона. Гаваркія вясковыя цёткі ахвотна паказалі сцяжыну да ўзбярэжжа ды назвалі прозвішча перавозчыка, каб я хутчэй мог выклікаць яго на гэты бераг.

Грукат ланцуга на карме двухвёселкі, усплеск вады — усё аддавалася ў маёй душы хвалюючым нязвыклым трымцэннем. І вось па хісткіх драўляных сходнях я ўзыходжу на высокае ўзбярэжжа, да сваёй роднай вёскі. Ліхтар на ўскрайку, хоць і заднела, лье з-пад бляшанага брыля густое жоўтае святло. Сівыя ад пылу, які ўжо ўеўся ў драўніну, парэнчыны мастка. А вось і хата Марфы Пятроўны на ўзгорку. Праўду казаў перавозчык: такога багатага кветніка няма больш ні ў кога. Я вырашыў не заходзіць пакуль на слябі, а прайсці ў канец вуліцы, аглядзець вёску, ды намеры мае хутка расстроіліся. Калі міжволі прыпыніўся на ўзгорку, разглядаючы расквечаную, нібы велікоднае яечка, брамку, раптам з'явілася жаночая постаць. Вузенькія, амаль што дзвочыя

плечукі, бялюткая хусцінка на галаве. Марфа Пятроўна падвезла матушком вярціні, якія вызыбаліся вышэй плота. Я крыху разгублена глянуў у яе чарнявыя, у вэлюме дробных рысак-зморшчынак вочы. А яна, яна абцёрла фартухом рукі і поўветліва ўсміхнулася.

наважваўся, прымерваўся, а тут адчынілі — і ўвайшоў.

Назаўтра я аглядзеў усё наваколле, пабываў і ў вялікім кар'еры, з якога мясцовыя жыхары спрадвеку бяруць пясок на будаўнічыя патрэбы. Дзе вы, сцяжынкы маленства? А ўзышоў на край

Мы памаўчалі.

— Андрэйка, а вы запісваеце толькі песні старадаўнія?..

Я ўзрадаваўся гэтаму пытанню і ў той жа час засмуціўся: зноў мне адказваць даўно абдуманае, як папісанаму.

— Праклёны таксама, Марфа Пятроўна.

— Як гэта?

— Выслоўі такія. Скажам, «каб цябе кумбульсія забіла», ці «каб ты кашулі сваёй баяўся...»

— Авохці... І навошта гэта? Не палюдску... — адразу пасур'эзнала Марфа Пятроўна.

А ў мяне стала святлей на душы.

...Ці можна, хто ведае, нанова пасля столькіх год расстання палюбіць мясціны, дзе нарадзіўся? А што значыць «нанова»? Адзін-адзіны раз — і назаўсёды. Кінута ў жыццядайную глебу насенне дзівоснай расліны. Прабіўшы парастак, а яго град знявечыў. Дарма. Не прапала тое насенне, штурхае ўгору новае лязо надзеі. Такая душа наша.

Колькі разоў пабываў я ля кар'ера, пабукаў імшыстымі сцежкамі баравіны, пасядзеў пад разгалістай ігрушынай на далёкім узмужку, і ўсё не мог, не мог расказаць Марфе Пятроўне аб сваім болю-скрусе. Здаецца, вось зараз адкладу ўбок сшытак, а яна сцішыць свой калаўрот і... Не магу. І зноў думаю, з чаго пачаць, як падступіцца. Так я марнаваўся і пакутаваў колькі дзён. А потым прыдумаў.

— Марфа Пятроўна, — звярнуўся я да сваёй гаспадыні.

— Можна, вы паказалі б мне поле, дзе калісьці севлі тут кок-сагіз...

Яна ў адно імгненне сашчапіла на

На жыццёвых скрыжаваннях

Сяргей РУБЛЕЎСКИ

КОК-САГЫЗ

— Што, дзетка? Да мяне чаго? — і падышла да брамкі.

— Я хачу ў вас прасіцца пажыць дзенькі са тры, — патупішы вочы, выціснуў з сябе даўно падрыхтаваныя словы. А потым, калі падалося, што надта задаўжылася паўза, спешна дадаў: — Студэнт я, старыя песні запісваць прыехаў. Грошы ў мяне ёсць, заплачу.

— Можна і ў мяне, месца хопіць, — шчыра і проста сказала Марфа Пятроўна і адчыніла брамку.

Апоўначы я засынаў на бялюткай кружэльнай прасціне і думаю, і не мог зразумець, як гэта ўсё атрымалася: колькі

кар'ера — успомніў. Вось мы, цыбатыя хлапчукі, нібы яшчэ слабыя падлеткі, разганяемся, скачам з гэтага абрывістага краю развінуўшы рукі, колькі імгненняў ляцім у паветры, а затым, умела падціскаючы пад сябе ногі, шлёпаемся ў сыпучы пясок на адхіле...

Увечары я дастаў бланкот і пачаў тое-сёе занатоўваць. Марфа Пятроўна сядзела воддаль, ля грубкі і размерана круціла свой калаўрот.

— Не перашкаджае грукат? — яна глянула ў мой бок і прызна ўсміхнулася.

— Наадварот, нават рытм задае.

Анатоль Міхайлавіч ТРУС

Беларускае тэатральнае мастацтва панесла цяжкую страту. На 80-м годзе жыцця памёр Анатоль Міхайлавіч Трус — народны артыст БССР, член КПСС з 1947 года, артыст Беларускага акадэмічнага тэатра імя Я. Коласа.

Анатоль Міхайлавіч Трус нарадзіўся 30 мая 1910 года ў вёсцы Нізак Уздзенскага раёна Мінскай вобласці. Пасля заканчэння ў 1930 годзе Віцебскага мастацкага тэхнікума стаў працаваць у тэатры імя Я. Коласа. Больш 50 гадоў быў ён у гэтым тэатральным калектыве. За час сваёй творчай дзейнасці стварыў шэраг выдатных сцэнічных вобразаў. Яркія прыклады рэалістычнага і памастацкага вобразнага раскрыцця артыстам характараў ёсць у класічным і сучасным рэпертуары. У сцэнічных партрэтах сваіх герояў ён спалучаў псіхалагічную заглыбленасць з выразным пластычным малюнкам, з каларытнай абмалёўкай персанажаў. Акцёр шырокага творчага дыяпазону, Анатоль Міхайлавіч Трус з надзвычайнай цэльнай, лірызмам і своеасаблівым гумарам выконваў ролі людзей з народа. Сярод

лепшых работ — роля Старца ў п'есе Я. Купалы «Раскіданае гняздо», Мітрыча ва «Уладзе цемры» Л. Талстога, Мацея ў п'есе В. Вольскага «Несцерка», Гуслара ў «Лявонісе» П. Данілава, Крандзельва ў спектаклі «Таблетку пад язык» А. Макаёнка, Шышкіна ў «Мяшчаных» М. Горкага і іншых.

В. А. Пячэнінікаў, Н. М. Мазай, У. В. Грыгор'еў, У. П. Кулакоў, І. А. Навумчык, Я. К. Вайтовіч, А. І. Образаў, М. М. Яроменка, Г. Б. Асвятнінскі, З. І. Канапелька, Т. А. Коштыс, У. А. Куляшоў, В. Я. Мазыніскі, С. М. Станюта, З. Ф. Стома, Б. І. Сяўко, Ф. І. Шмакаў, Ф. П. Шыпіла.

З ПОШТЫ «ЛІМА»

ЗАМАХ НА ГІСТАРЫЧНУЮ МЯСЦІНУ

Імя камуніста выдатнага вучонага, старшыні Беларускай селянска-рабочай грамады Браніслава Адамавіча Тарашкевіча вядома шырокаму чытачу не толькі нашай рэспубліцы, але і далёка за яе межамі.

Па Рыжскім дагаворы, які быў падпісаны 18 сакавіка 1921 года, Заходняя Беларусь, у тым ліку і тэрыторыя былога Радашковіцкага павета, аказалася пад панскай Польшчай. У тым змрочным часе фашысцкага кіравання Пінсудскай краінай, народ не скарэўся існуючаму ладу. На чале вызваленчага руху стаяла Камуністычная партыя Заходняй Беларусі. Каб узмацаць свой уплыў на сялянскія масы і выканаць пастанову III Камінтэрна аб спалучэнні нелегальнай і легальнай работы, камуністы прымаюць рашэнне аб стварэнні Беларускай селянска-рабочай грамады. Б. Тарашкевіч становіцца старшынёй грамады, а Сымон Рак-Міхайлоўскі намесні-

кам. Асабліва былі актыўнымі гурткі БСРГ у былым Радашковіцкім павеце, гарачымі кропкамі дзейнасці легальнай арганізацыі лічыліся грамадскія гурткі ў Сычэвічах, Мацімаўцы, Пятроўшчыне, Асаўцах, Пакаршышчах, Свечках. А беларуская гімназія ў Радашковічах, як гаварылі ў той час польскія паліцыянты, «была сапраўднай школай улаўнаваных асоб БСРГ». З 1923 па 1931 год у Радашковічах, дзе зараз будынік старой бальніцы, жыў і працаваў Б. Тарашкевіч. Пяць вёрст адтэтуль, у вёсцы Мацімаўка, нарадзіўся і вырас С. Рак-Міхайлоўскі. Не раз праводзіліся розныя нарады штаба грамадаўцаў у мястэчку, сюды прыязджалі беларускія паслы польскага сейма. Актыўным правадніком ідэй грамады з'яўляўся сенатар, абаронца абяздоленых, рэдактар Якуба Коласа і Янкi Купалы ў газеце «Наша Ніва» А. М. Уласаў. А. Уласаў адзін з арганізатараў гімназіі ў Рада-

Мастацтва А. М. Труса заўсёды была ўласціва жыццёвая пераканаўчасць і грамадзянскасць. Імі глыбока прасякнутыя такія выдатныя работы акцёра, як вобраз У. І. Леніна ў пастаноўках «Свято з Усходу» П. Глебкі, «Вечная крыніца» Д. Зорына, «Імем рэвалюцыі» М. Шатрова, а таксама ролі Ліра ў п'есе У. Шэкспіра «Кароль Лір», Ляпкіна-Цяпкіна ў «Рэвізоры» М. Гогала.

Партыя і ўрад высока ацанілі дзейнасць А. М. Труса. Яму прысвоена ганаровае званне народнага артыста БССР, ён адзначаны ўрадавымі ўзнагародамі.

Чалавек вялікай душэўнай энергіі і цэпльнай, сціпласці, Анатоль Міхайлавіч Трус усё сваё жыццё аддаў служэнню беларускаму тэатральнаму мастацтву, сваёй Бацькаўшчыне.

Вобраз выдатнага акцёра, чалавек чалавек назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

шкочках, рэдактар часопісаў «Сані» і «Лучынік». У Радашковіцкай гімназіі вучыўся адзін час Максім Танк. Аднак мясцовы ўлады адмовілі прапанове раённай газеце «Свято камунізму» стварыць дом міласэрнасці на базе старой бальніцы.

Ці не варта прыслухацца да голасу жонкі Б. Тарашкевіча, маці партызана Веры Андрэеўны, якая ў адным з лістоў у высокія інстанцыі пераканаўча тлумачыла:

«Лёс будынкаў былой бальніцы яшчэ дакладна не вядомы. Звяртаюся да Вас з просьбай: стварыць у доме № 16 і каля яго мемарыяльны куток-музей Браніслава Тарашкевіча. Тут збіраліся вядомыя рэвалюцыйныя дзеячы, мастакі, пісьменнікі — Рак-Міхайлоўскі, Дварчын, Гаўрылік, Драздоў, настаўнікі і вучні Радашковіцкай беларускай гімназіі, створанай старым рэвалюцыйнерам і нашым земляком Аляксандрам Уласавым. Ён таксама прымаў актыўны ўдзел у сходках пад ліпамі...»

Няўжо мы загубім яшчэ адну гістарычную мясціну? Сымон БЕЛЫ.

сельніцтва БССР. Іх перасяленне ў 20-я гады ажыццяўлялася згодна з іх пажаданнямі і вiталася ўрадам Крымскай Татарскай Аўтаномнай рэспублікі.

Такім чынам, беларусізацыя з'яўлялася толькі ўсяго адным са шматлікіх праяўленняў левінскай нацыянальнай палітыкі. Аднак грунтоўнасць і маштаб змен на Беларусі, іх значэнне для працэсу станаўлення беларускай нацыі выдзяляе беларусізацыю на фоне нацыянальных аўтаварэнняў сярод іншых народаў. Беларусізацыя адраділа старажытную мову народа і надала ёй статус дзяржаўнай. Распачаўся працэс станаўлення нацыянальнай свядомасці беларускага народа, які, на жаль, у сувязі з пазнейшымі падзеямі эпохі сталінізму, не завяршыўся да сённяшняга дня. Усё гэта дае цалкам абгрунтаваны падставы некаторым гісторыкам называць перыяд беларусізацыі «златым векам» у гісторыі культуры беларускага народа, перыядам, калі былі закладзены фундамент свядомага існавання беларускай нацыі.

Трэцяя характэрная адметнасць працэсу беларусізацыі заключаецца ў складанасці дакладнага вызначэння яе правядзення. Справа ў тым, што частка членаў беларускага адраджэння, якія далучыліся да «шэрагі», а таксама тыя, якія спрабавалі быць нейтральным, увесь час намагаліся распачаць беларусізацыю па сваёй ініцыятыве, не чакаючы адпаведных рашэнняў Масквы. Факты гэтыя малавядомыя, і ў беларускай савецкай гістарыяграфіі не закраналіся.

У пачатку 1921 г. на адказных пасадах у савецкім апарате працавалі: У. М. Ігнатоўскі (народны камісар земляробства), З. Х. Жылуновіч (галоўны рэдактар газеты «Савецкая Беларусь»), А. Л. Бурбіс (намеснік народнага камісара зямельных спраў) і некаторыя іншыя. Менавіта гэтыя дзеячы на свой страх і рызыку з'явіліся піянерамі несанкцыянараванай зверху беларусізацыі. Першыя спробы падобнага роду можна было назіраць яшчэ ў лістападзе 1920 г., калі П. Ільчонок (загадчык Беларускага аддзела Наркамата асветы) накіраваў у ЦК КП(б)Б справаздачную запіску, у якой намагаўся аб-

грунтаваць неабходнасць пераходу навучання ў школах на беларускую мову і адначасовую арганізацыю школ для нацыянальных меншасцей у рэспубліцы. Пад яго кіраўніцтвам у снежні 1920 года пры Наркамате асветы былі адкрыты курсы беларусізацыі, мэтай якіх была масавая падрыхтоўка настаўнікаў для беларускіх пачатковых школ. Толькі за 1921 год навучанне на гэтых курсах прайшлі 1600 чалавек. Значнальна, што загадчыкам курсаў быў нядаўні актыўны незалежніцкі дзеяч, чалавек цесна звязаны з палітычнай апазіцыяй Язэп Лёсік, а сярод выкладчыкаў выдзялялася адна з лідэраў партыі беларускіх эсэраў Памела Бадунова.

У канцы 1920 г. лакальную беларусізацыю ў Камісарыяце земляробства пачаў ажыццяўляць і У. Ігнатоўскі. Там былі створаны курсы па вывучэнні беларускай мовы і часткова пераведзена на гэтую мову справаводства. Найбольш далёка ў сваіх беларусізацыйных пачыненнях пайшоў Аляксандр Бурбіс, які стаў ініцыятарам беларусізацыі ў Наркамате замежных спраў. Там ужо ў 1921 г. быў праведзены перавод усяго справаводства на беларускую мову.

Падобныя дзеянні, аднак, з'яўляліся хутчэй цікавымі эпізодамі, вынікам уласнай ініцыятывы паасобных людзей, чым мэтанакіраванай суцэльнай палітыкай савецкіх улад на Беларусі. У варунках савецкай сістэмы, якая характарызуецца выключнай кіраўнічай пазіцыяй Камуністычнай партыі, мясцовыя ініцыятывы толькі тады маглі мець поспех, калі яны адпавядалі канкрэтным цэнтральным партыйным дырэктывам. А падобныя абставіны склаўся толькі ў 1924—1925 гг.

Гісторыя правядзення беларусізацыі як ніколі актуальна сёння. Перад беларускім народам стаяць зараз амаль тыя самыя задачы, якія на пачатку 20-х гадоў. Пospex нацыянальнага адраджэння залежыць ад наяўнасці шматлікіх суб'ектыўных і аб'ектыўных фактараў. Добрае разуменне сутнасці гэтых фактараў — аснова паступовага руху наперад беларускага народа на шляху завяршэння працэсу станаўлення нацыянальнай свядомасці нашага народа.

Грудзях рукі, не то войкнула, не то ўздыхнула так, а потым кіўком галавы паказала на партрэт вайсковага чалавек на сцяне і сцішана сказала:

— Вось мой муж, Арцёмка...

І раптам сумелася, правяла даланей па шчаце, напавіла ражок хусткі...

— Чаму ж не паказаць, пакажу.

Мы прайшлі Каменны ручай, берагі якога густа параслі маладым алейнікам ды вербалозам, і выйшлі на даволі вялікае поле, акаймаванае тымі ж хмызнякамі, купкай старых таполяў.

— Вось мы і прыйшлі...

Марфа Пятроўна ўвайшла ў высокае рэдкаватае жыта і, каб заняць рукі, пачала вырываць цёмна-зялёныя сцяблы ўчэпістага асоту. А мяне прывабіў светла-шэры, з вострымі зазубрынамі валун на ўскрайку, і я падышоў да яго, прысеў на кукішкі, паклаў на халодную няроўную паверхню далоні. Заплюшчыў вочы — і здалася, што пад імі, далонямі, бруіцца цяжкая, глыбокая плынь.

Марфа Пятроўна нібыта і забыла пра мяне, захапілася сваёй прывычнай работай. А можа, гэта наўмысна, каб не гаварыць, не ўспамінаць...

— Марфа Пятроўна, — не хапіла больш сіл, — я — сын Васіля Пацяя, таго самага старшыні.

Яна адкінула ўбок каліва, прывычна выцерла аб фартух рукі, падышла да мяне і нясмела дакранулася да плечука.

— Андрэйка, Васілёў Андрэйка. Выжыў бацька, здужаў...

Разгублена памаўчала.

— А мой вось не змог. Прапаў.

— Прыехаў я павініцца, цётка Марфа.

За бацьку...

— Андрэйка Васілёў... — Не чула, не хачела мяне слухаць Марфа Пятроўна.

Гэта здарылася ў пару, калі мужчыны насілі яшчэ замест паліто выцвілыя, падсмаленыя лаві вогнішчаў шынялі. Бацьку майго, Васіля Палікарпавіча Пацяя, выбралі тым годам калгасным старшынёй. І прыслалі яму з раёна маладога бухгалтара Арцёма Кулакова, які толькі што справіў вяселле з чарнявай усмешлівай Марфай. Арцём прыйшоў з вайны, як казалі тады, з пустым рукавом, наездзіўся па шпіталях, напакутаваўся — дужа цяжка загойвалася рана. І калі хлопце становіўся на ўлік у райком, там паспагадалі, накіравалі на лягчайшую работу.

Была горкая, гаротная вясна. З райцэнтра прыехаў на падводзе ўпаўнаважаны і прывёз некалькі мяхоў дзіўнага, невядомага насення. А хутка калгаснікі вучыліся вымаўляць чужое, мулкае слова «кок-сагіз». Ніхто так і не мог уцяміць, як гэта з расліны можна вырабляць гуму.

Кок-сагіз, як умелі, пасеялі на добрым увільготненым палетку за Каменным ручаём. І бацька з новым сваім сябрам-памочнікам Арцёмкам амаль што-дзень прыходзілі сюды — разгортвалі зямлю, шукалі зубкі парасткаў, а калі знаходзілі, спрачаліся — ці той.

Кок-сагіз не ўзышоў і праз тыдзень, і праз два. А калі мінуў месяц, мужчыны пусцілі на поле плугі, спляжылі пустазелле, пабаоанавалі глебу і пасеялі камяшчыну. І тады маўклівы наш сусед Федзечка падбегаў падаўся ў райцэнтр. Бацька адразу ўчўў нядабрае. Той жа ноччу ён сабраў свой рэчмяшок і развітаўся з маці.

І вось мне не даюць спакою пытанні:

чаму ты, бацька, не зайшоў за Арцёмкам, чаму не папярэдзіў? Чаму збаяўся, здрадзіў, чаму падумаў толькі пра сябе?

...Назаўтра апоўначы за Арцёмкам Кулаковым прыехаў «чорны воран». Яго ўзнялі з ложка, і Марфа, даўка глытаючы слёзы, дапамагала мужу апранаць гімнасцёрку, пакуль ён даставаў з шафа дакументы, узялася немаведама для чаго ваксіць боты.

Арцём зашпіліў на гузік нагрудную кішэню, у якую паклаў ваенны білет і ордэнскія кніжкі і пачаў запіхваць пад рэмень пусты рукаў гімнасцёркі. Яго падштурхнуў у спіну маладзенькі міліцыянер. Марфе забаранілі выходзіць з хаты.

Мы зноў сядзім за прывычным заняткам: перада мной сшытак, які ўжо дзень разгортнуты на адной і той жа старонцы. Глуха грукоча і грукоча калаўрот. І раптам ірвецца ў рукаў Марфы Пятроўны шэрая суровая нітка. Мы глядзім і глядзім адзін на аднаго.

А потым я расказваю, як амаль чатыры гады, пакуль бацька хаваўся, блукаў па свеце, мы жылі з маці ў дзеда ў Задорах, як, нарэшце, пераехалі да яго ў Кохтла-Ярве і потым вярнуліся. Горкі, горкі ўспамін. Вясковыя хлапчукі-равеснікі хапалі за рукаў: «Ну скажы, скажы што-небудзь панянашаму...» І я, каб патрапіць, скарыстоўваў свой слабы запас эстонскай. Яны ад смеху хапаліся за жываты, а калі адыходзілі, прасілі: «Яшчэ, яшчэ. Не ўпярціся. Інакш сябраваць не будзем...» Горкі, горкі ўспамін. Але хіба можна яго параўнаць з тым, што давялося перажыць Марфе Пятроўне, што бальчой стрэмкай засела ў яе памяці?

...Той ноччу, праз якую гадзіну ў акно зноў пагрукалі — і сэрца яе прывалілася ў бездань. Марфа зняла зашпалку і ўбачыла на парозе Віктара Гуйдо, сярэдняга веку мужчыну, які жыў на ўскрайку За-

рэчча. Калі зайшлі ў хату, Марфа і не заўважыла, што стаіць перад ім у споднім, так і прысела на ўслончык і слухала, слухала, слухала...

«Чорны воран» прываліўся заднімі колёмі на крынічнай мясціне ля хаты Гуйдо. Натужна выў на ўсё наваколле рухавік, а потым стрэліў смярджучым газам і заглух. Шафёр хуценька абег бліжэйшыя хаты, сабраў мужчын. І калі яны падышлі, Арцём пазнаў галасы аднавяскоўцаў, закрываў іх:

— Хлопцы, перадайце Марфе — няхай не чакае, няхай выходзіць замуж, сына нам народзіць...

Толькі і паспеў. У будцы канваіры раптам па-заліхвацку засвіталі, заляпалі на металічнай абшыўцы, а шафёр загадаў хутчэй круціць завадную ручку ды выпіхваць з яміны яго жалобную карэту.

— А ведаеш, Андрэйка, — звярнулася да мяне Марфа Пятроўна, — ён так і сказаў: «...нам сына». Я перапытвала ў Віктара...

У Зарэччы я пражыў амаль два тыдні. Дапамагаў па гаспадарцы і запісаў, запісаў. Вядома, не праклёны, а ўсё, што расказвала Марфа Пятроўна. І калі развіталася, яна ціха сказала:

— Андрэйка, а я буду чакаць ад вас вестачкі. Не пакідайце мяне адну.

Сёння споўніўся трэці год, як не стала Марфы Пятроўны. А мне ўсё роўна часам карціць узяць паперу і ручку, каб напісаць па знаёмай адрасу, у Зарэчча. І ад гэтага жадання, якое нельга спраўдзіць, на душы робіцца яшчэ цяжэй.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка Аляксандра ГУТКОВІЧА, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, заслужанага дзеяча мастацтваў БССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР і выказвае спачуванне родным і блізім нябожчыка.

Гальфстрым, Гальфстрым...

ФЕЛЬЕТОН

Уся гэтая валтузня вакол гістарычнага Верхняга горада ў Мінску асабіста мне надакучыла. «Нефармалы» і ўлады, вучоныя алаўраэачныя і апальныя, аўтары «Ліма» і «Кар. БЕЛТА»... Таўкуць ваду ў ступе, мусоляць без супынку: Святадухаўскі кафедральны сабор і метро, гістарычны цэнтр горада і новая Няміга...

Дылетанты! Не бачаць аб'ектыўнай прычыны таго, што адбылося і адбываецца з архітэктурнымі помнікамі Мінска. І толькі мне шляхам нястомных навуковых разважанняў удалося адшукаць сутнасць праблемы.

Заяўляю з усёй адзнакаю: у тым, што зруйнавана Няміга і што разбураецца Верхні горад, трэба вінаваціць спецыфічную форму Мексіканскага заліва. Так, таго самага, што ў Атлантыцы.

Тлумачу для нездагадлівых.

Пад промнямі сплюснутага трапічнага сонца ў акруглым Мексіканскім заліве ўзнікаюць кругавыя токі вады. Ну, гэтак жа, як у пральнай машыне. Вырвацца адтуль яны могуць толькі з шалёнай хуткасцю паміж Сцылай (імперыялістычным паўвостравам Фларыда) і Харыбдай (сацыялістычным востравам Кубай).

Так нараджаецца сусветна вядомае акіянічнае цячэнне Гальфстрым.

Амываючы берагі Скандынавіі, Гальфстрым кардынальна ўплывае і на клімат Беларусі (гл. артыкул «Клімат» у БелСЭ). Таму ў Мінску пераважаюць вятры з паўночнага захаду. Але калі так, то дзе ў нас самае чыстае паветра? Правільна: у паўночна-заходнім прыгарадзе, а не ў паўднёва-ўсходнім, куды магутна выды-

хаюць ледзь не ўсю табліцу Мендзялеева трактарны, аўтамабільны, матарны і іншыя індустрыяльныя гіганты.

Натуральна, што ў найбольш чыстым прыгарадзе Мінска павінны адпачываць, набірацца здароўя тыя жыхары, якія фізічна найбольш абсалютна чыстыя ў нас, зрэшты, не шмат, аднак жа спецыяльна для іх у раёне Мінскага мора існуюць спецыяльныя месцы адпачынку. Настолькі спецыяльныя, што нават спецыяльнае падраздзяленне міліцыі ахоўвае спакой адпачываючых.

Здароўе гэтых людзей вельмі ненадзейнае, і ім недазваляльна дабірацца да месца адпачынку па звычайнай шашы Мінск — Маладзечна, якое бярэ пачатак з вуліцы Ціміразева. Бо там плююцца гарру і гручочуць грузавікі, цягнуцца непрывабныя вытворчыя збудаванні. Абсалютна людзям тут няма на чым вока спыніць, цяжка душэўна за-спакоіцца.

Вось чаму ў не зусім далёкія часы ў накірунку да вышэйназваных месцаў адпачынку паралельна пракладзена спецыяльная камфартабельная магістраль. Яе так і называлі тады — Паркавая. Грузавікам сюды шлях забаронены, і таму націць на лімузіне — адно задавальненне. Не тое што па вузенькай шашы Мінск — Маладзечна, дзе пасталіна здараюцца «пробкі» і аварыі. А нашу ж дарогу нават спецыяльнаму падраздзяленню ДАІ даручылі абслугоўваць.

Магістралі гэтай дадзены пачатак у самым сэрцы старажытнага Мінска. Таму яна і расцягнула гэтае самае сэрца. Падумайце самі: ці маглі ўлагодзіць погляд абсалютна чыстых людзей амаль трухлявыя дамы Верхняга горада, старой Нямігі? Тут і мячэць нейкая выскачыла

пад колы — даюў яе! Потым яшчэ доўга раздражняў сваёй непрывабнасцю тарэц будынка на плошчы Свабоды, у якім некалі адбылася прэм'ера першай беларускай оперы, ды, нарэшце, і гэты дом знеслі...

І вось архітэктурнае аздабленне магістралі дасягнула ўзроўню некаторай «сталічнасці». І не б'яды, што які-небудзь асабліва знясілены маскоўскі госць мог збытаць нашу трасу з Калінінскім праспектам — якраз у гэтым і ўсё смакі.. А што самі масквічы (не тыя, канечне, што фізічна абсалютна і патрабуюць спецамагістралю) прызвалі свой праспект «устаўной скі-віцай» — дык гэта не наша турбота. Галоўнае, усё, як у Маскве: дзе пачынаўся сапраўдны Арбат — цяпер станцыя метро «Арбат», замест старажытнай Нямігі — станцыя метро «Няміга».

Зразумелы цяпер ход маёй думкі?

Гістарычны цэнтр, «сталічнае» абрабленне магістралі, прыгарад з чыстым паветрам, накірунак пераважаючых вятроў, і, нарэшце, Гальфстрым — халера на яго!

Вось я і кажу, паважаныя аматары архітэктурнай даўніны, «нефармалы» нашы дарогі: не з таго боку вы пачыналі! Артыкульчыні розныя ў газетах, пікеты, суботнікі... Лухта гэта ўсё! А трэба было сабрацца ўсім на згуляныя грандыёзны суботнікі і гэтак арганізавана, з рыдлёўкамі выехаць на Панаўскі перапытак. Дамовіліся б з мясцовым насельніцтвам, арандавалі б на дзень другі зямлі, колькі трэба, і пракапалі б капітальны праліў. Тады гэты пракляты Гальфстрым імінуўся б у Ціхі акіян, а не ў наш бок. Аднаведна, і магістраль інакш бы пайшла.

А то — суботнікі, пікеты...

С. ЧАРНЯУСКІ.

Марцін КОУЗКІ
ДОЛЯ ПРАЎДЫ

У адной калоне першага з апошнім памяншалі месцамі, і ўсе адразу змянілася. Першы пайшоў няўпэўнена, бо раней дарогу выбіралі іншыя. Другі пакрыўдзіўся, што першым зрабілі не яго. Калі мяняюць флангі, мне нічога не свеціць, вырашыў трыці. Чацвёрты здараў нос, бо апынуўся наперадзе першага, хоць і былога, і толькі пяты, апошні, пагардліва ўсімхаўся: чакан каманды «Кругом марш».

У адной рэчцы павялілася камбала, Рыбы, натуральна, абурыліся:

— Мора табе мала, заплываш у рэкі.
— Ад ворагаў ратуюся.
— Колер мяняеш.
— Прыцісне к дну, зменіш.
— Худая ты вельмі, плоская.
— А між тоўстых няма хіба пляскатых?
— Аднавокая...
— І двума часцюком нічога не бачаць.
— Аднавокая...
— А вы не глядзіце на мяне толькі зверху ці толькі нізку...
Шкодная гэтая іншаводна!

У адной навуковай супрацоўніцы Клары, другі навуковец, Карл, уграў цытату. І ўключыў у сваю дысертацыю. А ў таго нехта іншы перапісаў. І быў абкрадзены, у сваю чаргу. Пайшла цытата гуляць па кандыдацкіх і доктарскіх. Знайшоўся, аднак, невук, які захацеў высветліць, адкуль што. Аназала, і Клара ў Карла нешта ўкрала. Цытату таксама аднекуль узяла... Чым усё скончылася? Навукоўцы паспяхова абараніліся, а невук, ён і ёсць невук.

У адным тэатры оперы і балета скарэцілі штаты. І усіх уладкавалі: спявакоў у балет, танцораў — у хор. Тэатр нічога не прайграў, бо ў балете і раней былі незанятыя танцоры, а ў хоры — спеваны. Але ўмяшався прафсаюзны камітат: нельга, каб нічога не рабілі не па спецыяльнасці. Тады зноў скарэцілі штаты і перакінулі спявакоў у хор, а танцораў — у балет. Думаецца, гэтым чынам нічога ніколі не зменіцца? Не, бо надалей тэатры маюць намер абменьвацца скарочанымі.

Мікола ВЯРШЫНІН
З «ТВОРЧАЙ»
ЛАБАРАТОРЫІ

КІМ ПРАЦУЕШ?

Сустрэў пісьменнік сябра нека,

І той пытаецца ў яго:

— Ты кім працуеш?

— Я — пісьменнік!

— Ты толькі пішаш? І ўсяго?

У ПАЧЫНАЮЧЫХ

І У «КЛАСІКАХ»

Спачатку дзейнасць развіваецца,

Усім спакою не даваць,

Дзе возьмуць — твораць,

Глядзіш — надрукаваны!

Пасля маўчаць, не друкаваць

І выдаваць гадоў праз пяць

Даўнейшыя раманы.

З ГАЗЕТЫ — У ЧАСОПІС

Аўтар верш прыносіць новы,

Кансультаўнт — супроць

ні слова,

І адказ такі чуваць:

— Верш ваш добры,

ды мяркую,

Што ў рэдакцыю другую

Лепш яго прапанаваць.

Ен паслаў — прыходзіць

допіс:

«Верш пашліце у часопіс».

3 18 ПА 24 ВЕРАСНЯ

19 верасня, 21.40

«Паданні старажытных камянёў».
Музей пад адкрытым небам АН БССР.

20 верасня, 20.15

«У ТЭАТРАХ КРАІНЫ»
М. Мітуя і М. Берны-Марыне «Дзіўны свет тэатра».
Спектакль Харкаўскага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя А. С. Пушкіна.

20 верасня, 21.40

«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»
Спявае салістка Дзяржаўнага акадэмічнага тэатра «Эстонія» М. Войтэс.

21 верасня, 23.45

«ДЗВІНА»
Літаратурна-мастацкі часопіс.

22 верасня, 19.50

«МЕТРАНОМ»
С. Пракоф'еў. «Рамэа і Джульета».
Спектакль Дзяржаўнага акадэмічнага Вялікага тэатра оперы і балета БССР.
Пастаноўшчык — народны артыст СССР В. Елізар'еў.

23 верасня, 11.20

«ТЭАТР І ЧАС»
Гастролі Акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы ў Кіеве. Гаворку павядае ўкраінскі журналіст Л. Грыгор.

23 верасня, 15.50

СТУДЫЯ «РЭЙ»
Ленінградская рок-група «Саюз» пад кіраўніцтвам І. Раманава.

23 верасня, 23.25

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ
А. Елісеенкаў, Ю. Кручонок, В. Навуменка. «Кружыць планета». Выконвае В. Касенка.

24 верасня, 15.15

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ»...
Вершы А. Міцкевіча ў перакладзе Ю. Гаўрука чытае артыст А. Лабуш.

24 верасня, 19.25

«НАШЫ ГОСЦІ»
Заслужаны артыст РСФСР Мікалай Бурляеў.
Вядзе гаворку кінакрытык В. Небышынец.

24 верасня, 13.30

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАІ»
Інфармацыйна-музычная праграма.

А Б'Я В Ы

БЕЛАРУСЬ ДЗЯРЖАЎНЫ
ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ
ІНСТЫТУТаб'яўляе конкурс
на замяшчэнне
вакантных пасадаў:

загадчыкаў кафедраў — марксізму-ленінізму (доктар, кандыдат філасофскіх навук), скульптуры, інтэр'ера і абсталявання;
дацэнтаў — кафедраў — марксізму-ленінізму (эстэтыка), майстэрства акцёра і рэжысуры (танец), графікі, інтэр'ера і абсталявання, дызайна;
старшых выкладчыкаў кафедраў — манументальна-дэкаратыўнага мастацтва (2), жывапісу, выўленчых сродкаў агітацыі і рэкламы, малюнка, дызайна, мовы і літаратуры (англійская мова);
выкладчыкаў кафедраў — майстэрства акцёра і рэжысуры (сольныя спецы, сцэнічная мова), жывапісу, графікі, дызайна.
Тэрмін падачы заяў — адзін месяц з дня апублікавання аб'явы.
Дакументы падаваць на імя рэктара інстытута па адрасу: 220600, ГСП, Мінск, Ленінскі праспект, 81, аддзел кадраў. Тэлефон для даведак: 32-77-34.

Міхась ГУБЕРНАТАРАУ

ЗРАБІЦЬ БЫ
ЗАПІС...

На твары — маска
дабрачыннасці,
На вуснах — словы, як
ялей,
І ўсе разлічаны магчымасці,
Каб толькі ўверх ісці
смялей.
Ен праз слаі службовай
шчыльнасці
Заўсёды робіць ход нанём.
Як на дражджах, ён можа
вырасці,
Калі таго не турнім.
А я ў графе яго
мабільнасці
Зрабіў бы запіс, як прысуд:
«Да павышэння мае
схільнасці,
Хвароба — кар'ерысці
зуд».

У. БУЛАТАВІЧ ВІБ

КРОК НАЗАД
(Афарызмы)

Гаротная тая праўда, якая вымушана апраўдвацца.
● Інструкцыя палявання на грэшнікаў: наладзь грэх і чакай, калі нехта пападзе ў яго.
● Калі чуецца, што ўсе ненадзейныя, ведайце, што гэтая мудрасць належыць безнадзейнаму ідыёту.
● Найгорш волі, калі яе бяцца вызваліцелі.
● Не хваліцеся праграмамі. Праграму цяпер мае любая больш-менш вартая пральная машына.
● Спачатку ты чалавек у ценю, потым — чалавек а ценем, нарэшце — цень ад чалавекана.
● Гады ў нас альбо дажджлівыя, альбо засушлівыя, ды ўсе гістарычныя.
● — Нам патрэбны жалезныя людзі!
— Так-так! — аж захлэбаецца ад шчасця ржа.
Пераклад з сербскахарвацкай Іван ЧАРОТА.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правалення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Орда Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня
выдавецтва ЦК КП Беларусі.АТ 07704 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМ».
Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэдагуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная налегія:

Заір АЗГУР, Аляксандр АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Аляксандр ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юры СВАРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.